

Umschrift

Umschriftung der Skizze

Umschriftung der Zeichnung

Prüfung 1912

891 99

U-28

XVI

ՍԱՐՈՂԻ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՏՈՒՄԸ

ԵՒ

ՅԱՂԹՈՒԹԵԱՆ ՃԱՄԲԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՂԲԵԴՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ, ԳՕՍԲՕՆ, 1919

891.99

U - 28

6649
-6 NOV 2011

ՅԳՆ.ԳԳ
Ս-28

ն
ար
րու
կա
նկ
նի
րս
նի
եր
խ
ար
եր
այ
ը
ն
ու

ՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՏՌԱՄԸ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ
Հ Ի Ն Գ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Ա Ն

«Մահ խնայեալ անհատներն է»
ԵՂՄԵԷ

9/97

ԲՆ.Ն.Բ
Յ-Ս

29 JUL 2013

Հարց Մեծի Տրապիս
Երկրորդ
Հիշեցում

Երև - Կոստ յուլ 31, 1914

ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՆԵՐ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԻ ԹՈՒՐԲ

ՀԻՆ ԹՈՒՐԲ

ՀԱՅՈՐԴԻ

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ

Հայ և Թուրք Յեղախոխակներ, Զինուորներ,
Պաշտօնատարներ, Մտքաներ, Թուրք խոստանք և այլն:

1001
3691

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՏՌԱՄԸ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՍՐՈՒԱԾ Ա.

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲԸ ԵՒ ՀԱՅՈՐԴԻՆ

(Պոլսոյ մէջ հրապարակ մը — Հրապարակին աջ կողմէն Երիտ. Թարքը իր հետևորդներով, իսկ ձախ կողմէն Հայորդին իր հետևորդներով ազատարեան երգը երգելով, դէպի հրապարակ կը յառաջանան եւ կը դիմաւորեն զիրար)

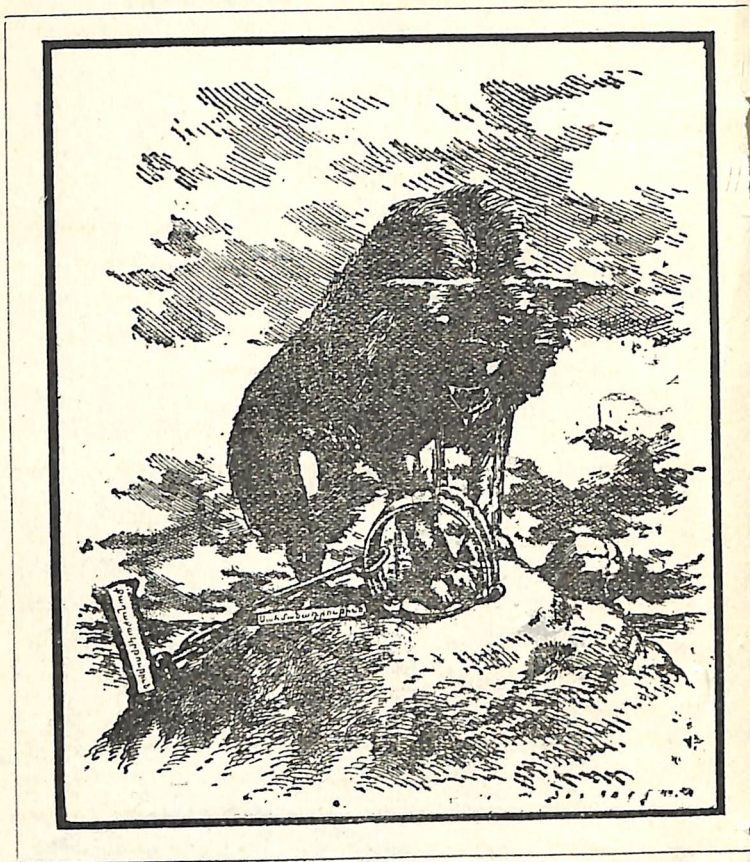
ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Ողջունելով Հայորդին իր հետևորդներով) Ազատութեան սուրբ արևը ծաթեցաւ այսօր մեր երկրին վրայ, և այդ Ազատութիւնը, ո՛վ Հայորդի, եղբայրներ ըրաւ մեզ իրարու :

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Եղբայրներ ենք այլևս, այո՛ : Ազատութիւնը յաղթեց ցեղային ատելութեան : Ապրի՛ Օսմանեան հասարակաց Հայրենիքը :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Տո՛ւր ձեռքդ, ու այս Ազատութեամբ նուիրագործուած մեր եղբայրութեան դաշինքը, թող մեր հասարակաց Հայրենիքին պաշտելի դրօշակին առջև կնքուի :

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Ձեռքս կ'ուզես, ու իմ ձեռքիս հետ, ահա՛, իմ սիրտս ալ : (Դրօշակները խաչաձև կը միացնեն)

ՄԻԱՏԵՂ. — Կեցցէ՛ Ազատութիւն, կեցցէ՛ Օսմանեան փառապանծ Հայրենիքը :

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲՈՐԵՆԻՆ

(Հայ ու թուրք իրար կը խառնուին, ծափեր կեցցեկեր, կռն.)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՒՐԲ. — Բռնակալութեան քանդուած Պատթիլին աւերակներուն վրայ, ո՛վ Հայորդի, մոռնանք արիւննոս անցեալը, որ մեզ անհաշտ թշնամիներ ըրաւ իրարու: Եւ, հիմա, մեր հասարակաց Մայր Հայրենիքին ազատութեան անխախտ պահպանումին, և անոր հոյակապ վերաշինութեանը համար մէկ սի՛րտ մէկ հոգի՛ եղած, ձեռք ձեռքի աշխատինք:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Աշխատինք, եղբայր. արդարև Ազատութիւնը մեր ճակատագիրները հրաշքով մը իրար խառնեց, և մի՛թէ Ազատութեան բաղդակիցներն անհաշտ կրնա՞ն ապրել իրարու հետ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՒՐԲ. — Ո՛չ, չեն կրնար անհաշտ ապրել: Թուրքին և Հայուն միջև, այսուհետև, այլևս ո՛րևէ խտիր չի պիտի դրուի, երկուքն ալ՝ օրէնքին առջև՝ միեւնոյն Հայրենիքին ազատ գաւակները պիտի բլլան:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Ազատութեան վսեմ տուրքն է արդէն արդարութիւնը, և մենք, Հայերս, Ազատութեան և Արդարութեան սրբագան իրաւունքներուն համար կռուեցանք: Որպէսզի աւելութեան ա՛մէն զգացում, անվստահութեան ա՛մէն տարակոյս խապառ վերցուած բլլայ մեր մէջէն, ահաւասիկ, յանուն Աստուծոյ կը յայտարարեմ որ ես կը մոռնամ մեր զոհերը...: Թող Ազատութեան Արշալոյսը մեր սրտերէն վրէժի ա՛մէն զգացում հալեցնէ. Օսմանցիներ բլլանք:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՒՐԲ. — (Յուզուած շշուով մը) Պաշտելի Հայորդի, մենք բնաւ չպիտի մոռնանք սակայն, որ այս ազատութիւնը, ա՛մէն բանէ աւելի, ձեր կորովին և ձեր այդ պատուական զոհերուն կը պարտինք: Թոյլ տուր որ անկեղծօրէն յայտարարեմ թէ՛ Ազատութեան այս գեղեցիկ յաղթանակին համար, Օսմանցիները շնորհակալութեան անփոխարինելի պարտք մը ունին քու ցեղակիցներուդ: Դո՛ւք, ձեր կարմիր զոհերն էին որ Յեղափոխութեան կարապետներն եղան: Ձեր լուսադէմ մարտիրոսները սորվեցուցին մեզի բռնակալութեան դէմ ըմբոստանալ, և Հայրենիքին ու Ազատութեան սէրը մեր ստուելի կեանքէն գերադասել: Երախտապարտ ենք ձեզի, այո՛, շնորհապարտ: Ու լսէ՛, Հայորդի, երախտաբարութեան գործնական հաւաստիքներով բոլորովին պիտի մոռցնենք ձեզի ձեր կրած անցեալ անհուն տառապանքները: Դո՛ւք, այսուհետև, ա՛մենէն աւելի նպաստաւորուած ու բարեբախտ ազգը պիտի բլլաք, Օսմանեան մեր սիրական Հայրենիքին մէջ:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Դուք ալ ապահովուած եղէք, որ ինչպէս անցեալի մէջ մեր երջանկայիշատակ հայրերը, նոյնպէս ալ մենք, միշտ հաւատարիմ պիտի մնանք Օսմանեան Մայր Հայրենիքին, և գոյն մեծ, զօրաւոր և փառապանծ ընելու համար, ո՛րևէ ջանք, ո՛րևէ մարդկային զոհողութիւն չպիտի խնայենք, բաւական է միայն որ Օսմանեան Հայրենիքը բոլոր այլացեղ Օսմանցիներուն համար ալ, անխտիր, Ազատութեան, Հաւասարու-

Թեան և վսեմ Արդարութեան Հայրենիք մը
ԸԼԼայ՝

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Համոզուած եղի՛ր, որ Օս-
մանեան մեր Հայրենիքը, ճշմարտապէս,
Ազատութեան, Հաւասարութեան և անխըա-
րական Արդարութեան Հայրենիք մը պիտի
ԸԼԼայ՝

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Տո՛ւր ձեռքդ, ու մեր կեանքին
այս բարեբաստիկ օրը թող նուիրական ԸԼ-
Լայ թէ՛ թուրքերուն և թէ՛ Հայերուն հա-
մար հաւասարապէս:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Իսկ իմ ուխտիս անկեղծու-
թեան՝ թէ մենք եղբայրներ ու օրէնքին
առջև հաւասար իրաւունքով Օսմանեան քա-
ղաքացիներ ենք՝ մեծ Ալլահը վկայ թող
ԸԼԼայ՝

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Օ՛ն, ուրեմն, կեցցէ՛ Եղբայրու-
թեան, Հաւասարութեան և Ազատութեան
Օսմանեան Հայրենիքը:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Կեցցէ՛...

ԱՄԷՆՔԸ.— Ապրի՛ մեր Օսմանեան հասարակաց
Հայրենիքը:

ԹՈՒՐԲԵՐԸ.— Կեցցե՛ն Հայերը...

ՀԱՅԵՐԸ.— Կեցցե՛ն ազատասէր թուրքերը...

(Սրտագին բացագանչոթիաներ, Հայերն ու
Թուրքերը սիրալիր ողջոյններով կը բաժնոթին ի-
րարմէ, և առանձին խոսերերով, Ազատութեան
կրօն կրօններով, կը հետանան բեմէն)

(ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ Կ'ԻՋՆԱՅ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԻ ԹՈՒՐԲԸ ԱՌԱՆՁԻՆ

(Սերայի մը պարտեզին մէջ—Երիտ. Թորքը մտահոգ կը ձեմէ: Հետեւն աղաղակներ ու և ըզեր կը ըտիկն)

ՉԱՅՆԵՐ.— Կեցցէ՛ Հայաստան:

ՉԱՅՆԵՐ.— Կեցցէ՛ Մայր Հայաստան:

ՉԱՅՆԵՐ.— (Հագիւ կը ըտիկն) Կեցցէ՛ Օսմանեան Հայրենիքը...

ՉԱՅՆԵՐ.— (Կ'երգեն) «Հիմի՞ էլ Լռենք, եղբայրք»--

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Սկրակերը սեղմած) Օ՛հ, սա աղաղակներն անհանդուրժելի կը դառնան այլևս: Ազատութիւնը չի՛ պիտի կրնայ ասոնց մոռցնել տալ Հայաստանը: Ասոնք Հայեր պիտի մնան հոգիով, և Սահմանադրութիւնը մեզի դէմ պիտի գործածեն. Թուրք Օսմանցիներ չի՛ պիտի ուզեն ըլլալ, չի՛ պիտի սիրեն մեզ...

ՉԱՅՆԵՐ.— Ազատութիւն, կեցցէ՛ Հայաստան...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Դատնարեալք) Հա՛, հա՛, հա՛, կեցցէ՛ Հայաստան, բայց պէտք է մոռնան Հայաստանը, պէտք է Օսմանցիներ ըլլան...

ՉԱՅՆԵՐ.— Ապրի՛ Մայր Հայաստանը...

(Հիւն Թորքը կատաղի դեմքով մը ևս փրփրած շրթունքներով ներս կը մտնէ)

ՀԻՆ ԹՈՒՐԲ. — Կը լսե՞ս սա աղաղակները :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Կը լսեմ, այո՛, ի՞նչ կ'ուզես :

ՀԻՆ ԹՈՒՐԲ. — Ի՞նչ կ'ուզեմ — կը նախընտրեմ շուններուն ոռնակը լսել քան կե-՛ղ-բե-՛ր-ո-այս անհանդուրժելի աղաղակները : Դուք մեզ պիտի կատղեցնէք :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Ի՞նչ, ազատութենէն գոհ չի մնացի՞ք :

ՀԻՆ ԹՈՒՐԲ. — (Իսանագին ծիծաղով մը) Հաւտա՛ ինծի, մենք առաջ աւելի ազատ էինք քան հիմա : Ի՞նչ կարեւորութիւն, ի՞նչ նշանակութիւն և ի՞նչ արժէք ունի այն ազատութիւնը, երբ սա բե-՛ռ-ի-ե-՛ն-ը անգամ մեզի հաւասար պիտի ըլլան : Ո՛ւր գրուած էր որ Միւսլիւմանն ու անարգ կե-՛ղ-բե-՛ր-ը կրնան հաւասար ըլլալ : Մենք չե՞նք միթէ այս երկրի տէրերը, միթէ մեր ճի-՛ն-ն-ի-ն-ը հայրերը իրենց եաթաղանին ծայրովը սա բե-՛ռ-ի-ե-՛ն-ը մեզի ծառայեցնելու համար գերի ըրած մե՞ն : Այս ի՞նչ ծիծաղելի ազատութիւն է, որ բե-՛ռ-ի-ն-ը մե-՛ն ու վաստակը հե-՛ւ-՛ը չի պիտի ընէ մեզի : Մարգարէին օրէնքին մէջ ատանկ բան մը գրուած է :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Ո՞վ կ'ըսէ որ Ազատութիւնը Միւսլիւմանին առանձնաշնորհումներուն և իրաւունքներուն դէմ է :

ՀԻՆ ԹՈՒՐԲ. — Ո՞վ պիտի ըսէ, դո՛ւք էք որ կ'ըսէք :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Ահա՛, իմ բերնէս իսկ լսէ ուրեմն — ո՛վ որ, այս երկրին մէջ Միւսլիւմանին առանձնաշնորհումներն ու դարաւոր իրաւունքները կ'ուրանայ՝ դաւաճան մըն է

և Մարգարէին հաւատքին փառքը կը նսեմացնէ :

ՀԻՆ ԹՈՒՐԲ. — Եթէ իրողութիւնն այդ է, ուրեմն ի՞նչպէս բե-՛ռ-ի-ն-ը մեզի հաւասար կըրնան ըլլալ : Չէ՞ք տեսներ որ ազատութեան հռչակումէն ի վեր անոնք երես ելած են անարգ շուներու պէս, և ինքզինքնին մեզի հաւասար նկատելով, այլևս, չեն յարգեր մեզ : Ի՞նչպէս կրնաս սպասել որ հաւտամքեզի երբ իրողութիւնն ասիկա է : Օ՛հ, ձեր ազատութիւնը, ասկէ վերջ, մեզ կե-՛ղ-բե-՛ր-ը պիտի ընէ : Ո՛ւր լսուած է որ Միւսլիւմանը կե-՛ղ-բե-՛ր-ը բե-՛ռ-ի-ն-ը ըլլայ :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Ձայրոյրով) Միւսլիւմանը կե-՛ղ-բե-՛ր-ը բե-՛ռ-ի-ն-ը չի կրնար ըլլալ, բնա՛ւ : Այս երկրին օրինակ որ տէրերը Միւսլիւմաններն եղած են, և մինչև վերջն ալ տէր պիտի մնան :

ՀԻՆ ԹՈՒՐԲ. — Ե՛տ առէք ուրեմն ազատութիւնը որ Միւսլիւմանին կրօնքին դէմ է :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Հոտ ալ կը սխալիս : Ազատութիւնը, ներկայ քաղաքական պայմաններուն տակ, Միւսլիւմանին կրօնքին դէմ չէ, ընդհակառակը, Միւսլիւմանին դարաւոր իրաւունքներն ու շահերը պաշտպանելու պիտի ծառայէ :

ՀԻՆ ԹՈՒՐԲ. — Ուրեմն բե-՛ռ-ի-ն-ը մե-՛ն դարձեալ հե-՛ւ-՛ը պիտի ըլլայ Միւսլիւմանին :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Բե-՛ռ-ի-ն-ը Միւսլիւմանին ստացուածքն է, և ամենէն յետին Միւսլիւմանը մի՛ջտ աւելի մեծ է ամենէն աւելի բարձր բե-՛ռ-ի-ն-ը : Կը լսե՞ս :

ՀԻՆ ԹՈՒՐԲ. — Աճ-՛ի-՛ն, ի՞նչ պէտք կայ այն

ատեն Ազատութեան և Հաւասարութեան
խօսքեր ընել, և այդպէսով Կե-Վօ-բնեք մե-
զի դէմ գրգռել:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Ծնորհք մըն է ատիկա, որ
ատէր իր գերիին կ'ընէ: Միւսլիւմանը ո՛ր
ատեն որ ուզէ, ո՛ր ատեն որ կամի, կրնայ
ապտակով մը, այդ շնորհքը ետ առնել
դարձեալ: Կը հասկնամ:

Հին ԹՈՒՐԲ. — Կը հասկնամ, բայց ի՞նչ հարկ
շնորհքի մը, որ օտարներուն աչքին, նոյն
իսկ մեր շնորհընկալ բեռնէրն աչքին մեր
հեղինակութիւնը կը սկարացնէ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Իրաւունք ունիս, սակայն
չե՞ս ատեներ, որ մեր տիրապետութեան բա-
զուկը թուլցած է, և մեր բեռնէրը անվըս-
տահութեամբ կը նային մեզի, և մեզի դէմ
ելլելու համար յարմարագոյն առիթներու
կ'սպասեն: Խելացի տէրը ան չէ, որ իր գե-
րին միշտ իրեն թշնամի կը պահէ, այլ ան՝
որ թէև կը ծեծէ, բայց շնորհքով մը յետոյ
դարձեալ երախտապարտ ընելով զայն, ա-
նոր հաւատարմութիւնը կը վստակի, և ա-
պահով կրնայ ըլլալ անոր ծառայելու բարի
զգացումներուն վրայ:

Հին ԹՈՒՐԲ. — Այդպէս ուրեմն, Սահմանադը-
րութիւնը մեր բեռնէրը մեզի հաւատարիմ
պահելու միջոց մըն է միայն:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Այո՛, Այլևս գանգատ ունի՞ս:

Հին ԹՈՒՐԲ. — Եթէ ճշմարիտ են ըսածներդ,
այլևս գանգատի ո՛ւնէ պատճառ չունիմ, և
այսօրու ընէ սկսեալ ես այ ազատասէր ու
Սահմանադրական Միւսլիւման մը պիտի
երևամ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Ալլահը վկայ է որ ըսածնե-
րուս մէջ ո՛ւնէ կեղծիք չկայ: Մենք այս երկ-
րին տէրերն ենք:

Հին ԹՈՒՐԲ. — Այն ատեն թող այս Ազատութիւնը
չարունակուի որքան ատեն որ ուզէ, ինծի
համար բաւական էր միայն գիտնալ թէ՛
բեռնէրն ինչ դարձեալ և մի՛շտ Կե-Վօ-
բնեք ըլլայ Միւսլիւմանին:

(Հետեւեւ ասկէ կը շարունակուի)

ՁԱՅՆԵՐ. — Կեցցէ՛ Հայաստան...

ՁԱՅՆԵՐ. — Կեցցէ՛ Մայր Հայաստան...

(Աղաղակները կրկին կը փոխուի)

«Թող կորնչին Տաճիկները» ելն.

Հին ԹՈՒՐԲ. (Ուսով մը երիտ. Թոքթիկ դասու-
կեւ բանկով) : Կը լսե՞ս — կ'ոռնա՛ն, կը կաղ-
կանձե՛ն և մեր կրօնքին կը հայհոյեն...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Բոլոր հասակովը շարժած, կր-
տախը ասկէնտեւ եկած կողմը շարժելով) Թո՛ղ
կաղկանձեն, թո՛ղ Հայաստան ոռնան որքան
որ ապրելու շնորհքը կ'ընենք իրենց...

(Մոտր կ'իջնայ և վերջապսի խաղաղ պա-
նակ կը շարժի Միսկոկիսին աղօթքի նրաները՝ մըզ-
կիքի մը բարձրանքէն)

ՄԻՒԷՋՁԻՆ. — Ալլահ ու էքպէր — էչհէտ ու էն-
նահ Մուհամմէտ ըէսուլ Ուլլահ — Հանիանէ
Սէլահ — Հանիան էլ Ֆէլահ — Ալլահ ու էքպէր
— Լա իլահէ իլլալլահ Մուհամմէտ ըէսուլ
Ուլլահ:

Հին և ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Քիպի՛ր Ալլահ...

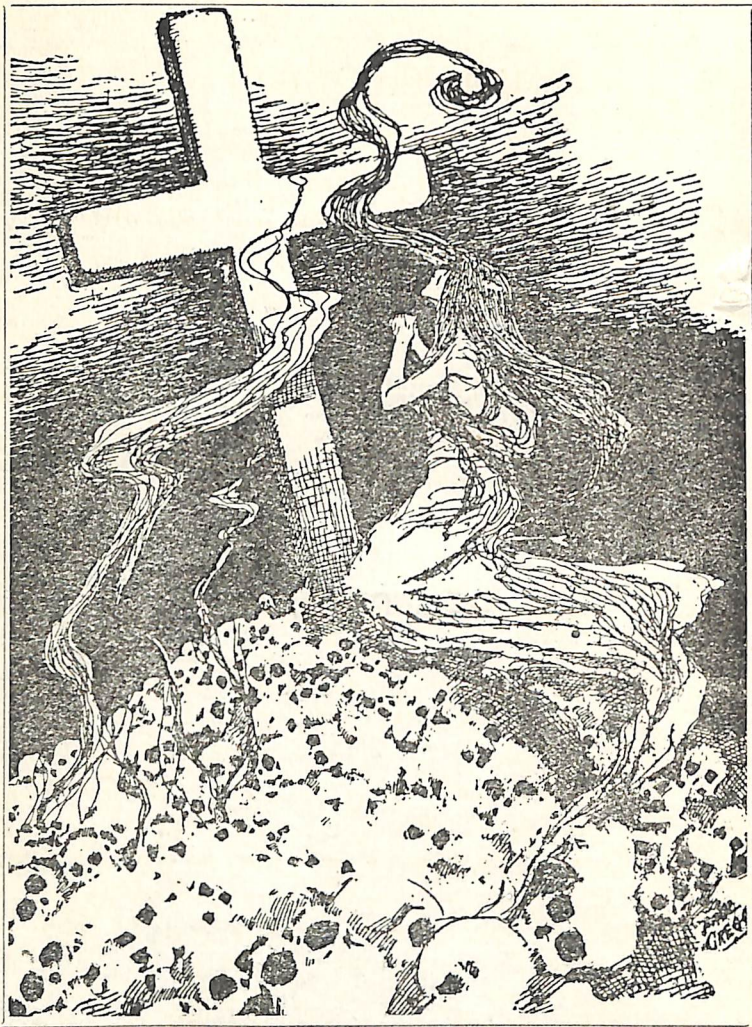
Հին ԹՈՒՐԲ. — (Երկիւղածութեամբ) Ալլահ՛ն, Ալ-
լահ՛ն — Լա իլահէ իլլալլահ Մուհամմէտ ըէ-
սուլ Ուլլահ —

(ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ Կ'ԻՋՆԱՅ)

1699
1001

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Շեկն փայտներէն ու աշակերէն սեր մոխրակոյցներ, ծխացող աշակերէն եւ քրգացած գակկեր միայն մնացած են...

ԱՐԱՐ. Գ.

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲԸ ԵՒ ՀԱՅՈՐԴԻՆ

(Պատր Այիկ—Երիտասարդ Թուրքը մեծ Եսպարթուսի պաշտօնով իր պաշտօնատեղին սեղանի մը առջեւ նստած է—Հայսրդիկն յազոտած եւ բռուն կերպով ներս կը մտնէ)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Ոտքի ցատկերով) Ի՞նչ ահաբեկիչ երևոյթ է. ատիկա, ի՞նչ կայ, ինչո՞ւ այդքան գունատեր ես ու կը հեռան:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Եղբայրութեան այն նուիրական դաշինքին անունով, որ ձեզի հետ կնքեցի, արդարութիւն պահանջելու եկած եմ—անողոք ու անխտրական արդարութիւն կը պահանջեմ...

ԵՐԻՏ ԹՈՒՐԲ.— Փա՛ռք մեծազօր Ալլահին, բռնակալութեան օրերն անցան, Սահմանադրական արդարակերով կառավարութիւնը կը տիրէ հիմա. և ա՛մէն մէկ ազատ Օսմանցի իրաւունք ունի Սահմանադրութենէն իրաւունք պահանջելու: Որո՞ւ դէմ է գանգատդ, խօսէ՛, ու անմիջապէս անողոք արդարութիւնը պիտի գործադրուի: (Կրկնող)

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Իմ գանգատս ու բողոքս այն Մահմետական արիւնկզակ ոճրագործներուն դէմ է, որոնք վատասրտօրէն դրժելով իմ ազգակիցներուս հետ ըրած իրենց Օսմանցիութեան ուխտին, բարգաւաճ գաւառ մը ամբողջ, անխղճօրէն, կրակի, թալանի և արցունքի մատոներ են դարձեալ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Ահօ, Կ՛, անպատճառ սխալ մը ըլլալու է: Սահմանադրութեան թշնամիները տարաձայնած կրնան ըլլալ այդ սուտ լուրը՝ մեր նորահաստատ կառավարութեան վարկին վնասելու նենգաւոր դիտումով:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— (Բողոքի եւ զայրոյթի շնչով մը) Ո՛չ, Տէր իմ, ո՛չ, լուրը սուտ չէ...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Ընդմիջելով) Ի՞նչպէս կրնայ ըլլալ սակայն որ կառավարութիւնը լուր չունենար:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Ինձի՞ կը հարցնէք—Երեսուն հազար անմեղ հայ քաղաքացիներ ջարդուած են Կիլիկիոյ մէջ: Ջարդին պատասխանատուութեան մեծագոյն բաժինը կը ծանրանայ կառավարութեան վրայ, որովհետեւ, Սահմանադրական զինուորները այս հրէշային ջարդին մէջ բարբարոս ամբոխին աջակցած են բացարձակապէս:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Միշտ շնահան զարմացումով) Երեսուն հազար հոգի կ'ըսես—Երեսո՞ւն հազար հոգի՛...

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Այո՛, երեսո՞ւն հազար հոգի:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Անհաւատալի՛: Վստա՞հ ես որ ստացուած լուրերը չափազանցուած չեն:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Վստա՞հ եմ. Ի՞նչ ծիծաղելի կատակերգութիւն է այս, Տէր իմ: Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ կառավարութիւնը տեղի ունեցած քստմնելի աւերածին տեղեակ չըլլար, մինչդեռ տխուր իրողութիւնները մէջտեղն են և արար աշխարհ անոնց վրայով կը խօսի:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Կարելի է թէ հրապարակուած տարաձայնութիւնները ճշմարտութիւն մը կը պարունակեն, բայց վրդովուելու լուրջ պատճառ մը չեմ տեսներ ես, որովհետեւ ամբողջ եղածը ցեղային կռիւ մը կրնայ ըլլալ: Անցեալին մէջ այդօրինակ դէպքեր յաճախ տեղի ունեցած են այս երկրին մէջ:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Ս.յսքա՞ն ահաւոր ու զարհուրեցնող աղէտք մը, Ի՞նչպէս ցեղային կռիւ մը կրնաք նկատել և այդ նկատումով բաւականանալ: Կարգացէ՛ք սա հեռագիրները: (Հեռագիրներու ծրար մը կուտայ) Շէն քաղաքներէն ու աւաններէն սե մոխրակոյտներ, ծըխացող աւերակներ և բրգացած գանկեր միայն մնացած են. Հայուն պատիւը անգամ մըն ալ կոխկուտուած է վայրագօրէն, իմ դժբախտ ցեղիս այրիացած մայրերը արիւն արցունք կուլան և անոր որբացած, անտուն անտիրական մանուկները, իրենց անխօս չըրթունքներով, արգարութիւն կ'աղաղակեն... (Երիտ. Թորքը կը կարգայ հեռագիրները եւ պահ մը կը մտածէ)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Արդարեւ, եթէ այդ է ստոյգ իրողութիւնը, յանցաւորները պիտի պատժուին օրինական խստութեամբ, և բնա՛ւ խտիր չպիտի դրուի Միւսուլիմանին և Գըրիստոնեային միջև:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— (Հանդարտ ձայնով մը) Ու ես, իբր Օսմանեան քաղաքացի, բոլոր հոգիովս բողոքելով տեղի ունեցած աննկարագրելի վայրագութեանց դէմ, կը պահանջեմ որ նախ՝ այս հակամարդկային արիւնահեղութեանց բուն պատասխանատուները դատատանի ենթարկուին, և յետոյ անոնք, որ

գործիք եղած են պարզապէս :
ԵՐԻՏ . ԹՈՒՐԻՔ . — (Ոտքի կ'երկ) Այն Սահմանա-
դրուածքի անունով, որով արդարուածքիւն
կը պահանջես, կը յայտարարեմ թէ՛ ոճիրին
պատասխանատուները, ինչ որ ալ ըլլայ ի-
րենց դիրքն ու պաշտօնական աստիճանը,
պիտի պատժուին անխտիր : Յետոյ կը յայ-
տարարեմ նաև թէ՛ եթէ այս հեռագիրնե-
րուն հաղորդած լուրերը ճշգրիտ են,
գործուած ոճիրը իսկապէս քսամնելի է, և
անպատուութեան արատը որ այդ ոճիրով
այս լուսաւորեալ դարուն, և մեր փառա-
պանծ երկրին անուանին կուգայ՝ ոճրագործ-
ներուն պիղծ արիւնովը պիտի սրբուի :

ՀԱՅՈՐԴԻ . — (Պաղարիսեանքի թոյլ տուէք Տէր իմ, որ անգամ մըն ալ
յատակօրէն դիտեմ թէ՛ անխտրական արդա-
րութիւնը միայն պիտի յաջողի իսպառ վերջ
դնել այն թունաւոր ատելութեան, որ այս
դէպքով անգամ մըն ալ ծնունդ առած է
Հայուն և թուրքին միջև : Գիտցա՛ծ եղէք
որ, արիւնի լայն խրամատը որ պահ մը լեց-
ուած էր Սահմանադրութեան հռչակումովը
անգամ մըն ալ բացուած է, և այս արիւնոյ
վէրքը չի՛ պիտի սպիանայ մինչև որ մեր՛
թուրք դրացիները չի սորվին մեր քաղա-
քացիական և մարդկային իրաւունքները
յարգել : Կը մեկնիմ ես այն հաւատքով եւ
վստահութեամբ թէ Սահմանադրական կա-
ռավարութիւնը, որուն վերին ղեկավարն էք
դուք, լեցուն արդարութիւն պիտի ընէ թէ
անիրաւոյն և թէ՛ անիրաւուողին՝ հաւա-
սարապէս :

ԵՐԻՏ . ԹՈՒՐԻՔ . — (վսեմ շեշտով մը) Գնա՛, ու լիո-

վին վստահ եղիր որ, մեր Սահմանադրա-
կան արդարակորով կառավարութիւնը ճշը-
մարտութիւնը երևան պիտի հանէ, և ար-
դարութիւնը պիտի գործադրէ խղճմտօրէն :
Մի՛ մոռնար որ ամէն Օսմանցի, առանց
ազգութեան և կրօնի խտիրին, հաւատար է
Սահմանադրական օրէնքին առջև, և ինչպէս
ըսի՛ այս ոճիրին սև արատը, ոճրագործնե-
րուն պիղծ արիւնովը պիտի սրբուի : (Ձեռքը
Հայոցի կ'երկեցնէ)

ՀԱՅՈՐԴԻ . — Անխարդախ հոգիով մը կը սեղմեմ
ձեր ինծի երկնցուցած ձեռքը, մխիթարելով
ինքզինքս թէ՛ ազատասէր Օսմանցի մը
ձեռքն է այն, դաշնակիցի մը, բարեկամի
մը ձեռքը՝ որ անպարտ է իմ ցեղիս արիւ-
նէն :

ԵՐԻՏ . ԹՈՒՐԻՔ . — Եւ դուք ձեր վստահութեան
ու հաւատքին մէջ խարուած չէք : Հայ քա-
ղաքացիներու գլխուն հասած այս աղէտքը
ոչ նուազ կը յուզէ նաև իմ սիրտս, որով-
հետև ազատութեան եղբայրներ ենք մենք,
և հասարակաց հայրենիքի մը զաւակները :

ՀԱՅՈՐԴԻ . — Ուրիշ ո՛չ մէկ բան սակայն, Տէր
իմ, պիտի կրնայ մոռցնել տալ ինծի, այս
վերջին սրածումին դժբախտ զօհերը բայց
եթէ արդարութեան անողոք ու շիտակ գոր-
ծադրութիւնը միայն :

ԵՐԻՏ . ԹՈՒՐԻՔ . — Եւ արդարութիւնը պիտի
գործադրուի :

(Հայոցի կը մեկնի, Երիտ . Թուրքը բռնեց-
քը կը շարժէ սևոր ստեպէն ևս դիպչի ժպիտով մը
կը ծիծաղի)

(ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ Կ'ԻՋՆԱՅ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Դ.

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Դ.

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲԸ, ՉԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ԱՏԵԱՆԻՆ ՊԱՇՏՉՆԵԱՆԵՐԸ ԵՒ
ՀԻՆ ԹՈՒՐԲԸ

(Բասադանին մէջ Երիտ. Թուրքը Չինոտրակիան Ատեանին դատատրն է. իր երկու կողմերը կը նստին ձիւզ զինոտրակսնէր եւ երկու մողա, Հին Թուրքը իբր վկայ սնոնց մօտ արոտի մը վրայ բազմած է, դրան քով երկու զինոտր եւ պաշտօնատար սպայ մը պանպանօրիան կ'ընեն)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Սպային) Բանտարկեալը թող ներս բերուի: (Չինոտրակսն Ատեանի պաշտօնեաններուն եւ Հին Թուրքին) Մահմետական դատարան է ասիկա և Միւսլիմանին իրաւունքը՝ Վեզիր բեյի մը համար՝ ոտնակոխ չի պիտի ըլլայ:

Ա. ՄՈՂԱ. — Իստաֆուլլահ էֆէնտիմ:

(Հայկազուն ներս կը բերոյ շիրայակապ)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲԸ, ՉԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ԱՏԵԱՆԻՆ ՊԱՇՏՉՆԵԱՆԵՐԸ,
ՀԻՆ ԹՈՒՐԲԸ ԵՒ ՀԱԿԱԶՈՒՆ

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Բանտարկեալ, ամբաստանուած ես դուն իբր Օսմանեան ցեղերու համերաշխութիւնը խանգարող և իբր ոճրագործ:

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ. — (Հպարտ կեցուածքով եւ խորտո շեշտով) Եւ ո՞վ է որ, անիրաւօրէն, զիս կ'ամբաստանէ:

ՀԻՆ ԹՈՒՐԲ. — (Ոտքի ցատկերով) Ե՛ս եմ որ կ'ամբաստանեմ քեզ:

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ. — (Արհամարհական և փրկօրհնոյի և այլու
նաածրով մը չափերով Հիւն Թոռքը) Դո՛ւն...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Քու եղբայրդ է որ կ'ամ-
բաստանէ քեզ, քու Մահմետական դրա-
ցի'դ, քու հայրենակի'ցդ, որուն դէմ հա-
մարձակեր ես, վատօրէն, դանակ վերցնել:

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ. — Մի' նախատէք զիս: Իմ ընտա-
նեկան պատիւիս և իմ տարաբախտ ազգա-
կիցներուս դարաւոր թշնամին իմ եղբայրս
չի կրնար ըլլալ, բնա՛ւ: Ես ամբաստանեալ
չե՛մ ներկայանար այս դատարանին առջև,
այլ ամբաստանող: Ես անխտրական արդա-
րութիւն պահանջելու կուգամ սա ապա-
ցուցուած ու խարանակիր ոճրագործին դէմ
որուն բորենիի մատներէն իմ ցեղակիցնե-
րուս անմեղ արիւնը կը կաթկթի:

(Զինուորական Ատեակի պաշտօնեաները բար-
կացայտ աչքերով Հայկազունին կը նային)

Հի՛ն ԹՈՒՐԲ. — (Ինքզինք զսպերտ անկարող) Հա-
զար բո՛ւ մէկ Մահմետական չեն արժեր,
և դուն օրէնքին առջև պարտաւոր ես Մահ-
մետականի սուրբ արիւն թափած ըլլալուդ
համար:

Ա. ՄՈՂԼԱ. — Ալլա՛հ, Մահմետականի՛ արիւն,
Միւսլիմանի՛ արիւն...

(Զինուորական Ատեակին պաշտօնեաները հար-
ցական և այլուածրով իրարու կը նային)

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ. — (Դաւանորեանք կը ծիծաղի) Ինչո՞ւ
այն ատեն Հաւասարութեան և Եղբայրու-
թեան անունով կ'երդնուք, և Սահմանադը-
րութեան անունով ոճիրներ կը գործէք:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Դաժան կրնայրով) Օսմանեան
Հայրենիքը Մահմետականի և Քրիստոսեայի

միջև խտիր չի դներ: Սահմանադրական օ-
րէնքին առջև ա՛մէն Օսմանցի հաւասար է:

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ. — (Դաւանորեանք) Հաւասա՛ր... հա՛
հա՛, հաւասար կ'ըստէք... Ո՛հ, ծիծաղելի
հաւասարութիւն, որ իմ բազուկներս երկա-
թէ շղթաներով կը կաշկանդէ, և միևնոյն
ատեն թոյլ կուտայ որ իմ քարուքանդ ե-
ղած հայրենիքիս աւերակներուն վրայ ոճ-
րագործները իրենց արիւնի կարմիր կողո-
պուտը բաժնեն, և կամ դատարաններու
մէջ, ինչպէս հոս, անհերքելի իրողութիւն-
ները ծանակելու դան, և կամ յայտնի ճըշ-
մարտութիւնները սեցնեն անխղճօրէն:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Լռէ՛, քու այդ ժպիրհ խօս-
քերովդ դուն Արդարութիւնն ու Սահմանա-
դրութիւնը կը նախատես:

Զի՛ն. ԱՏԵԱՆԻ Ա. ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ. — Իր այդ խօս-
քերն իսկ բաւական են իր ճակատագիրը
վճռելու: Դաւաճան մը միայն Սահմանադը-
րութիւնը նախատեսու շափ այդքա՛ն առաջ
կրնայ երթալ:

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ. — (Չայրոյրի կը գրգռուի) Ես իրա-
ւունք կը պահանջեմ: Արդարութիւնը ա-
նարգօրէն նախատեսցին անոնք, որ դրժեցին
իրենց Եղբայրութեան ուխտին: Սահմանա-
դրութեան դէմ դաւաճանողներն անոնք են
որ Սահմանադրութիւնը զէնք կ'ընեն իրենց
ոչ Մահմետական դրացին մորթելու հա-
մար:

Զի՛ն. ԱՏԵԱՆԻ Բ. ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ. — (Երիտ. Թոռք-
չիև) Սա շանը հրամայէ որ սանձ դնէ իր
բերնին:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Կը համարձակի՞ս ուրանալ

ուրեմն թէ դուն Մահմետականի արիւն մը-
տած չես :

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— Ո՛վ որ իր պատիւին տէր կրնայ
կենալ առնաբար, նուիրական պարտակա-
նութիւն մը կատարած կ'ըլլայ լոկ—ես իմ
պատիւս պաշտպանեցի :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻ.— Կը խոստովանիս ուրեմն յան-
ցաւոր ըլլալդ :

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— Ինքնապաշտպանութիւնը յան-
ցանք չէ՛ այլ մարդկային իրաւունք մը :
Այն սահմանադրութեան իրաւունքով, որուն
անունով կը խօսիք ինձի, որուն ուժն ու
ձայնը կը ներկայացնէք այս դատարանին
մէջ, կը յայտարարեմ թէ՛—այս՛, սա յայտ-
նի ոճրագործին և ասոր բնագղներովն ա-
ռաջնորդուող ուրիշ արիւնկզակ ոճրագործ-
ներու դէմ ինքզինքս, իմ ընտանիքս, և իմ
հօրեանական սրբազան օճախիս պատիւը ան-
աղարտ պահելու համար կռուած եմ :

Հին ԹՈՒՐԻ.— Ահա՛, կը լսէ՞ք, Կեփուրէ Մահ-
մետականի արիւն թափած ըլլալը իր բեր-
նովը կը խոստովանի :

Ձին. ԱՏԵԱՆԻ Գ. ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— (Առևանկ) Իր
դաւաճանութիւնը ապացուցուած իրողու-
թիւն մըն է այլևս :

Ա. ՄՈՂԱ.— Մահմետականի արիւն մտած ըլ-
լալը չուրանար արդէն :

(Բ. Մորսե Երիտ. Թուրքիև մեղմ ձայնով բա-
նէր մը կը փախայ)

ԵՐԻՏ ԹՈՒՐԻ.— Ամբաստանե՛ալ, կ'ընդունի՞ս
Մահմետականի արիւն մտած ըլլալդ այն-
պէս չէ՞ :

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— Կռուեցայ ոճրագործներու դէմ

իմ պատիւիս և մարդկային իրաւունքներուս
պաշտպանութեան համար : Կռուեցայ, իբր
Օսմանցի Սահմանադրութիւնը...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻ.— (Բռռն շարժումով մը ընդմիջեալ)
Կարճ կապէ՛, ճառախօսութիւն ընելու կան-
չուած չես դուն հոս, շիտակ հարցումներուս
պատասխան տուր :

Բ. ՄՈՂԱ.— Քեզի եղած հարցումին պատաս-
խան տուր միայն—այո՛ և կամ ո՛չ :

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— Ինչո՞ւ լեզուս չէք կտրեր, ին-
չո՞ւ բերանս դայլ չէք դներ, և կամ չէք հը-
րամայեր որ բնաւ չի խօսիմ : Հոս ինչո՞ւ
բերածէք զիս, ձեր իմ մասիս ըրած ծիծա-
ղելի ամբաստանութիւններն ընդունի՞լ տա-
լու համար ինձի : Բնա՛ւ : Ահա՛ վիզս (Վիզն
առաջ կ'երկեցնէ) կտրեցէ՛ք, կախեցէ՛ք զիս ե-
թէ կ'ուզէք, բայց մի՛ ստիպէք զիս որ իմ
ցեղիս մարտիրոսութիւնը հեզնեմ ճշմար-
տութեան երեսն ի վեր սուտեր թքնելով :

Ձին. ԱՏԵԱՆԻ Բ. ՊԱՇՏՕՆԵԱՆ.— (Ինքզինքը մռ-
նալով) Սա կատղած շունը հրացանի բռնե-
ցէք վերջացուցէք, ալ բաւական է...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻ.— (Վսեմ շեշտով մը) Սահմանա-
դրութեան կարգերուն դէմ է ո՛ւրէ Օսման-
ցի, ըլլայ անիկա նոյն իսկ ոճրագործ մը
դատապարտութեան ենթարկել առանց օրի-
նական փաստերու, և առանց օրինական դա-
տաւարութեան : Հարազատ Օսմանցիութիւ-
նը կը պահանջէ, որ միջոց տանք ամբաս-
տանեալին ինքզինքն արդարացնելու : Ամ-
բաստանեա՛լ, պիտի կրնա՞ս և կամ պիտի
յամառի՞ս ուրանալ թէ՛ Օսմանեան մեր Հայ-
րենիքին դէմ ըմբոստանալ չէր քու մտա-

դրութիւնդ :

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— Ո՛չ, աստեկ մտածում չեմ ունեցած ես, և ո՛վ որ զիս իբր ըմբոսս կամ-բաստանէ, գիտակցօրէն իրողութիւնները կը խեղաթիւրէ ու ճշմարտութիւնը կը նախատէ ստելով :

Հին ԹՈՒՐԲ.— (Զայրոյրով ոտքի կ'ելլէ) Բեաֆի'ր, վկայ եմ ես, դուն ես, որ սուտ կը խօսիս : (Դատարին և Զինոտրական Ատեանի պաշտօնեաներուն) Այս անարգ կեանքը կեցցէ՛ Հայաստան պողալով, խենթ ու խելառ հայրենասիրական երգեր երգելով, առասպելական դրօշակներ շինելով և յիմարական ներկայացումներ տալով Սահմանադրութեան դէմ դաւեր կը նիւթէին : Ասոնք սակայն տակաւին բան մը չեն ա՛յն սպառնական խօսքերուն, ա՛յն զղուելի անարգանքներուն և ա՛յն անհանդուրժի նախատինքներուն բաղդատմամբ, որ կ'ընէին մեր մեծ Մարգարէին և մեր ուղղափառ կրօնքին դէմ . . . :

Ա. ՄՈՂԱ.— Քէպի'ր Ալլահ . . .

Բ. ՄՈՂԱ.— Իստաֆուլահ էֆէնտիմ . . .

Զին. ԱՏԵԱՆԻ ՊԱՇՏՕՆԵԱՆԵՐԸ.— Իստաֆուլահ, իստաֆուլահ . . . :

Հին ԹՈՒՐԲ.— Ահա՛, դատեցէ՛ք, ասոնք են իմ փաստերս, թո՛ղ ուրանա՛ եթէ կրնայ :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Ամբաստանեալ, ի՞նչ պատասխան պիտի տաս այս արդարացի և ծանրակշիռ ամբաստանութիւններուն դէմ, որ կ'ըլլան քու վրայովդ :

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— Ոճրագործները վկայութիւն չեն կրնար տալ, և դո՛ւք, այդ արիւնկզակ ոճրագործին սուտերն ու յերիւրուած գրպար-

տութիւնները ինծի դէմ փաստ չէք կրնար ծառայեցնել :

Բ. ՄՈՂԱ.— Լեզուդ ներս քաշէ, անարգ բեռ, Մահմետականը ո՛չ դատարանին մէջ և ո՛չ ա՛լ ուրիշ ո՛ւնէ տեղ մը սուտ կը խօսի : ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— Դուք դատաւորներ է՞ք հոս թէ դահիճներ . . .

Բ. ՄՈՂԱ.— (Փրփրած ոտքի կ'ելլէ և սպային ոտքերով խօսքը) Զօրակա՛ն, սա բեռնը ահռանքը իր բերանը լեցուր :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Բ. Մողային) էֆէնտիմ, հանդարտեցէ՛ք, մեր պարտքն է համբերատարութեամբ քննել այս խնդիրը, և արդարութիւնը գործադրելով մեր դատաւորի դժուարին յանձնառութիւնը ի կատար հանել : Սահմանադրական կառավարութեան պահանջն է, որ ներողամտութեան ոգի մը ցոյց տանք Հայրենիքին բոլոր թշնամիներուն հանդէպ : (Հայկազունին) Տակաւին պիտի ուրանա՞ս որ Օսմանեան Հայրենիքին դէմ դաւաճանել չէ եղած քու ներքին նպատակդ :

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— Ո՛չ :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Կ'ուրանա՞ս :

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— Օսմանեան Հայրենիքին դէմ դաւաճանողներն անոնք եղած են, որ ամբողջ բարգաւաճ գաւառ մը արցունք աւերակ ըրին, և այսօր ալ իմ սրածուած ցեղակիցներուս արիւնին բողոքը լռեցնելու համար, ոճրագործներու կաշառուած վկայութիւններովը, արդարութիւնը խեղդել կ'ուզեն : Պատասխանեցէ՛ք, ո՞վ արդարութիւն պիտի ընէ այն հազարաւոր հայ զոհե-

րուն, որոնց արիւնին պարտաւոր էք դուք, ձեզմէ ամէն մէկը: Խնդրեմ, պատասխանեցէ՛ք, ո՞ւր են այն հարիւր հազարաւոր ոճրագործները, որոնք իրենց դրացի հայը, յանուն Մարգարէին սպաննեցին ու կողոպտեցին: Ո՞ւր են ոճիրին սահմանադրական պատասխանատուները, հոս ի՞նչ գործ ունի սա ոճրագործը...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Ընդմիջելով) Կարճ կապէ՛, և եթէ ինքնարդարացման փաստ մը ունիս անիկա միայն տուր. իսկ եթէ չունիս, լռէ՛: **ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.—** Չեմ հասկնար թէ ի՞նչ ըսել կուզէք ինքնարդարացման փաստ ըսելով: Իմ փաստս խողխողուած երեսուն հազար Հայ քաղաքացիներուն անփոխարինելի արիւնն է: Եթէ խօսածներս փաստ չէ՛ք ընդուներ, ինչո՞ւ այն ատեն թոյլ չի տուիք որ վկաներ կանչէի, կենդանի վկաներ—իմ դժբախտ ազգիս այրիացած ու սգաւոր մայրերը, իմ անպատուած քոյրերս, իմ որբացած եղբայրներս, որոնք այսօր անդուժճակատագրին անողորմ հովերուն և հոսանքներուն են յանձնուած: Կը խնդրեմ, վերջ տուէք այս բռնազբօսիկ կատակերգութեան, և եթէ մտադրած էք զիս անպատճառ դատապարտել, դատապարտեցէք վերջացուցէք:

(Դատաւորը Զինուորական Ատենի պաշտօնականերուն հետ մեկ քանի խօսք կը փոխանակէ)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Յանցապա՛րտ, ուրիշ ըսելիք ունի՞ս:

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— Յանուն Օսմանեան Հայրենիքին Սահմանադրական օրէնքէն արդարութիւն

կը պահանջեմ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Անողոք արդարութիւնը պիտի գործադրուի:

(Զինուորական Ատենի պաշտօնականերուն հետ խորհրդակցութիւն մը կուսենայ, որիկէ վերջ բոլորն ալ ոտքի կ'եղեն, և դատաւորը հանդիսատար ձայնով մը վճիռ կուտայ)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Զինուորական Ատենս, որ բաժրագոյն հրամանով քաղաքական յանցաւորներ դատելու պաշտօն ունի, յետ մանրակրկիտ քննութեան կը յայտարարէ թէ՛ ամբաստանեալին ինքնարդարացման փաստերը անբաւական, հակասական, անճիշտ և բացարձակապէս յայտնի իրողութեանց հակառակ գտնելով, յանուն Օսմանեան մեր հասարակաց Հայրենիքին—որ Մահմետականի և Քրիստոնեայի խտիր չի ճանչնար—կախողանի մահուան կը դատապարտէ զայն, իբր Օսմանեան Ազգերու Համերաշխութիւնը խանգարող, իբր ոճրագործ և իբր խռովարար:

(Զին. Ատենի պաշտօնակաները հաշտութեան հշտաներ ընելով իրենց տնկերը կը նստին)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Մեր արդարակորով և բարեխնամ կառավարութենէն իբր շնորհ, ո՛ւէէ խնդրանք ունի՞ս:

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— Ո՛չ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Ա՞տ է միակ պատասխանդ:

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.— (Խրոխտ կեցուածքով մը և հանդարտօրէն) Արդարութիւն պահանջեցի, իմ իրաւունքս էր, զլացաք զայն ինձի: Շնորհի պէտք չունիմ, արդարութենէն շնորհ թող մուրան անոնք, որ օրէնքին դէմ յանցանք

գործած են: Պէտք չունիմ շնորհին կառավարութեան մը, որուն ղեկավարները իրենց դիրքին բերումով օրէնքին ուժը ոճրագործներ հովանաւորելու կը գործածեն գիտակցօրէն: Ես կախաղանի կը դատապարտուիմ, որովհետեւ, վիզս ոչխարի համակերպութեամբ ոճրագործներու դանակին առջև չի ծռեցի: Ինչք, կախաղանի կը դատապարտէք զիս անոր համար, որ իմ օճախիս պատիւին թշնամիներէն մէկ քանին չունստակ գետին փռեցի: Եւ ո՞վ կրնայ, մարդկային խղճին առջև, ասոր համար, զիս դատապարտել:

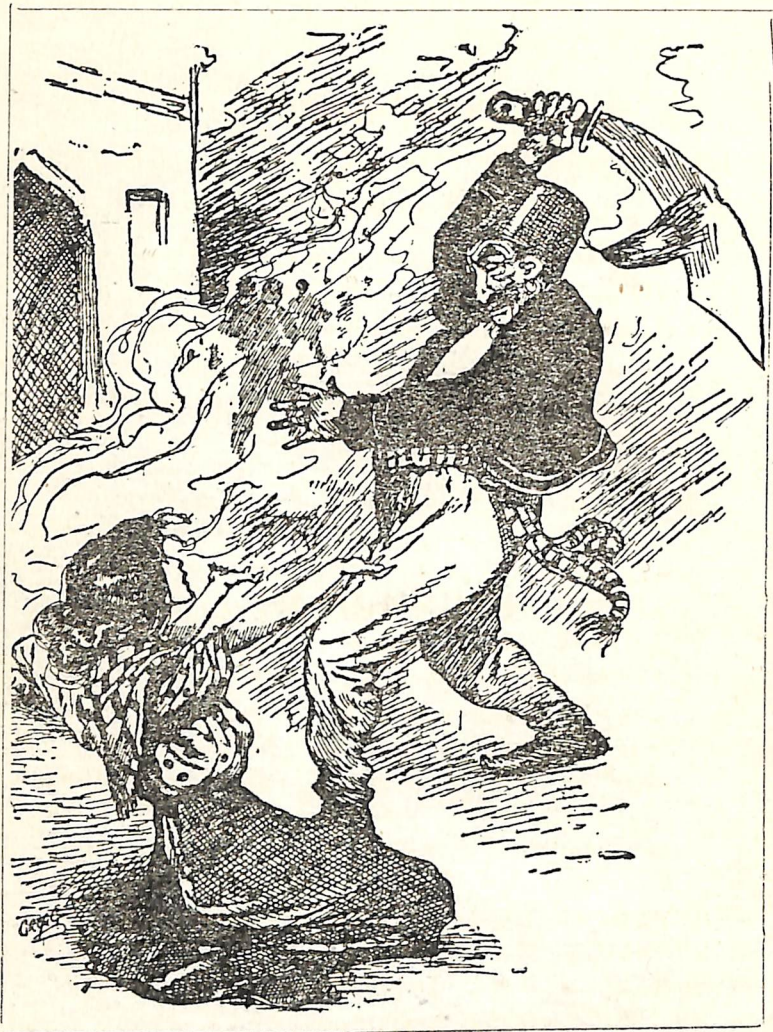
Ա. ՄՈՂԱ. — Վախցի՛ր Աստուծո՞մէ, ներողութիւն հայցէ, մահուան հանդէպ կը դտնուիս:

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ. — Իմ խիղճս հանդիստ է: Ազատութեան ոճրագործները թո՛ղ վախնան մահէն: Արդարութիւնը կախաղաններուն վըրայ չի՛ մեռնիր, ոչ ա՛լ ազգ մը բնաջինջ կ'ըլլայ նախատուած ազատութեան համար մարտիրոսուելով:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Բաւական է: Զօրակա՛նք, դատապարտեալը բանտ առաջնորդեցէք: (Հանդարտ քաշերով դուռս կ'եղէ դատարանէն: Զինուորական Ատեսնին դատաւորները սեքքիթ աչքերով բանտարկեայիս ետեւէն կը նային, միևնույն դուռս ելլելը)

(ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ Կ'ԻՋՆԱՅ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ե.

Հին ԹՈՒՐԲ. - Կեալուորդ մի՛շտ բաւեալ պահելու համար աչպիս արդեղու եւ կա՛մ հրապարակաւ կախելու եւ՛ի:

ԱՐԱՐՈՒՅԵ.

ԱՐԱՐՈՒՅԵ.

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲԸ, ՀԻՆ ԹՈՒՐԲԸ, ՉԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ԱՏԵԱՆԻՆ ՊԱՇ-
ՏՈՆԵԱՆԵՐԸ ԵՒ ԹՈՒՐԲ ԱՄԲՈՒԸ.

(Առասնայի մէջ հրապարակ մը. Հրապարակին մէջ կախարակ մը ուրիշ Հայկազունի սնշունը դիակը կը ձօձի. վիզէն կախուած է քառակուսի խառաքար մը որուն վրայ, բրբրէրէն լեզուով, իր յանցանքը գրուած է: Զինուորներ, քառք ամբոխը եւ Զին. Առեակին պաշտօնեաները)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Ամբոխին եւ պաշտօնատարներուն) Անողոք արդարութիւնը գործադրուեցաւ: Բոլոր անոնք որ մեր փառապանծ Հայրենիքին ՍաՀմանադրական կարգերուն դէմ կ'ըմբոստանան, բոլոր անոնք որ կը դաւաճանեն Օսմանեան կայսրութիւնը կազմող այլազան ցեղերու համերաշխութեանը դէմ՝ այլազան ցեղերը իրարու դէմ գրգռելով, և կամ կը յանդգնին Միւսլիմանի դէմ ձեռք վերցնել, ահա՛, այսպէս անարդութեան կախադաններուն վրայ շանսատակ պիտի ըլլան:

(Ամբոխին մէջէն վայրագ ձայներ)

ԱՄԲՈՒԸ. — Շէրիա՛թ... Շէրիա՛թ...

ՉՍՅՆԵՐ. — Մա՛հ դաւաճաններուն...

ՉՍՅՆԵՐ. — Մա՛հ կե-վ-ը-ն-ը-ն...

ՉՍՅՆԵՐ. — Անկցի՛ն Հայերը...

ԱՄԲՈՒԸ. — Շէրիաթ կ'ուզենք, Շէրիաթ...

(Ամբոխը եւ պաշտօնատարները կը նետանան հրապարակէն)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Հին Թուրքին) Դուռն, այլևս, ազատութենէն վախնալու պատճառ չունիս: Սա կախադան հանուած անհաւատ շան դիակը թող առաջին երաշխիքն ըլլայ քեզ վրձնապէս համոզելու թէ՛ Օսմանեան Հայրենիքին տէրերն ու հարազատ զաւակները մենք ենք միայն, մե՛նք, մեծ մարգարէին հաւատացեալներս:

Հին ԹՈՒՐԲ.— Փա՛նք մեծագոր Ալլահին, որ արդարութեան կշիռը միշտ իսլամին ձեռքը կը պահէ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Կը հաւատամ որ, այլևս, Սահմանադրութենէն դժգոհ ըլլալու ո՛ւրէ պատճառ չունիս:

Հին ԹՈՒՐԲ.— Սահմանադրութենէն զոհ եմ, այո՛: Կեցցէ՛ Շէրիաթը. մեծ Ալլահը թո՛ղ Մարգարէին փառքը փայլեցնէ աշխարհիս մէջ, և Միւսլիմանին տիրապետութեան լուծը անսասան պահէ բեռնաւոր Վեզիրն վրայ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Ձեռքը Հին Թուրքին ոսիւն վրայ կը դնէ խանդաղատանքով) Ալլահը լսէ մաղթանքներդ Մարգարէին բարեխօսութեամբ: Մեր Հայրենիքը Մարգարէին օրէնքովը միայն պիտի ծաղկի ու պիտի յառաջդիմէ:

Հին ԹՈՒՐԲ.— Դուռն, տղաս, շատ երիտասարդ ես տակաւին և կարելի է չես գիտեր որ Կեզըզը միշտ բեռնաւոր պահելու համար այսպէս ջարդելու և կամ հրապարակաւ կախելու ենք: Ի՛նչեիցէ, այս առաջին փորձը քեզ իմաստուն և բաւական փորձառու պիտի ընէ, ու պիտի համոզուիս ապագային թէ՛ իմ ձերմակ մազերը չեն ստած:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Իրաւունք ունիս, կը հաւատամ բոլոր ըսածներուդ: Երթանք: Դաւաճանին դիակը թող ամբողջ օր մը կախուած մնայ հրապարակին վրայ, որպէսզի, Կեզըզը տեսնելով օրինակ առնեն և խելքերնին գլուխնին գայ:

Հին ԹՈՒՐԲ.— Կեզըզը խելք չունին արդէն, ջարդը միայն խելացի կ'ընէ գիրենք: Երթանք: (Քանի մը քայլ կ'անեն, բայց յանկարծ Հին Թուրքը կտ կը դառնայ եւ Հայկազունի զգեստները եւ. ցցնելով Երիտ. Թուրքին) Բայց ներողութիւն, ի՞նչ կ'ուզես որ ընենք մահապարտին պատմուճանը, շապիկը, գօտին, դանակն և միւս ունեցածները, որոնք, այլևս, մեր արդար իրաւունքը կ'ըլլան:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Բոպէ մը կը մտածէ եւ յետոյ) Կարծեմ արդար է որ բաժնենք մեր մէջ:

Հին ԹՈՒՐԲ.— (Հայկազունի զգեստներուն, եւ. ի վրայ կը խոյանայ, որունք կախողանին մօտ դրոտած են) Մեծ Ալլահին բարի կամքը թող ըլլայ: Կեզըզը մալու է Մահմետականին. Խուրանին մէջ այդպէս գրուած է:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Պատմուճանը ինձի պիտի պահէմ, դուռն առ դանակը, և երբ մեռնիս զաւակներուդ կտակ ըրէ զայն, որովհետեւ, ապագային միշտ պէտք պիտի ունենան անոր: Իսկ ուրիշ ի՛նչ որ կը մնայ յանձնէ զինուորներուն որ վիճակի դնեն իրենց մէջ:

Հին ԹՈՒՐԲ.— (Ձիւտորներուն) Ձիւտորներ՛ր, ահա՛, առէք, Կեզըզը եւ ասոնք. բաժնեցէ՛ք ձեր մէջ:

(Ձիւտորներուն աչեք կը նետէ: Ձիւտորները իրենց ինկած բաժինը, դրամ նետելով,

Վիճակի կը ձգեն իրենց մէջ: Այս միջոցին, միևնոյն էր Նորիտասարդ եւ Հին Թորքը զինուորները դիտարկելով կ'ըսուէին, Հայրդիկ ներս կը մտնէ եւ ի տես կախարակին սարսափած կը մնայ: Զինուորները կը հետանան թևեկէ):

ԵՐԻՏ . ԹՈՒՐԲ . — (Աշխատելով պակնդ պատմութեանը) Արդարութիւն կը պահանջէիր, և ահա, Սահմանադրական օրէնքներուն համաձայն, արդարութիւնը գործադրուեցաւ:

ՀԱՅՈՐԴԻ . — Արդարութիւն... աւա՛ղ, ի՞նչ տեսակ արդարութիւն է ասիկա... ի՞նչ հրէշային արդարութիւն...

ՀԻՆ ԹՈՒՐԲ . — (Իստակ դեմքով մը) Կը լսե՞ս, արդարութեանէն ալ դո՛ւ չես, այս կեանքները բան է մը դո՛ւ ըլլալիք չունին:

ԵՐԻՏ . ԹՈՒՐԲ . — Սահմանադրական անողոք արդարութիւնն է ասիկա, որ բնաւ խտիր չի՛ գնէր Մահմետական քաղաքացիին և Քրիստոնէայ քաղաքացիին միջև: Քաջ դիտացած եղիր, Հայրդի, որ Օսմանեան ցեղերու համերաշխութեան դաւաճանողներուն անարգ մահովը միայն ազատութիւնը պիտի յաղթանակէ մեր սիրական Հայրենիքին մէջ: Հիմա որ կիլիկիոյ ջարդերուն բուն պատասխանատուն իր արիւնովը քաւեց գործուած ոճիրները, Հայն ու Թուրքը, դարձեալ, եղբօր պէս կրնան հաշտ ապրիլ իրարու հետ, և իբր բարի դրացիներ գործակցիլ իրարու Օսմանեան Հայրենիքին փառքին ու վերաշինութեանը համար: (Հայրդիկ կախարակին կը նայի ու պատասխան չտար) Զի խօսի՞ս, ինչո՞ւ պատասխան չես տար:

ՀԱՅՈՐԴԻ . — Ի՞նչ կ'ուզես որ ըսեմ... ի՞նչ պատասխան կրնամ տալ...

ՀԻՆ ԹՈՒՐԲ . — (Կատարի դեմքով մը) Գո՛ւ չե՞ս արդարութեանէն:

ԵՐԻՏ . ԹՈՒՐԲ . — Այո՛, կ'ուզեմ հասկնալ թէ դո՛ւ չե՞ս արդարութեանէն:

ՀԱՅՈՐԴԻ . — (Իստակ դեմքով մը) Գո՛ւ, այն արդարութեանէն, որ երեսուն հազար զոհերու վերջին դժբախտ մնացորդը իր բռնապղծուած քոյրերուն, և վատօրէն խողխողուած եղբայրներուն աւերակ դերեզմանին վրայ կը կայսէ: Այն արդարութեանէն, որ ապացուցուած ոճրագործներ կը հովանաւորէ և կը պատսպարէ իր թեւերուն տակ...: Ո՛հ, արդարութեան անունով մի խօսիք ինձի... (Զգուակրով մեկդի կը դարձնէ գրպանը)

ԵՐԻՏ . ԹՈՒՐԲ . — (Հայրդիի դատակէտ պիկը մը բանկրով) Զգու՛յ եղիր զգացումներուդ արտայայտութեան մէջ, ատենք անվայել են հարազատ Օսմանցիի մը բերնին, և կրնան ըմբոստութեան տրտունջներ ընդունուիլ: Եղածը՝ ինչպէս արդէն առաջին առիթով յայտարարած եմ քեզի՝ ցեղային անկարեոր կըռիւ մըն էր, և կռիւին սկզբնական պատասխանատուները Հայերն եղած են: Այս իրողութիւնը բազմաթիւ վկաներու անհերքելի հաւաստումներովն և անաչառ քննութեամբ մըն ալ ապացուցուած է: Զինուորական Ատեանի որոշումին դէմ բողոք բառնալ՝ արդարութիւնը արհամարհել և Սահմանադրութիւնը նախատել կը նշանակէ: Եթէ վերջին դէպքերուն մէջ Մահմետականներն յանցանք մը ունեցած են, այդ յանցանքը վերագրելու է միայն և միայն իրենց տգիտութեան: Հայերը, իբր աւելի զարգացած ու լուսամիտ քաղաքացիներ, պէտք չէր որ

իրենց դէմ գրգռէին Մահմետականներու ագիտութիւնը: Այժմարտութիւնն ասիկա է: **ՀԱՅՈՒՅԻ**. — Ո՛չ, Տէր իմ, ո՛չ — անհերքելի ճշմարտութիւնը խկապէս սա է որ, ադատութեան համար մեր գգացած անհուն խանդավառութիւնն ու բերկրութիւնները մեզի մոռցուցին, աւա՛ղ, թէ Մահմանադրութենէն առաջ ստրուկներ էինք մենք, և Մահմանադրութեամբ ազատ ստրուկներ կ'ըլլայինք լոկ: Իրաւունք ունիք մեզ կախելու, որովհետև, ինչպէս ըսուած է իրաւունքը գորաւորներունն է. և ազատութեան շքանորհկալները իրաւունք չունին իրենց տէրերուն հետ ազատութեան հաւասար բաժնեկիցներ ըլլալու:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԿ. — Օսմանեան Հայրենիքը տէր ու բո՛ւ չի ճանչնար. անիկա Ազատութեան, Հաւասարութեան և Եղբայրութեան Հայրենիքն է: Երէկ Թուրքեր կախեցինք Պոստոյ մէջ, որովհետև, Մահմանադրութեան դէմ ելան. այսօր Հայեր կը կախենք հոս, որովհետև, ցեղերու համերաշխութիւնը խանգարելու ընոյթն ունեցող եպերելի արարքներու մէջ գտնուեցան:

ՀԱՅՈՒՅԻ. — Ճիշդ է, Տէր իմ, երէկ Թուրքեր կախեցիք Պոստոյ մէջ. որովհետև, ձեր անձերուն ապահովութիւնը վտանգի տակ էր, և կ'ուզէիք ապրիլ օր մըն ալ կախել առ լու համար այն Հայերը՝ որոնք ջարդուիլ չէին ուզած, և առնական ճակատ մը ցցուցած էին իրենց պատիւին և հօրենական օճախին թշնամիներուն դէմ: Պոյիս՝ Մահմանադրութեան թշնամիները կախեցիք, Կիլիկիոյ մէջ՝ Մահմանադրութեան բարեկամ-

ները: Պոստոյ մէջ՝ ոճրագործներ ու Հայրենիքին դաւաճանները կախեցիք, Կիլիկիոյ մէջ՝ անմեղներ ու Հայրենիքին հաւատարիմ զաւակները: Պոստոյ մէջ՝ խնդիրը ձեր անձերուն հետ կապ ունէր, Կիլիկիոյ մէջ՝ ջարդուողները Հայեր էին: Պոստոյ մէջ՝ Մահմետականը Մահմետական սպաննած էր, Կիլիկիոյ մէջ՝ Մահմետականին դանակին տակ խնողները Հայեր էին: Առաջին պարագային՝ զոհը Թուրք մըն էր, երկրորդ պարագային՝ Հայ մը — և օրէնքին առջև Հայ բո՛ւ հաւասար չէր կրնար ըլլալ իր Մահմետական տիրոջը հետ:

Հին ԹՈՒՐԿ. — (Չայրացած Նոր Թուրքին) Ի՞նչպէս կրնաս հանդուրժել այս լրբենի հայհոյանքներուն: (Իսնակը կը քաշէ) Հոսման տուր ինձի որ սա կ'ըսէր՝ գլուխը երկուքի բաժնեմ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԿ. — (Ձեռքովը մեկդի ընկով) Հանգիստ կեցիր, ի՛նչ, կը խորհիս թէ այս երկրին մէջ օրէնք չկա՞յ: (Հայորդիին դառնալով) Կը ներեմ քեզի այդ անպատկառ խօսքերուդ համար, որովհետև, յուզուած ես և շես կրնար ակներև իրողութիւններուն առջև իսկ տրամաբանել: Վաղն երբ պաղարիւնութիւնդ վերգտնես, և աւելի լուրջ ու հանդարտ մտքով քննես այս դէպքին պատասխանատուութիւնները, պիտի համոզուիս թէ ի՛նչքան կը սիրենք մենք մեր Հայ քաղաքացիները, և ի՛նչ անհուն ներողամտութեամբ վարուեցանք անոնց հետ: Շնորհակալ եղէք որ մէկ Հայ մը միայն կախեցիք, մինչդեռ, եթէ ուզէինք, յանուն Մահմանադրութեան, հարիւրաւորներ կրնայինք կախել:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Ծեծ ուտող ստրուկը, Տէր իմ, հարկադրուած է յաճախ իր կերած ծեծին համար շնորհակալութիւն յայտնել իր տիրոջը, որովհետև, տէրը կրնար մեռցնել զինքը՝ փոխանակ ծեծելու: Հայերը, Տէր իմ, գեանամած շնորհակալ պէտք է ըլլան ձեզի, որ Թուրքիոյ ամբողջ Հայութիւնը չի ջարդեցիք, այլ աննշան նահանգի մը հայերը միայն: Թոյլ տուէք, ուրեմն, Տէր իմ, որ եղբօրս կախաղանին տակ ասոր համար երախտագիտութիւնս յայտնեմ ձեզի: (Կես մը ծռակի գաղով) «Շնորհակալ եմ ձեզմէ որ եղբայրս կախեցիք ու ինծի ալ ապրելու շնորհը կ'ընէք...»

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Ձեռքն Հայորդիին երկեցնելով) Եկո՛ւր, եկո՛ւր, եղբայր ու բարեկամ ըլլանք դարձեալ: Հայ մը կախելով՝ արդարութիւնը, Սահմանադրութեան հանդէպ իր սարաքը կատարած եղաւ: Այլացել Օսմանցիները, Սահմանադրութեան հանդէպ, իրենց անկեղծութիւնն ու անշահախնդրական սէրը այն ատեն միայն ապացուցած կ'ըլլան, երբ արդարութեան գործադրութիւնը, առանց ցեղի ու կրօնի խտրին, կը հրճուեցնէ զիրենք: Ուրախ եղիր որ սահմանադրութեան թշնամիներն այսպէս կախաղան կ'ելլեն: (Հայորդիին իրեն երկեցուած ձեռքը յընդունիր) Ազատասէր Թուրքերը, Հայերուն ամէնաջերմ բարեկամներն են, ու միշտ ալ պիտի մնան, որովհետև, անոնց Օսմանցիութեան զգացումներուն անկեղծութեանը բացարձակապէս վստահ են: Եկո՛ւր, տո՛ւր ձեռքդ:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— (Դարձեալ կը մերժէ իրեն երկեցուած ձեռքը) Այդ ձեռքին վրայ իմ եղբօրս անպարտ արիւնին արատը կայ, չե՛մ կրնար ընդունիլ, չե՛մ ուզեր ընդունիլ...:

Հին ԹՈՒՐԲ.— (Երիտ. Թուրքին) Լսէ՛, Օսմանեան Հայրենիքին դէմ դաւաճանել է դարձեալ իր միտքը:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Հայորդիին) Արդարութեան բազուկն է ասիկա, որ Ազատութեան սրբազան դատին պաշտպանութեանը համար բարձրացած է:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Գեղեցիկ խօսքերն, այլևս, անբաւական են զիս համոզելու: Նախ՝ գործնականապէս ապացուցուր թէ իմ բարեկամս ու դաշնակիցս ես դուն, ու ես քեզի հաւատարմ համար ուրիշ երաշխիքի պէտք չի պիտի ունենամ, ու դարձեալ ո՛չ թէ՛ միայն ձեռքօ, այլ սիրտս ալ պիտի տամ քեզի՝ իմ ձեռքիս հետ...:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Հին Թուրքին) Երթանք: Մեծ Ալլահը վկայ թող ըլլայ որ մենք, մեր սիրական Հայ քաղաքացիներուն հանդէպ, ո՛րքէ չար դիտաւորութիւն չենք ունեցած, ընդհակառակը, շնորհակալ ենք իրենցմէ որ Ազատութիւնը սիրել սովորեցուցին մեզի, Սահմանադրութեան պահպանումին համար կ'աշխատին, և հաւատարմութեամբ կը ծառայեն մեր Հայրենիքին շահերուն: (Կը մեկնեն)

ՀԱՅՈՐԴԻՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՀԱՅՈՐԴԻՆ.— (Կախաղանին ոտընդով իր խօսքերը) Իմ աչքերս ցամքած են: Քու մարտիրոսութիւնդ ողբալու համար արցունքներ չունիմ ես: Հարազատ Հայ մը, մաքուր հերոս մը եղար դուն, և եթէ կախաղանին վրայ անփառունակ՝ մահով մը աչքերդ կը գոցես, պատճառը Հայ Յեղին է, մենք՝ ստրուկներս՝ որ մեր տգիտութեամբք քեզ ողջակէց ըլլալու տուինք: Դուն Հայ Յեղին անմիտ խանդավառութեանց քաւութեան նոխազն եղար,

մեր ծիծաղելի դիւրահաւանութիւններուն տխուր զոհը: Մենք, քու եղբայրներդ, քու թշնամիներդ եղանք, և պարտաւոր ենք քու արիւնիդ: Արցունքներ չեմ բերեր քեզի, այլ, վրէժխնդիր հոգի մը, գղջումի խոնարհ մրմունջներ: Ներողութիւն խնդրելու կուգամ — կախաղանիդ վեհ բարձունքէն ներէ մեզի՝ քու Յեղիդ, և ընդունէ ուխտը որ, ահա՛, անմահ հոգիիդ կը բարձրացնեմ: (կ'ոչտե) Դուն, ո՛վ հարազատ Հայ, իմ տգիտութիւններուս և անմտութիւններուս վերջին զոհը պիտի ըլլաս: Այլևս իմ թշնամիներուս բարեկամութեանը չէ պիտի վստահիմ, բնա՛ւ. բարեկամներուս բարեկամութեանն ալ չի պիտի վստահիմ: Իմ անկեղծ ու ճշմարիտ բարեկամս ես ինքս իսկ պիտի ըլլամ և շորս բան, անպայման, կտակ պիտի ընեմ իմ ապագայ սերունդիս ու պիտի սովորեցնեմ իմ գաւազներուս: — Բու Անձնագր պիտի սովորեցնեմ, որպէսզի, քու արիական հոգիովդ ներշնչուին. Յանձնագր ըլլալ պիտի սովորեցնեմ, որպէսզի, իրենց ուժին գիտակցութեանն արթննան և այդ գիտակցութեամբը միայն իրենց գոյութեան կռիւը շահին. Անձնագր ըլլալ պիտի սովորեցնեմ, որպէսզի, իրենց կորոզիլու ու միջոցները իրենց ազգային կեանքին վերաշինութեանը գործածեն միայն, և որ վերջինն է և մեծագոյնը՝ ճեղքել պիտի սովորեցնեմ, ինչպէս դուն մեռար՝ արի մարդու պէս, իրենց պատիւին և իրաւունքներուն տէր, որպէսզի, ազատ մարդու պէս ապրիլ ալ գիտնան:

Ընդունէ՛ ուխտս, ո՛վ հերոս, ո՛վ մաքուր ու անմահ զոհ:

(ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ ԿԻՋՆԱՅ)

Վ Ե Ր Ջ

ՅԱՂԹՈՒԹԵԱՆ ՃԱՄԲԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Հ Ի Ն Գ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Ա Շ

Արխայրս խոյակով մեռնելուն մէջ է
միայն ակնահուրեան վսեմ յաղթանակը

Գ Ե Ր Ա Կ Ա Տ Ա Ր Ե Ե Ր

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԹՈՒՐԻՔ - Օսմ. Կայսրության Վեհապետ

ՀԱՅՈՐԴԻ - Հանրային Գործոց Նախարար

ՕՍՄԱՆ - Երիտասարդ Թուրքի Որդին

ՀԱՅԿԱԿ - Հայորդիի Որդին

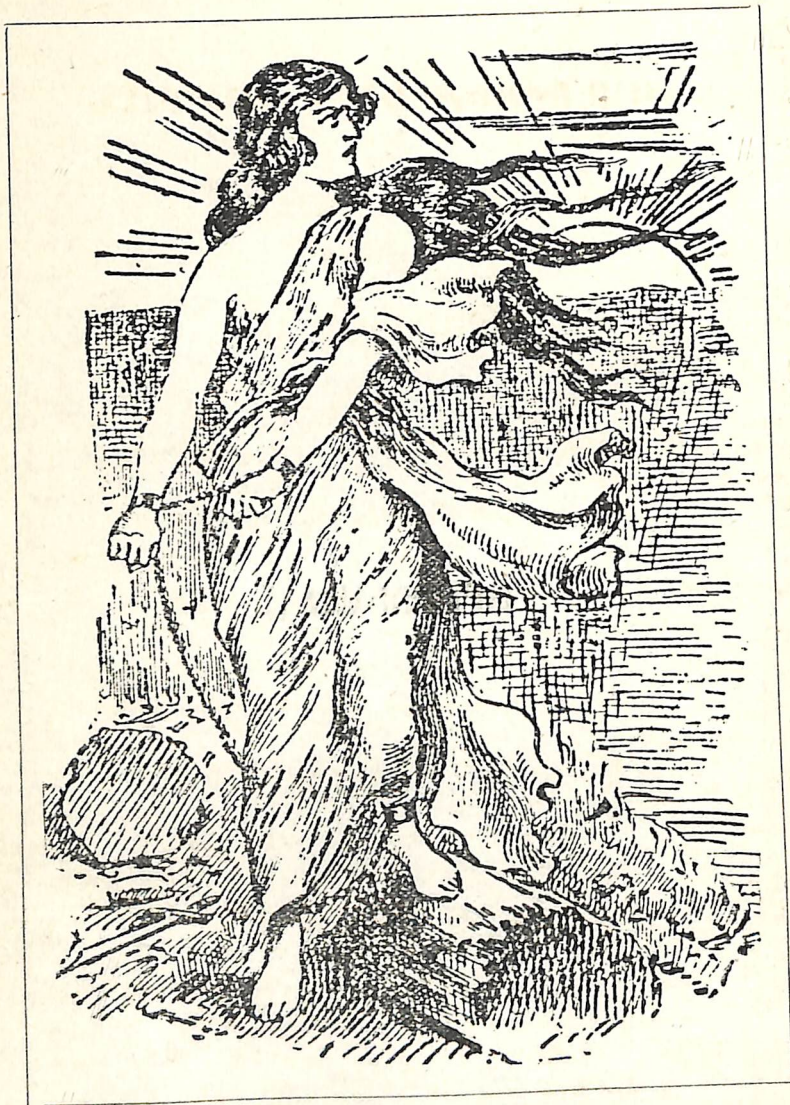
ՆԱԽԱՐԱՐԱՊԵՏ

Ս.Ի.Ա.Գ. ԹԻԿՆԱՊԱՀ

ԵՐԵՍՓՈՒՍՆ ՄԸ

Պաշտօնատարներ, Կայսերական թիկնապաններ,
Հայ և թուրք զինուորներ, մոլլաներ, անբոխավարներ,
Թուրք խոռձանը ևզն. ևզն.:

ԱՐԱՐՈՒԱՅ Ա.

ՀԱՅՈՐԴԻ. Մենձ անգամ մը, անգամ մը միայն ազգովին հայուքինը յունե-
ցանք սիրաբար մեր բեմախնեուն ղէմ ծառանայու՛ մեր մարդկային
սարսական իրաւունքներուն պատշաճութեան համար: Արար. Գ.

ՅԱԶԹՈՒԹԵԱՆ ՃԱՄԲԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

(Կիլիկիոյ չարդէն վեց ամիս վերջ)

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԻ ԹՈՒՐԲԸ ԵՒ ՆԱԽԱՐԱՐԱՊԵՏԸ

(Երիտասարդ Թորքը՝ Սահմանադրական վեհապե-
տի դերին մէջ: Իր կայսերական պարտին առանձնա
սեկեակներէն մեկուն մէջ դիւանական բարդերու քըն-
նորեանք զբաղածէ:)

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ.— (Զանգակի մը կռնակը կը սեղմե-
րիկնապահ մը ներս կը մտնէ) Նախարարապետն
եկա՞ծ է:

ԹԻԿՆԱՊԱՀ.— Այո՛, վեհափառ Տէր, ձեր հրա-
մանին կ'սպասէ:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ.— Ներս առաջնորդէ զինքը:
(Թիկնապահը դուրս կ'ելլէ և կը վերադառնայ
նախարարապետին հետ)

ԹԻԿՆԱՊԱՀ.— Նախարարապետը, վեհափառ
Տէր: (Նախարարապետը ներս կը մտնէ.- քի կնա-
պահը կը մեկուսանայ)

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ.— Քեզի կ'սպասէի. ի՞նչ նոր
լուր:

ՆԱԽԱՐ.— Տեղեկագիրս կը բերեմ ձեզի, վեհա-
փառ Տէր: Ահաւասիկ: (Տեղեկագիրը կուտայ)

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — (Տեղեկագրին վրայ հարեանցի ակ-
նարկ մը կը նետէ) Երկրին քաղաքական կացու-
թիւնը, անշուշտ, մանրամասնօրէն ներկա-
յացուած է ասոր մէջ :

ՆԱԽԱՐ. — Այո՛, Տէր իմ, նախարարական մար-
մընին հաւաքական տեղեկագիրն է բերածս :

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — (Առջեւը սեղանին վրայ կը դնէ տե-
ղեկագիրը) Այս իրիկուն, առանձնանալէ ա-
ռաջ, նկատողութեան պիտի առնեմ պարու-
նակութիւնը, և վաղը՝ տակաւին դուն պաշ-
տօնատուն չի գացած իմ տնօրինութիւններս
ու հրահանգներս պիտի հաղորդուին քեզի
աւագ թիկնապաւհիս միջոցով : (Նախարարա-
պետը հասանարեան նշան կ'ընէ) — Անցնելով
ուրիշ հարցերու, կը փափաքիմ գիտնալ թէ,
այն բոլոր հրահանգներն ու հրամանները որ
անցեալ օր տուի քեզի՝ մեր Օսմանեան Հայ-
րենիքին կենսական շահերուն հետ կապ ու-
նեցող զանազան խնդիրներու մասին՝ գոր-
ծադրութեան դրուեցա՞ն :

ՆԱԽԱՐ. — Այո՛, վեհափառ Տէր, առանց բացա-
ռութեան :

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — Աղէ՛կ, չա՛տ աղէկ : Ի՞նչ կը
մտածէ հանրութիւնը մեր բռնած քաղաքա-
կան նոր ուղղութեանը վրայով :

ՆԱԽԱՐ. — Ստոյգ աղբիւրներէ ստացած իմ տե-
ղեկութիւններուս վրայ հիմնուելով պէտք է
իմացնեմ ձեզ, վեհափառ Տէր, թէ՛ միւս-
լիւմանները, գրեթէ հաւաքաբար յիստ գոհ
մնացած են եղած տնօրինութիւններէն. հե-
տըզհետէ կ'ըմբռնեն մեր ներքին ձգտում-
ներուն հայրենասիրական բնոյթը, և կառա-

վարութեան հանդէպ իրենց ցոյց տուած եր-
բեմի կասկածոտ վերաբերումը աստիճա-
նաբար վստահութեան կը փոխուի :

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — Ատիկա, իսկապէս, քաջալերա-
կան երևոյթ մըն է, և կը հրճուեցնէ զիս :
Ոչ մահմետական ցեղերն ի՞նչ կ'ըսեն, ի՞նչ
կարծիք կը յայտնեն :

ՆԱԽԱՐ. Ընդհանուր առմամբ կը տրտնջեն. ի-
րենց սովորական եղող գանգատներով բուռն
բողոքներ կը բարձրացնեն :

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — Օրինակի համար ի՞նչ կ'ըսեն :

ՆԱԽԱՐ. — Եղած նոր կարգադրութիւնները Սահ-
մանադրութեան ըմբռնումին և կարգերուն
հակառակ կը հռչակեն, և այդ հիման վրայ
արդի դահլիճին քաղաքականութիւնը հեզ-
նութեան առարկայ ընելով, իրենց ցեղային
առանձնաշնորհումներուն անվթար պահպա-
նութիւնը կը պահանջեն կառավարութենէն :

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — (Հեզնութեամբ) Կը պահանջեն
կ'ըսես :

ՆԱԽԱՐ. — Այո՛, վեհափառ Տէր, դարաւոր ի-
րաւունքներու մասին կը խօսին, և իրենց
քննադատութիւններուն մէջ ա՛յնքան առաջ
կ'երթան, որ դահլիճին քաղաքականութեան
ետին հակասահմանադրական փոթորիկի մը
սպառնալիքները կը նախատեսեն

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. Յիմարնե՛րը : Բայց քանի տա-
կաւին վտանգաւոր ըլլալու չափ առաջ դա-
ցած չեն՝ իրաւունքի և առանձնաշնորհում-
ներու անուկով խօսող բոլոր բերաններն ալ
խստօրէն սանձելու ենք : Հետեւաբար, կառա-
վարութեան վերջին տնօրինութիւնները հեզ-
նող բոլոր թերթերն ալ, անմիջապէս, ան-

պայման դադարման դատապարտեցէք: Իսկ
աղմկայոյդ խմբագիրներուն գալով թո՛ղ
Ձինուորական Ատեանին յանձնուին իբր ցե-
ղերու համերաշխութիւնը խանգարողներ:

ՆԱԽԱՐ.— Գրաւոր բողոքներ ալ կան:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ.— Ատոնք ուրկէ՞ կուգան:

ՆԱԽԱՐ.— Հայոց և Յունաց պատրիարքներէն:
Նոր կարգադրութիւններուն դէմ ազդուօ-
րէն կը բողոքեն:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ.— Տեսնե՛մ բողոքները:

ՆԱԽԱՐ.— Ահա՛ւասիկ, Տէր իմ: (Թղթապանակի
մը մէջէն հանելով Երիտասարդ Թորքիէն կուտայ):

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ.— (Կնձած ձակատով մը աչքէն կ'ա-
ցրնէ բողոքագրերը. կը մտածէ պահ մը և յետոյ
կտափը զայրոյթով սեղանին զարկելով) Յ. յսպէս
ուրեմն, կը բողոքե՛ն, հա՛, հա՛, հա՛...:
է՛հ, զարմանալի չէ, միշտ բողոքողներ ե-
ղած են անոնք: Բողոքելը, անոնց համար,
հին սովորութիւն մըն է: Մենք ալ մեր վա-
ղեմի սովորութեան համաձայն միայն նկա-
տառութեան կ'ենթարկենք իրենց բողոքնե-
րը: Գործադրութեան պահանջ չկայ: Դա-
լիճին քաղաքականութեան ներկայ ընթաց-
քը անփոփոխ շարունակելու է: Այս երկ-
րին թուրք և ուրիշ մահմետական ազգա-
բընակչութիւններն շահերուն տեսակէտո-
վը դժելու և հետապնդելու ենք մեր քաղա-
քականութիւնը, հետևաբար, առանց լուրջ
կարևորութիւն ընծայելու այսօրինակ բո-
ղոքներու, բողոքարկուները պէտք է խոս-
տումներով օրօրել ու խաբել:

ՆԱԽԱՐ.— Տարդ այդպէս ըրած ենք արդէն:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ.— Աղէ՛կ. մեր նպատակը իրա-

գործելու միակ ուղղութիւնն է ատիկա—ե-
րևոյթները փրկելու համար ա՛մէն բողոք նը-
կատողութեան առնել կեղծել, իսկ իրակա-
նին մէջ ա՛մէն բողոք մերժել, և հետզհետէ
Քրիստոնեայ հասարակութիւններու իրա-
ւունքները սահմանափակել ու ջնջել:

ՆԱԽԱՐ.— Այդ պարագային, Վեհափառ Տէր,
խիստ բարդ ու դժուարին կացութեան մը
հանդէպ պիտի գտնենք ինքզինքնիս— Սահ-
մանադրութիւնը հեզնելի պիտի երևնայ օ-
տարներու աչքին:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ.— Ո՞վ են այդ է-ֆէր ու նենգա-
միտ օտարները— իրենք իրենց քաղաքական
նկատումներն ունին, մենք ալ մերը: Մեր
երկրին ներքին քաղաքականութիւնը վարե-
լը մեր գործն է: Այս մասին միշտ աշխա-
տելու ենք որ մեր հեղինակութիւնը անձե-
ռընմխելի մնայ: Հայերը վտանգ չեն կրնար
ըլլալ. մեր ափին մէջ ունինք զանոնք. մեր
եաթաղանը անոնց վիգերուն վրայ կը հանգ-
չի: Յոյներն են վտանգը, Ալպանացիները,
Մակեդոնացիներն ու Արաբներն են վտան-
գը: Բայց անոնց ամէնուն ալ պիտի յաղ-
թենք, և անապատի հրոսակ Պետուինէն
սկսեալ մինչև Պալքաններու բարձունքնե-
րը թառող քմբոստ Գոթի-ճիլ, անգամ մըն
ալ մեր վրանի ցիցին կապելով մեր փառքին
դրօշակակիրները պիտի կրնանք ընել, ամե-
նուն ալ երախը պիտի յաջողինք սանձել,
բաւական է որ, միւսիւրմանները գոհ մնան
Սահմանադրութենէն ա՛յնպէս, ինչպէս մենք
կը սիրենք՝ լարելով մեր ճիգերը հեռաւոր
նպատակին...: Այո՛, դարձեալ կը կրկնեմ

թէ՛ միւսլիւմանները հաճեցնելու և գոհ ձը-
գելու աշխատելու ենք: Կը հասկնա՞ւ...:

ՆԱԽԱՐ. — Այո՛, Վեհափառ Տէր:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — Ուրիշ ի՞նչ նորութիւն կայ:

ՆԱԽԱՐ. — Ձեր ուշադրութեան յանձնել կ'ու-
զեմ նաև քանի մը միւսլիւման երիտասարդ-
ներու քարոզութիւնները, ո՛րոնք, կառա-
վարութեան ներքին ձգտումները յայտնա-
պէս ջլատելու բնոյթն ունին:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — Ի՞նչ կը քարոզեն:

ՆԱԽԱՐ. — Ապակեղորոնացում և ընկերվարակա-
նութիւն:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — Ի՞նչ, ապակեղորոնացում և ըն-
կերվարականութիւն:

ՆԱԽԱՐ. — Այո՛, Վեհափառ Տէր, ապակեղորոնա-
ցում և ընկերվարականութիւն: Թուրքիան
կործանում է և քայքայում է փրկելու, և վե-
րանորոգելու միակ միջոցը, զայն կազմող
այլազան ցեղերուն տեղական ինքնավարու-
թիւն տալուն՝ և դաշնակցական Թուրքիա
մը կազմելուն մէջ կը կայանայ կ'ըսեն ապա-
կեղորոնացման քարոզիչները: Իսկ ընկերվա-
րականութեան քարոզիչները նպատակ ու-
նին գործաւորական միութիւններու կազ-
մութիւնը՝ երկրին տնտեսական կարգերը
յեղաշրջելու համար:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — Թէ՛ ապակեղորոնացման և թէ՛
ընկերվարութեան ջատագով Թուրքերը՝ այ-
լասերած Թուրքեր են, հայրենիքին դաւա-
ճանները, որովհետև, իրենց այդ անտեղի և
հակամահմանական քարոզութիւններով
միւսլիւմանին ուժը կը տկարացնեն և Քրիս-
տոնեաները մեզի դէմ ըմբոստանալու կը

մղեն: Որո՞նք են այդ վարդապետութիւն-
ներուն պարագլուխները:

ՆԱԽԱՐ. — Ահա՛ւասիկ անոնց անունները (ցանկ
մը կուտայ): Երբեմն Վերիտասարդ Թուրքիոյ
ջերմ բարեկամներն էին, և ադատական շար-
ժումին յաջողութեանը համար անձնուիրա-
բար գործեցին ու կուռեցան:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — (Ծանկը աչքե կ'անցնէ ոչադրո-
րեամբ և հետզհետե գայրոյրի գրգռելով) Ի՛նչ,
կայսերազուն իշխա՞ն մըն ալ կայ դաւաճան-
ներու շարքին մէջ:

ՆԱԽԱՐ. — Ապակեղորոնացման ջատագովներուն
պարագլուխն է Տէր իմ:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — Եւրոպականացած Թուրք մը, կե-
լօրէ մը աւելի անարգ, որուն հայրենասի-
րական զգացումներուն անկեղծութիւնը միշտ
կասկածելի երևցած էր ինձի: Անմիջապէս
ձերբախլման հրաման հանեցէք ասոնց դէմ,
ու իբր հակասահմանադրականներ ու յետա-
դիմականներ Ձինուորական Ատեանին Թող
յանձնուին դատուելու համար: Այս միևնոյն
վարդապետութեանց ջատագով քարոզիչներ
կա՞ն միւս ցեղերուն մէջ ալ:

ՆԱԽԱՐ. — Այո՛, Վեհափառ Տէր, Մակեդոնացի
և Հայ ընկերվարականներ կան որոնք իրենց
ցեղակիցներուն մէջ կը գործեն:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — Յոյներուն դիրքն ի՞նչ է:

ՆԱԽԱՐ. — Անոնք կատաղի ազգայնամոլներ են:

ԵՐԻ. ԹՈՒՐԲ. — Ուշադրութիւն. Սահմանադը-
րութեան նենգամիտ թշնամիներն են անոնք
և ի սրտէ մեր դժբախտութեանց ցանկացող-
ները: Թուրք ազգայնականութեան հզօրա-
ցումը անոնց անմիտ երազներուն վճռական

Չախջախուժը կը նշանակէ, հետեւաբար, երևակայելի ամէն դաւադրութեան անձնատուր պիտի ըլլան անոնք մեր երկրին վերակազմութեան գործը ո՛չ միայն կասեցնելու, ա՛յլ, եթէ կարելի է, անդառնալիօրէն վիժեցնելու ալ: Թուրքիոյ վերականգման ներքին ամենամեծ թշնամին Յոյնն է: Յոյնը դիւրաւ չի խաբուիր, ոխակալ է, ծածկամիտ է և Մահմետական թուրքը աւելի կ'ատէ քան սատանան: Գալով Հայ և Մակեդոնացի ընկերվարականներուն՝ թոյլ տուէք անոնց, նոյն իսկ անուղղակի միջոցներով, ձեռքի տակէ, քաջալերեցէք ալ որ ուզածնուն պէս անկաշկանդ գործեն և իրենց ցեղակիցներուն մէջ պառակտում սերմանելով իրենց ուժերը բաժնեն, ազգայնականապէս տկարանան: Ապակեդրոնացման խօսք ընողները, սակայն, հայրենիքին դաւաճաններ պէտք է նկատել միշտ, և իբրև դաւաճաններ ալ օրէնքին սանձող խստութեանն ենթարկել զանոնք: Բանները համոզուելու են որ իրենց ճակատագիրը մեր բախտի անիւին կապած ենք, և չի պիտի թողունք որ մեր գերիշխանութեան լուծէն բաժնուին, եթէ ատիկա մեզի համար, մօտաւոր և կամ հեռաւոր ապագային, մեր գոյութիւնն իսկ արժէ: Անգամ մը որ մեր տիրապետութեան տակ գտնուող Քրիստոնեայ ցեղերը ազատ ըլլան և անկախ կեանք հիմնեն սեփական հայրենիքներու մէջ, թուրքիան կորսուած է: Մեր տիրապետութեան կազմածը անոնք են որ կը պահեն, մեր գոյութիւնը՝ իբր ազգ և իբր ուրոյն կառավարութիւն՝ ա-

նոնցմով է որ կը մշտնջենաւորի: (Մտատուել կը մեմե սենեակին մէջ)

ՆԱԽԱՐ. — Յարդ, վեհափառ Տէր, մեր բոլոր քաղաքական ձեռնարկներուն և յառաջադրութիւններուն մէջ, ձեր թելադրած ուղղութեամբ շարժած ենք: Մակեդոնիոյ մէջ ուժ տալով ընկերվարական գրեթէ աննշան տարրին, ազգայնականներու ըմբոստ ոգին կը ճգնինք խորտակել: Մեր բարեկամութեան դաշինքը Սարաֆոֆի և Կարվանոֆի սպաննիչներուն հետ արդէն այդ հիման վերայ տեղի ունեցած է: Իսկ խօսելով Հայերուն վրայ, ձեզի քաջ ծանօթ է, որ այլազան կուսակցութիւններու բաժնուած իրար կը բզկտեն: Եթէ, սակայն, միացած իսկ ըլլան, տա՛կաւին մեր երկրին ապահովութեանը սպառնացող լուրջ վտանգ մը չեն կրնար դառնալ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Ընդդիմադիր ո՛ւրէ ուժ, որ քան ալ որ պզտիկ ըլլայ, խոհեմութիւն չէ արհամարհելը: Անակնկալներու աշխարհի մը մէջ կ'ապրինք, ծանրագոյն ու ջախջախիչ հարուածը՝ ծանրագոյն բազուկէն չէ, որ կուգայ յաճախ, այլ արհամարհուած բազուկէ մը՝ չսպասուած վայրկեանի մը:

ՆԱԽԱՐ. — Իրաւունք ունիք, վեհափառ Տէր: Ես ըսել չեմ ուզեր թէ մենք պէտք է արհամարհենք Հայերը, ո՛չ, բայց ստոյգ է որ լուրջ վտանգ մը չի պիտի կրնան ըլլալ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Անշուշտ տրուած ըլլալով որ միշտ յաջողինք Քիւրտերը և Փոքր Ասիոյ կարգ մը արիւնկզակ ու թափառիկ ցեղերը անոնց գլխուն վրայ պահել, իբր ահաբեկիչ սպառնալիք:

ՆԱԽԱՐ. — Այդ պարագան վեհափառ Տէր, և սա յայտնի իրողութիւնը ևս թէ՛ աշխարհագրական բերումով՝ Հայերը մեր հարուածէն փախուստի ո՛ւնէ ճամբայ չունին. և որ կարևորն է, չկա՛յ Եւրոպական տէրութիւն մը որ անոնցմով շահագորգուի և իսկապէս շահ ունենայ զանոնք պաշտօնաւելիւն մէջ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Ձեռքը գգռանքով մը նախարարապետին ոտին վրայ կը դնէ) Ալլահը տայ որ մեր հայրենիքին բոլոր պետական մարդիկն ալ քեզի պէս ճշմարիտ թուրքեր, հարազատ Օսմանցիներ ըլլան: Երկրին քաղաքական ներքին կացութիւնը, ներկայիս, մեր շահերուն տեսակէտէն խիստ գոհացուցիչ է և լիովին կը համապատասխանէ մեր ձգտումներուն: Հիմա, գնա՛, և անմիջապէս ձերբակալման հրաման հանէ ապակեդրոնացման և ընկերվարականութեան թուրք քարոզիչներուն դէմ, իսկ ծանօթ կարգադրութիւններուն նկատմամբ ֆրիստոնեայ հասարակութիւններու բողոքները խոստումներով սպաննեցէք: (Ձանգակի մը կռնակը կը սեղմէ)

ՆԱԽԱՐ. — Ձեր հրամանները պիտի գործադրուին վեհափառ Տէ՛ր: (Կը մեկնի)

ԹԻԿՆԱՊԱՀ. — (Ներս կը մտնէ) Վեհափառ Տէ՛ր. . .
ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Հանրային Գործոց նախարարը թող ներս գայ:

(Թիկնապահը դուրս կ'եկնէ եւ Հանրային Գործոց նախարարին՝ Հայրոյիին հետ կը վերադառնայ)

ԹԻԿՆԱՊԱՀ. — Հանրային Գործոց նախարարը, վեհափառ Տէ՛ր: (Հայրոյիին ներս կը մտնէ, Թիկնապահը կը մեկոսանայ)

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԹՈՒՐԲԸ ԵՒ ՀԱՅՈՐԴԻՆ

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Ձեռքը ծպիտով մը Հայրոյիին կ'նշկեցնէ) Ունկնդրութեան հրահրելով քեզ, կը փափաքիմ իմ սրտագին գոհունակութիւնս յայտնել այն անփոխարինելի ծառայութիւններուն համար, որ մատուցած ես մեր Օսմանեան հասարակաց հայրենիքին: Արդարև, ուրախայի է ինձի համար քեզ մեր երկրին Հանրային Գործոց պաշտօնատան գլուխը տեսնել: Ձերմօրէն շնորհաւորելով նոր պաշտօնդ, կ'ուզեմ, անձնապէս, խորհրդակցիլ քեզի հետ այն գործնական միջոցներուն վրայ, որոնք մեր հայրենիքին տնտեսական բարգաւաճման և յառաջդիմութեանը պիտի սատարեն:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Ծնորհակալ եմ, վեհափառ Տէ՛ր, այն ազնիւ վստահութեան և թանկագին պատիւին համար, որ կ'ընէք ինձի: Քաղաքացիական առաքինութիւն կը նկատեմ մեր սիրական հայրենիքին բարեբաստութեանը համար աշխատիլը, և ի՛նչ որ իմ կարողութիւններուս սահմանին մէջ կի՛յնայ, պիտի ընեմ, որպէս զի, Օսմանեան հայրենիքը մեծնայ և քաղաքակրթութեան ու լուսաւորութեան ճամբուն մէջ յառաջդիմէ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Կը նստի եւ արոս մը ցոյց կուտայ Հայրոյիին) Գիտե՛մ, քա՛ջ գիտեմ: Հայերը մեր Օսմանեան պանծալի Հայրենիքին վերաշինութեան ոգին, կեանքն ու ջիղն եղած են միշտ: Հին բարի օրերուն՝ իմ երջանկայիշատակ հայրերուս սիրական հպատակներն եղան անոնք, իսկ՝ ներկայիս՝ մեր

սիրական քաղաքացիներն են, Սահմանադրութեան անխարդախ բարեկամները: Ես, մանաւանդ, կը սիրեմ Հայերը, որովհետև ազատութեան նուիրական դատին համար կռուեցան, և անոնք են որ դարձեալ անչահախնդիր անձնուիրութեամբ մը պիտի աջակցին մեզի Թուրքիոյ լիակատար բարեկորդութիւնը գլուխ հանելու համար:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Ձեր վեհապետական դրուատիքին համար, յանուն իմ ազգակիցներուս՝ անգամ մըն ալ իմ շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ ձեզ, վեհափառ Տէր: Հայերուն անկեղծ ջանքն եղած է, և մի՛շտ ալ պիտի ըլլայ՝ Սահմանադրութեան պաշտպանութիւնը և Օսմանեան Հայրենիքին յառաջդիմութիւնը: Օսմանեան Հայրենիքին ազատութեան թշնամիները՝ մեր ալ թշնամիներն են, անոր բարեկամները՝ մեր ալ բարեկամներն են:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻ. — Օսմանեան Հայրենիքին զաւակներէն մեր միակ պահանջն ալ ատիկա է արդէն: Եղբայրութեան և Ազատութեան ոգիովը կապուած պէտք է ապրինք ու գործենք: Սա վայրկեանիս խօսելով քեզի, իբր իմ Հանրային Գործոց նախարարիս, այնպէս կը հաւատամ թէ՛ սրտակից բարեկամի մըն է որ կը խօսիմ, և թէ՛ երկրին հարստութեան օղբիւրներուն բարւոք շահագործումը, և անտեսօական վերաշինութեան կենսական գործը հաւատարիմ բարեկամի մը միայն կրնամ վստահիլ, ինչպէս ես դո՛ւն, ինչպէս են Հայե՛րը...: (Ոտքի կ'ելլէ եւ Հայորդիս սեղանի մը առջև կրտսեի,

որուն վրայ Թուրքիոյ մէկ աշխարհացոյց քարտէսը պիտուած է) Ահա՛, հոս է մեր երկրին աշխարհացոյց քարտէսը՝ քայքայուած երկիր մը որ հիմնապէս վերաշինութեան կը կարօտի: Փոխադրութեանց դիւրութեան համար կանոնաւոր ու ապահով ճամբաներ անհրաժեշտ են. երկաթուղիներ պէտք է շինուին երկրին Ասիական և Եւրոպական նահանգները իրարու հետ հաղորդակցութեան մէջ դնելու համար: Հանքեր կան բացուելիք, հողային մշակութեան պէտք է զարկ տրուի. անտառներու պահպանումին հոգ պէտք է տանել, և տակաւին ուրիշ հազար ու մէկ անհրաժեշտութիւններ, որոնք անմիջական ու շարունակական առարկայ ըլլալու են: Ի՞նչ ծրարգիր ունիս, ի՞նչպէս, ի՞նչ միջոցով կը խորհիս թէ յաջողապէս գլուխ պիտի կըրնանք հանել վերաշինութեան այս դժուարին գործը, երբ պետական գանձարանը, նախորդ բեժէժի ապօրինութիւններուն և զեղծ մատակարարութեանց իբր արդիւնք, գրեթէ ցամքած է:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Կացութիւնը Հայրենասիրութեամբ միայն կը փրկուի: Ձեր վստահութիւնը վայելելով, վեհափառ Տէր, ես կրնամ Օսմանեան Հայրենիքը վերաշինել:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻ. — (Ձևաքը Հայորդիս կ'երկեցնէ) Անսահման վստահութիւնս կը վայելես: Գընա՛, և վերաշինութեան ծրագիրներդ գործադրութեան դիր: Թող Օսմանեան Հայրենիքը երախտապարտ ըլլայ քեզի:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Տասնեակ մը տարիներու ընթացքին, վեհափառ Տէր, ձեր փափաքը իրա-

գործուած պիտի ըլլայ, բաւական է միայն որ Սահմանադրական կառավարութիւնը հաւատարիմ մնայ իր Ազատութեան, Հաւասարութեան և Եղբայրութեան սրբազան սկզբունքներուն: (Մեկտեղ դեպի դռար կը քայլեն)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ.— Թուրքիան՝ Օսմանեան Հասարակաց Հայրենիքը, Սահմանադրութեամբ ազատ երկիր մը եղաւ, և Հաւասարութեան Եղբայրութեան և Ազատութեան նուիրական սկզբունքներուն հաւատարիմ երկիր մը պիտի մնայ միշտ՝ բոլոր այլացեղ Օսմանցիներուն համար անխտիր: Սխալներ եղան—բռնակալութենէն դէպի ազատութիւն մեր ուսումին մէջ, բնական էին սխալներ: Անցումի շրջանի մը մէջ կատարեալ ապահովութիւն, վարչական անսխալ հեռատեսութիւն կարելի չէր ակնկալել նորահաստատ կառավարութենէ մը, որուն անկեղծութիւնը ա՛մէն տարակոյսէ վեր էր սակայն, և որ հաւատարիմ եղած է իր դաւանանքներուն, խոստումներուն և յառաջադրութիւններուն մէջ: Հայորդի՛, մոռնանք անցեալի դառնութիւնները, ծածկե՛նք ատելութեան հին սպիները որպէսզի համերաշխութեան ոգին չի պղտորեն տխուր ու անհաճոյ դէպքերու վերջիչումովը: Անգամ մըն ալ կուզեմ կրկնել—Հայերը, մասնաւորապէս, մեր բարեկամութիւնն ունին, և ե՛ս, երկրի վերաշինութեան գործը քեզի յանձնելով, քեզի վստահելով, ընդհանուր հայութեան նըկատմամբ իմ գգացած անխարդախ ու ջերմ սէրս արտայայտած ըլլալ կուզեմ: Հայերը թող գիտնան ասիկա:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Հայերը, Վեհափառ Տէր, իրենց նկատմամբ ձեր յայտնած բարձր վստահութիւնը, իրենց հայրենասիրութեամբը պիտի ապացուցանեն: Իմ ցեղս կրնայ հուսատարիմ չըլլալ ինքզինքին, բայց բնաւ երախտուրաց չէ, և ստացուած շնորհքի մը համար զիտէ ծառայել, երախտապարտ ըլլալ անչափախորհրորէն:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ.— Հայու մը համար բնական է Օսմանեան Հայրենիքին բարեկամն ըլլալ, և անոր շահերուն գուրգուրանքով ծառայել: Դարերու դրացնութիւնը նկարագրի շատ մը նոյնանման յատկանիչներով օժտած է մեզ, սովորոյթներ մեզ իրարու մօտեցուցած, իրարու կապած են սերտօրէն: (Զառար ծիծարկ մը) Մենք Մահմետական Թուրքերն ենք, իսկ դուք Քրիստոնեայ Թուրքերը: Օսմանեան Հայրենիքը երկու սէրեր ունի՝ դուք և մենք, Թուրքն ու Հայը: Այնպէս չէ՞:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Ծնորհակալ եմ, Վեհափառ Տէր, մենք ազատութեան բարեկամներն ենք: (Կը մնկնի)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ.— (Թեւորը կոշիկները վրայ կը ծարկեւ եւայելով Հայորդիին կտակէ, տարակուսակրով) Կըցի՞ արդեօք այս անգամ ալ խտրել...: Համոզուեցա՞ւ ըսածներուս... Հաւատաց ինձի...: (Հեզկոսիկա՛նք ծիծարկով Հա՛, հա՛, Քրիստոնեայ Թուրքերը...: Ա՛հ, երանի՛ թէ մեր բոլոր բաեաներն ալ Հայեր եղած ըլլային...: (Կոտիլը կը շարժէ)

(ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ Կ'ԻՋՆԱՅ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

(Կիլիկիոյ չարդէն տարի մը վերջ)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲԸ ԵՒ ԻՐ ՈՐԴԻՆ ՕՍՄԱՆ

(Կայսերական պալատին մէջ սրահ մը որտեղ պատերը զարդարուած են Օսմանեան պատմութեան փառքը յիշեցնող յարթութեան նշաններով: Երիտասարդ Թուրք վեհապետը իր որդիին՝ Օսմանի հետ ներս կը մտնէ:)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Հպարտ նայուածք մը դարձնելով չորս դիմ) Որդեա՛կ, շուրջդ դարձուր աչքերդ և մեր պատմութեան փառքը դիտէ: Այս սրահը, մեր փառաւոր անցեալին և ռազմաշունչ աւանդութիւններուն սրբափայրն է: Այս սրահին չորս պատերէն զու վեհափառ Նախահայրերու դմարտական ոգին կը խօսի քեզի: Ահա՛, յաղթական սուրը, որ մեր մեծ Նախահայրը՝ տիրաբազուկն Օսման՝ կտակ ձգեց մեզի: Ահա, երկաթէ մականը, որով, առիւծասիրտն Փաթիհ Մահմէտ, նենգամիտ Հռոմներուն գոռոզութիւնը խոնարհեցուց, հնամի բիւզանդիոնի պարիսպները խորտակեց և կայսրութեան մը ծիրանին, պերճաշուք գահի մը փառքը փռչին հաւասար ըրաւ: Չկա՛յ յիշատակ մը հոս որ պատմութիւն մը չունենայ: Բու

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — ...Կեղծել սորվե՛, սրտսին երեւոյրը ներին շահին գործածել, այսինքն, երեւցի՛ր, բայց մի՛ ըղար....

ԱՐԱՐ.Բ.

Նախահայրերդ ա՛մէն մէկ պատերազմէ, ա՛մէն մէկ գերուած քաղաքէ թանկագին աւար մը ետ բերին իրենց հետ, և կախեցին Օսմանի փառքի վահանին վրայ: Հո՛ս, աւելի քան քսանեւորս աղգութիւններ, իրենց խորխտ պարանոցները ստրկութեան շղթային տակ կը խոնարհեցնեն, և սողալով կը համբուրեն դարչապարը՝ որ իրենց ազատութիւնը կոխկռտեց: Անոնց վայրահակ ճակատներուն վրայ մեր եաթաղանին խարանը գրօջմուած է: Անոնց ծռած քամակները մեր հայրերու շաշող խարազանին արիւններանդ հետքերը կը կրեն, իսկ անոնց տափալցած պորտերուն վրայէն՝ Նեղոսէն եփրատ, եփրատէն մինչև Դանուբ՝ մեր սէգ մարտիկներուն փրփրերախ նժոյզներն արչաւեցին քառասմբակ: Կը տեսնե՞ս սա բղիկ բղիկ եղած գրօջակները որոնց վրայ մեր յաղթութեան աստղը կը շողայ, կարծես վառօդ կը շնչեն տակաւին: Իսկ սա՛, միւսները, գերուած գրօջակներ են, որոնց շուքը նսեմացաւ մեր անպարտելի մահիկին ծագող փառքին առջև: Ու ինչպէս հայրենասէր բանաստեղծը կ'երգէ —

Արած ենք մենք այն Օսմանեան ազնիւ զարմէն
Նահատակի սուրբ արիւնով խմբուած ցեղ
Որ լուրջ, տոկոն, թափելով մեր ձիգն, ոյժն ամէն
Լշիբէթէն Ղազ մ'ենք կազմած մեծ ու զօրեւ:

Այո՛, որդեակ, Աշիբէթէն մեծ ու զօրեղ
աղգ մը կազմեցինք մենք:

ՕՍՄԱՆ.— (Հիացած կը բացագանչէ) Ո՛վ իմ քաջարի Նախահայրերս, կը պաշտե՛մ ձեզ. ձեր

յիշատակները նուիրական պիտի ըլլան ինձի համար:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Պատմութիւնը անոնց յիշատակը յաւէտ անթառամ պիտի պահէ, տղաս, որովհետև, հաւատքին դրօշակը կրեցին և աշխարհը իրենց բազուկին ուժէն սարսեցաւ, դողաց:

ՕՍՄԱՆ.— (Պատեն կախուած արիւնոտ դանակներուն վրայ կ'իյնայ նայուածքը) Հայր, սա դանակներըն արդեօք ի՞նչ արիւնոտըտ կռիւներու փառքը կը պատմեն: Տե՛ս, ասոնց շեղբերուն վրայ չորցած կարմիր արիւնը կարծես տակաւին կը մխայ՛... կը հոսի՛...:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Դանակներէ մէկը ձեռքն առնելով մատներուն մեջ կը դարձնէ և արհամարհանքով մը) Բե՛յջ՛ արիւն...: Մեր հայրերը, այս դանակներով, իրենց Բե՛յջ՛ գլուխները կտրեցին: (Տղուն կուտայ)

ՕՍՄԱՆ.— Բայց ի՞նչու համար, հայր:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Հա՛, հա՛, որովհետև Բե՛յջին:

ՕՍՄԱՆ.— (Ձարմացումով) Որովհետև Բե՛յջին. ա՞տ է միակ պատճառը:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Այո՛, ցցնելու համար թէ իրենք են այս երկրին ամէնազօր տէրերը, և կրնան իրենց գերիներուն հետ վարուել ա՛յնպէս, ի՛նչպէս որ ուզեն, ի՛նչպէս որ կամին: (Ձեռքը տղուն ուսին վրայ կը դնէ) Ո՛ր կողմ ալ որ դառնաս տղաս, ո՛ր կողմ ալ որ նայիս՝ յաղթութեան յիշատակներ միայն պիտի տեսնես, և ի՛նչպէս ըսի — մեր հայրերուն ռազմիկ ոգին է որ պիտի խօսի քեզի՛ ըստ սրտիդ: Այս սրահին չորս պատերուն մէջ

պատերազմի հրաշունչ երգը կը դասոյ. ա-
հեղ պատերազմներու ազմուկներն ու սոգա-
դակներն են որ կը փոթորկեն հաս: Ահո՛ւ,
կը գոցեմ աչքերս (այքերը կը գոցի) ու փր-
փրերբայս երկարներու հողմածածան բա-
շերը կը տեսնեմ, երկարներ, որոնց փորե-
րը, մահասփիւռ արշաւին մէջ, գետինին կը
քսուին: Կը տեսնեմ վառօղի ծուխին մէջ
սեցած դաժան դէմքերը մարտիկներուն, որ
արիւններանգ աչքերով ճակատ ճակատի,
կուրծք կուրծքի կուգան, կը դանկտեն գի-
րար, կ'իյնան, դարձեալ ոտքի կ'ելլեն, կը
բզկտեն մէկգմէկ, իրարու կողորդ կը խաժ-
նեն, ու իրենց կատաղութեան ծարաւը ար-
րիւնով կը յագեցնեն: Ա՛մէն կողմ արիւն,
ա՛մէն կողմ դիակներ, ա՛մէն կողմ մահուան
արհաւիրքք: Ու, ահա՛, զէնքերու և սուի-
ններու շկահիւնէն վեր, պատերազմի փոթո-
րիկին մէջ մեր դրօշակը կ'երենայ: Ականջ
տո՛ւր... յաղթական թմրուկներն են որ կ'ո-
րոտան. փողերու յաղթական ուղմերդն է
որ բլուրէ բլուր, սարէ սար կ'արձագանգէ:
Ահա՛, յաղթական բանակը, յաղթական բա-
նակին ազազակները՝ Ալլա՛հ, Ալլա՛հ, Ալլա՛հ,
Քէպի՛ր Ալլահ...:

ՕՍՄԱՆ.— (Յուզուած ու խանդախտ) Ա՛հ, ո՞ր էր
թէ այդ հին ոգին անգամ մըն ալ կեանք
տանէր:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Այդ ոգին, որդեակ, մեռած
չէ, կը քնանայ մեր մէջ, պէտք է արթնցը-
նենք զայն: Արդարեւ, թուրքիան պիտի մեռ-
նի իսպառ եթէ անգամ մըն ալ կեանք չի
կրնանք տալ անոր:

ՕՍՄԱՆ.— Հայր իմ, ահաւասի՛կ իմ երիտասարդ
բազուկս: Կ'երդնում որ ասիկա պիտի գոր-
ծածեմ մեր հայրերուն ժառանգութիւնը
պաշտպանելու համար:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Այդ բազուկը, տղաս, դըժ-
բախտաբար անգոր է կե-լ-ո-րի՞ գոռոզութիւ-
նը խոնարհեցնելու, եթէ ոչ ես արդէն իմի-
նքս գործածած կ'ըլլայի:

ՕՍՄԱՆ.— Ի՛նչ, պիտի թողո՞ւնք ուրեմն որ մեր
Հայրենիքը մեռնի:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Ո՛չ, որդեակ, ո՛չ, չի պիտի
թողունք, այլ, նոր քաղաքականութեամբ
մը որ անցեալին շարունակութիւնը պիտի
ըլլայ, ոգի ի բռին պիտի աշխատինք
վերակաղմել զայն: Մեր երկիրը վերակաղ-
մութեան պէտք ունի: Երկրին տիրող ուժը
Միւսուլիմանը պէտք է ըլլայ: Այսօր քեզ
հաս բիրի որսլէսդի այդ քաղաքականութեան
աչին բացատրեմ քեզի: Վաղը եթէ մեծ ու
ամէնաողորմած Ալլահին կամքն է, իմ յա-
ջարդս, Օսմանի գահին ժառանգորդը պիտի
ըլլաս դուն, հետեարար, քաջատեղեակ ըլլա-
լու ես քու հայրերուդ աւանդութիւններուն,
անոնց հետքերուն վրայէն քալել սորվելու
ես այժմէն, որպէսզի, տխուր ու փոթորկա-
լից ապագան՝ որ մեր գեղեցիկ Հայրենիքին
հորիզոնը կը մթազնէ՛ գիտնաս վերանորոգ-
ուած թուրքի մը, հարազատ Օսմանցիի մը
և նախանձախնդիր հաւատացեալի մը ան-
պարտելի կորովովը դիմագրաւել:

ՕՍՄԱՆ.— Վկայ թո՛ղ ըլլայ Մեծ Ալլահը որ հա-
ւատարիմ պիտի մնամ ցեղիս աւանդութիւն-
ներուն, և իմ բոլոր գործերուս մէջ, ան-

պայման, իմ փառապանծ նախահայրերուս
ոգիովը պիտի առաջնորդուիմ: Յցո՛ւր ինծի
ճամբան հայր. ուղղէ՛ գիս, առաջնորդէ՛ գիս
ու ես պիտի հետևիմ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ.— Եկո՛ւր: (Թորքիոյ մէկ ընդար-
ձակ աշխարհացոյց քարտէսին առջև կը տանի)
Կար ատեն մը տղաս, երբ Օսմանեան Կայսր-
րութիւնը շատ աւելի ընդարձակ սահման-
ներ ունէր քան հիմա: Քիչ առաջ երբ յաղ-
թանակներու և փառքի օրերու վրայ կը խո-
սէի քեզի, իմ հոգիս մեր անցեալ պատմու-
թեան յիշատակներովը յուզուած էր՝ հին
բարի օրերու յիշատակներովը: Մեր հայ-
րերու պերճաշուք փառքին, մեր երկրին
նախկին մեծութեան սա յաղթական նշան-
ները, անծանօթ հորիզոններու վրայ, Օս-
մանեան աստղին բարձրանալը տեսած են:
Տեսած են Օսմանեան Մահիկը՝ երբ Ասլա-
սէն Կովկաս կը կամարանար, և հաւատար-
պէս գերիշխան կը տիրապետէր Արարատի,
Ողիմպոսի, Աթոսի, Սինայի, Տաւրոսի, Կար-
պաթեաններու և ուրիշ անմատչելի սարերու
ամպածրար բարձունքներուն վրայ: Կար ատ-
են, երբ ծովերու տիրապետութիւնն ալ
մերն էր: Մեր նաւերը, Կարմիր Ծովի,
Միջերկրականի և Սև Ծովու ջուրերը կ'ափո-
սէին ազատ, և Արօֆի ծովախորշէն մինչև
Ալճէրիոյ աւազուտ ծովափունքը՝ բարդաւած
քաղաքներու կապուտովը ծանրաբեռնուած,
և հարուստ կղզիներու աւարովը լեցուն Ոս-
կեղծուր կը վերադառնային: Կար ատեն,
երբ Եփրատի և Տիգրիսի հետ, Նեղոս ու
Գանուր մեր երկրին սահմաններուն մէջ կը

Թաւալէին իրենց կենսաբեր ջուրերը: Սուլ-
թան Սէլիմ Եւփուզ, Ալլահին աջ բազուկը,
մեր դրօշակը Բուրգերու գագաթը անկեց
ու Մարգարէին անունը յարգելի ըրաւ Իբ-
նի Շիրինբուն: Իսկ իր արիասիրտ օրդին,
Վեհաշուք Սուլթան Սուլէյման Քանունին,
մինչև Վիէնայի պարիսպներուն առջև առ-
բածեց մեր տիրապետութեան սահմանները,
ու այսօր մեր ձախորդութեան վրայ խնդա-
ցող, մեր հոգեվարքը ծանակող տէրութեանց
սէզ իշխանները իր սուրին տակէն անցան:
Մերն էր Եգիպտոսը, մերն էին Թունուզը,
Ալճէրիան, Յունաստանը, Հունգարիան, Վա-
լաքիան, Մոլտավիան, Պուլկարիան, Մօնթէ-
նէկրոն, Պալքանեան հսկայ թերակղզիին բո-
լոր իշխանապետութիւնները վերջապէս: Տա-
կաւին երէկ, պատմութեան երէկին մէջ,
այսպէս խեղճ ու արհամարհուած չէինք
մենք: Թո՛ւրքը, հպարտ Օսմանըն, սոսկ
անուն մը չէր, այլ հզօր ու տիրապետող
Ազգութիւն մը, սարսափը անհաւատներուն-
անպարտելի՛...: Մեր անունը հոմանիշ էր
արիութեան, մեր նկարագիրը մարտական ա-
ռաքինութիւններով կը յատկանշուէր: Մենք
ազգերու ճակատագիրները կը վճռէինք աը-
դաս: Մեր հայրերուն եաթաղանը Հնամի-
կայսրութիւններու դարաւոր սահմանները
կ'աւրէր և անոնց տեղ նորեր կը գծէր: Օս-
մանցին խնդրել չէ՛ր գիտեր, քծնել չէ՛ր
գիտեր, շնթել չէ՛ր գիտեր: Մեր մէկ բա-
ռը, մեր մէկ շարժումը անդառնայի հրա-
ման մըն էր, ու ամբողջ աշխարհ մը գեա-
նամած մեր գաւհին առջև կը սողար: Երբեմն

այսպէս ահաւոր, մեծ, զօրեղ ու անպարտելի էինք մենք: Նախանձոտ ճակատագրին մատը սակայն, որ էնկիւրիի դաշտավայրէն սկսեալ, փառահռչակ Քոստավայէն մինչև Հունգարական Մոհաքի արիւնհահեղ ճակատամարտը «Յաղթութիւն, Յաղթութիւն» դրեր էր մեզի համար, յանկարծ, յաջողութեան հոսանքը մեզի դէմ դարձուց, ու Լէբանդոյի ծովածոցին մէջ, կոյսերական անհարազատի մը ձեռքով՝ մեր երկու հարիւր քառասուն ցականներուն ջախջախումովը՝ Պոմանեան Մահիկը իր առաջին մեծ պարտութիւնը տեսաւ: Բայց ի՞նչ նշանակութիւն ունէր Լէբանդոն, բաղդատամբ այն ջախջախիչ հարուածին, որով, Վիէննայի պարիսպներուն տակ, Փոլոնիացի Սլաւ շուն մը, Յովհաննէս Սոպիէսքի, մեր հսկայածաւալ տիրապետութեան ամրոցը դրդեց իր հիմէն, և մեր գոռոզութիւնը փոշիին հաւասար ըրաւ: Ատիկա Սաչին յաղթանակըն էր Մահիկին վրայ: Ա՛յն օրէն, տղաս, ա՛յն օրէն պարտութենէ պարտութիւն գահավիժեցանք — անկո՛ւմ, անկո՛ւմ, անկո՛ւմ, Ալլա՛հ... (Ակոսները եւ կոռփը սեղանած, սրտաքեկ, քիկնարոտի մը մէջ կ'իյնայ) Ա՛հ, որդեակ, մեր անմահ հերոսներուն դանակովն ու սըրբազան արիւնովը տիրապետուած երկիրները անդամ առ անդամ կտրուեցան մեր մարմընէն: Քարլովցի դաշնագրութենէն մինչև Պէրլինի դաշնագրութիւնը ե՛տ նահանջեցինք, մի՛շտ ետ, ու մեր նահանջի ճամբուն վրայ՝ մեր հայրենասիրութեան դրուագը, և վրէժիւնդրութեան անջնջելի սարսափը, ըմ-

բոստ կեղտոտներուն արիւնովը գրուեցաւ: Հիմա Հունգարիան կայսերական արծիւ մը ունի իր դրօշակին վրայ, Եգիպտոսն Անգլիական լուծը կը տանի, Յունաստանն ազատ է, ազատ է Պուրկարիան, Պալքանեան թերակղզիին սա պզտիկ իշխանապետութիւնները թագաւորութիւններ են եղած, ու տակաւին երէկ էր որ Հէրսէկ—Պոսնիան անդառնալիօրէն կորսուեցաւ մեզի համար: Ո՛հ, ու մենք ա՛յնքան պզտիկցած, ա՛յնքան նուատացած ենք որ՝ մեր երկրին ապահովութիւնը երաշխաւորելու համար, մինչև մեր բեռներս հետ բարեկամական դաշինք կընքելու կը զիջանինք: Սլաւ մը մեր տիրապետութեան ողնայարը խորտակեց, իսկ Սլաւ տէրութիւն մըն ալ Հիւսիսէն, Թուրքին դարաւոր թշնամին, Մօսկոֆներու ատելի տէրութիւնը, մեր յաջողութեան չար ոգին եղաւ: Այս քայքայումը, այս տխուր աւերակները անոր բազուկին և նենգաւոր դաւերուն արդիւնքներն են:

ՕՍՄԱՆ. — Ա՛հ, կ'ատե՛մ, կատե՛մ Մօսկոֆները: ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԿ. — Այդ վսեմ ատելութեան կայծերը, որդեակ, քու հոգիիդ խորը, վրէժխնդրութեան մոխիրներուն տակ, միշտ վառ պահէ: Օրեր կրնան գալ ու, վստահաբար, օրեր պիտի գան երբ ինքզինքնիս դարձեալ Սլաւներուն դէմ պիտի դռնենք, Պալքանեան թերակղզիին սա պզտիկ Սլաւ տէրութիւններէն կաղմուած կորովի դաշնակցութեան մը դէմ, որուն յայտնի նպատակը պիտի ըլլայ մեր Հայրենիքին վերջնական քայքայումը, մեր ազգային անկախութեան

մահը: Ըսի քեզի՝ Սլաւ մը մեզ մեր փառքի տիրական բարձունքէն դէ՛սի անկում, վայրէջքի տխու: ճամբան դահաւի՛թեց, Սըլաւ տէրութիւն մըն ալ՝ իր աշխարհակալական նենգամիտ ձգտումները իր հաւատքի անիծեալ խաչին ետին պահած, վայրագօրէն անդամատեց մեզ, զրկեց մեզ մեր հօրենական ժառանգութիւններէն և մեր անունը անպատուութենէ անպատուութիւն քաշկըտեց: Միտք դի՛ր, քա՛ջ ըմբռնէ - Սլաւները մեր դոյութեան և անկախութեան ռիսերիմ թշնամիներն են: Եթէ երբէ՛ք, տակաւին դժբախտութիւններ ճակատագրուած են մեր Հայրենիքի գլխուն և կամ դժբախտութիւններ պիտի գան, ատիկա, դարձեալ, Սլաւներուն ձեռքովը պիտի ըլլայ, այս անգամ Երիտասարդ Սլաւներուն ձեռքովը: Չըլլա՛ որ մեր Հայրերուն նախկին փառքը և տարած յաղթանակները մոռցնեն քեզի մեր կրած նուաստացումները, և արհամարհանքով նայիս ապագայ անխուսափելի վտանգներուն: Տե՛ս, ո՛րքան պղտիկցեր է կայսրութիւնը, այս մնացորդն է որ կորովի ճիգով մը պահելու պիտի աշխատինք: Իսկ աչքի առջև ունեցիր նաև որ նորանոր յեղաշրջումներու փոթորիկը Ալպանիոյ, Մակեդոնիայ և Արաբիոյ հօրիզոններուն վրայ կը կախուի, և կրնայ, յանկարծ, մեր երկրին անգործութիւնը ահեղ յեղափոխութիւններու պոռթկումովը մրրկել:

ՕՍՄԱՆ. — Պիտի զսպենք սակայն այդ պոռթկումները: դանակով պիտի զսպենք, ետթաղանի ուժով պիտի զսպենք:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԳ. — (Թերևաւտորեալը գրուի կը շարժե) Պիտի կրնա՞նք երկրին ներկայ ամբողջութիւնը անձեռնմխելի պահել: Այս է հարցը, տղաս:

ՕՍՄԱՆ. — Ի՞նչու է, պիտի պահեմ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԳ. — (Դառնորեալը կը ծիծաղի) Ա՛հ, տղաս, որքան ատեն որ մեր ետթաղանը կը զօրէր, մեր ետթաղանին ծայրովը պահեցինք: Չեմ յիշեր, բայց տարիներէ ի վեր ըլլալու է, երկա՛ր տարիներէ ի վեր որ այդ ետթաղանին բերանը ժանգոտած է, և ծայրը, այլևս, առաջուան սրութիւնը չունի: Ասիկա ըլլալով միակ պատճառը, մեր պատմութեան վերջին շրջաններուն մեր Հայրերուն հետապնդած քաղաքականութիւնն եղաւ դիւանագիտութիւնը: Դիւանագիտութիւնը խաղ մըն է որուն միջ սուտը կշիռ ունի, և խաբերան վերջնական յաղթանակը կը վաստկի: Դիւանագիտութիւնը վեհանձնութիւն չի ձանչնար: Դիւանագիտութիւնը դաւադրութիւն է՝ տկարներուն պայքարի դէնքը: Մեր Հայրերը Եւրոպական տէրութիւններու շահերը, դիւանագիտօրէն, իրարու դէմ հանելով յաջողեցան Թուրքիոյ ամբողջութիւնը, արտաքին օտնձգութիւններու դէմ, մինչև հիմա ապահովել: Իսկ ներքնապէս աշխատեցան հպատակ չեղերը տկարացնել՝ անոնց թիւը նուազեցնելով: Այս միւսնայն քաղաքականութիւնն է որ պիտի շարունակենք մենք ալ:

ՕՍՄԱՆ. — Խօսելով հպատակ ցեղերուն վրայ, ի՞նչպէս կարելի է սակայն, Սահմանագրական կառավարութեան մը տակ, նախկին միջոցներով դործել:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒԻՐԻ. — Հող է կենսական խնդիրը, տղաս, և կ'ուղեմ որ այդ կէտը քաջ ըմբռնես: Սահմանադրութիւն չկայ, եղածը չպար մըն է, խաբեպատիր դիմակ մը: Սահմանադրութեան չպարը փրկեց մեր երկիրը մօտալուտ երեցող ահաւոր քայքայումէ մը: Հպատակ ցեղերու վտանգալից ըմբոստութիւնները ի՞նչպէս կարող պիտի ըլլայինք սանձաւարել: Ի՞նչպէս պիտի յաջողէինք լռեցնել սա կաղկանձող անհաւատ շունները, որ յեղափոխութեան դիմած էին անջատուելու համար մեզմէ, առարկելով որ իրենց մարդկային իրաւունքները չէինք յարգեր: Եւ մտածէ՛ որ, ըմբոստութիւններու անխուսափելի հետեանք եղող արտաքին միջամտութիւնները, միշտ կենսական կորուստներ պատճառած են մեզի: Կաշառքը, որով միջամտողներու իդճմտանքը ծախու առած ենք, ջարդուած բեռներն անարգ արիւնէն շատ աւելի արժէքաւոր եղած է: Սահմանադրութիւնը անհրաժեշտ էր մեր կայսրութեան ներկայ ամբողջութիւնը պահպանելու համար: Սահմանադրութեամբ մեր բեռներն ալ քաղաքացի և օրէնքին առջև հաւասար ճանչնալով, ներքին վտանգը կասեցուցած եղանք, և այսօր, յանուն Սահմանադրութեան, մեր ներքին քաղաքականութիւնը դարձեալ գլուխ կրնանք հանել: Ասոր կ'օգնէ նաև այն թանկագին վարկը որ օտարներուն առջև շահեցանք իբր ազատութեան բարեկամներ: Մեծ վտանգներուն կարևորը ասիկա էր. արտաքին վտանգը ինքզինք միշտ պիտի չեզոքացնէ, որովհետև,

Եւրոպական տէրութիւններու շահերը միշտ իրարու դէմ պիտի կրնանք հանել: Գալով Սլաւներու դաշնակցութեան մը կարելիութիւնը վիժեցնելու միջոցին, միշտ հաշտ ապրելու ենք Գերմանիոյ և Աւստրիոյ հետ նոյնիսկ անոնց հետ բարեկամական որոշ հասկըցողութեան մը գալու ենք. դաշինք մը կընքելու ենք, որովհետև Գերման և Սլաւ՝ մեր երկրին ապագային հետ կապ ունեցող իրենդիրներու շուրջ՝ քաղաքական անհաշտ մըրցակիցներ են: Բոլոր Եւրոպական տէրութիւններուն մէջ այս երկուքին բարեկամութիւնը և բարիկամեցողութիւնը պէտք են մեզի: Ապահովաբար վստահելու չենք իրենց բարեկամութեան առերևոյթ անկեղծութեանը, բայց օգտուինք մինչև որ ի վիճակի ըլլանք մեր ճակատագրին տէրն ըլլալու:

ՕՍՄԱՆ. — Շատ աղէկ հայր, բեռներն բողոքներն ի՞նչպէս պիտի լռեցնենք:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒԻՐԻ. — Հակասահմանադրական բնոյթ տալով անոնց բողոքներուն:

ՕՍՄԱՆ. — Իսկ ի՞նչ պիտի ըլլան իրենց տրուած առանձնաշնորհումները:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒԻՐԻ. — Պիտի կապտենք, ետ պիտի առնենք մէկիկ մէկիկ: Շնորհատուն եթէ ուզէ, կրնայ իր շնորհքը ետ առնել: Պարզ է որ Սահմանադրական օրէնքներով կառավարուող երկրի մը մէջ առանձնաշնորհեալ անհատներ և կամ համայնքներ գոյութեան իրաւունք չունին, ամէնքն ալ հաւասար են օրէնքին առջև: Ասիկա պատեհութիւն պիտի տայ մեզի, որպէսզի, երկրին Մահմետական տարրերը որոշ ուղղութեան մը համա-

ճայն կազմակերպենք, և մեր յառաջադրած նպատակին շուրջ համախմբելով, ինքզինքնիս թէ՛ արտաքին և թէ՛ ներքին վտանգներուն դիմագրաւելու կարող ուժ մը ընենք: Թուրքիոյ վերածնունդը, սղաս, Մահմետական Աշխարհին վերածնունդը պիտի ըլլայ: Ապագային նայէ՛, երևակայէ անտեղիտալի պատուարը որ Սթամպուլէն մինչև Հնդկաստան, ամբողջ Իսլամներուն միացումովը պիտի կերտուի՝ ընդդէմ մեր հաւատքի թշնամիներուն: Այն ատեն, ա՛հ, այն ատեն անգամ մըն ալ մեր խօսքը անդառնալի հրաման մը պիտի ըլլայ, և այսօրուան ու տարիներէ ի վեր մեր կրած բոլոր նուաստացումներուն կուտակուած վրէժը պիտի կրնանք տիրապէս լուծել: Հաւատք, Մարգարէին հաւատքի դրօշակը, անոր նայելով միայն քալէ . . . :

ՕՍՄԱՆ.— Այդ է քաղաքականութիւնը ուրեմն որուն համաձայն պէտք է շարժիմ և գործեմ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ.— Այո՛, որդեակ: Այս քաղաքականութիւնը մեր հայրերուն աւանդութիւններովն ալ նուիրագործուած է: Կեղծե՛լ սորվէ՛, արտաքին երևոյթը ներքին շահին գործածել, այսինքն, երկցի՛ր, բայց մի՛ ըլլար, խոստացի՛ր, բայց խոստումդ մի՛ կատարեր: Կարևոր է նաև որ կե-լու-ր բեռն գործածել գիտնաս: Օգտուէ՛ անոնց կարողութիւններէն ինչչափով որ կրնաս օգտուիլ, բայց երբ կը տեսնես թէ ա՛յնքան մը գորացած էն որ կրնան վտանգ մը ըլլալ երկրին համար, առիթ մը գտիր, պատճառ մը ըս-

տեղծէ, և յարմար պարագայի մը մաս մը մէջտեղէն վերցնելով տկարացուր զանոնք, որպէսզի մի՛շտ գերիդ ու ծառադ մնան: Սահմանադրութեան անունով Հայեր ջարդեցինք, Սահմանադրութեան անունով Ալպանիացիներ թնդանօթի բռնեցինք ու Մակեդոնիացի հայրենասէրներ կը հալածենք: Եթէ չեն ուզեր մեռնիլ, թող օրէնքի հպատակին, թող դան լուծուին մեր մէջ, թող համակերպին մեր տնօրինութիւններուն, իսկ երբ կը վճռեն անպատճառ ուրոյն ցեղ ապրիլ՝ կը կախենք զիրենք: (Ոտքի կ'եղի)

ՕՍՄԱՆ.— Իսկ եթէ այդ այլազան ցեղերը դաշնակցելով մեզի դէմ ելլեն ի՞նչ քաղաքականութիւն բռնելու ենք:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ.— Բռնելու համար ետքի քաղաքականութիւն չկայ: Նախ՝ թոյլ տալու չենք որ միանան, և ասոր մէջ կարելի է շատ դիւրութեամբ յաջողիլ, դէպքերու բերումին համաձայն մէկին և կամ միւսին մասնաւոր սէր և առանձին հոգածութիւն ցոյց տալով: Յոյները երբ տրտնջեն՝ Հայերը բարեկամ պահելու ենք. երբ Հայերը տրտնջեն՝ Յոյները, և այսպէս մէյ մը մէկը մէյ մը միւսը գոհ ձգելով, բայց երկուքին ալ առանձնաշնորհումները հաւասարապէս սահմանափակելով, թոյլ տալու չենք բնաւ որ միանալու հասարակաց պատճառ մը ունենան: Այս քաղաքականութեամբ, ո՛րէն ատեն, կասկածելի եղբայրակցութիւններու առջև կրնանք առնել, և մեր կայսրութիւնը կազմող այլազան ցեղերը մի՛շտ իրարմէ բաժնուած պահել: Հակառակ պարագային, երկրին խաղաղութիւնը անվրդով պահելու միակ ապահով միջոցն է՝ ջարդը:

ՕՍՄԱՆ. — Զա՞րդը...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Եկո՛ւր, եկո՛ւր, ի՞նչու կը դարմանաս, ջարդելը մեր քաղաքականութեան սովորական խաղերէն մէկն եղած է, և միշտ ալ բողոքարկունները լռեցնելու միակ ապահով ու կտրուկ միջոցը: Իմ շրթունքներէս դարաւոր փորձառութիւնն է որ կը խօսի քեզի, տղաս, և եթէ իսկապէս նախանձախնդիր ենք, ու անկեղծ սրտով ցանկացողները մեր նախաձայրերու անքեալ մեծութեանը, անոնց անշիջանելի փառքին, հետևողներ ըլլանք անոնց:

ՕՍՄԱՆ. — (Դրօշակի մը կը մօտեկայ և ծայրերէն վեր վերցնելով կը համբարէ) Հայր, կ'երդնում իմ նախաձայրերու սրբազան անունովը, և այս նուիրական դրօշակին վրայ, որ ուղղամիտ հետևող մը պիտի ըլլամ քեզի, և անսայթաքօրէն պիտի քալեմ այն միւսնոյն քաղաքական ճամբէն՝ ուրկէ փառքին ու յաղթութեան քալած են անմահ հայրերս: Թող մեծ Ալլահը օգնէ ինձի:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Յուզուած, աչքները տղուն գրիտակ վրայ դնելով) Այո՛, Մեծ Ալլահը օգնէ մեզի, իմ սիրական տղաս, որ մեր հայրերուն փառքը անգամ մըն ալ իր օրհնութեամբը Օսմանի վահանին վրայ իջնայ, մեզի, մեր սերունդինն ըլլայ և Մարգարէին նուիրական Մահիլը յաղթէ Խաչին:

(Կը համբարէ Օսմանին ձակատը: Այս միջոցին Միսկիսիկն աղօթքը կը ըստի: Հայր ու տղայ երկուսն ալ զոհուած զոհակներէն կը բախան)

ՕՍՄԱՆ. — Քէպի՛ր Ալլահ...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Ալլա՛հ ու էքպէր — Ալլա՛հ ու

էքպէր — Քէպի՛ր Ալլահ — Մարգարէին հաւատքին վսեմ կրակը թող միշտ մեր սրտերուն մէջ արծարծի, ու ժողովուրդ մեր ահարացած բազուկները, և տո՛ւր որ մեր սուրբերուն շնորհները անհաւատներուն արիւնովը սրուած, քու նախատուած անունիդ վրէժը լուծեն, և դարձեալ, քու շիջող փառքիդ լուսաշող արևին յաղթանակը ծագեցնեն աշխարհիս վրայ: Ալլա՛հ, երես մի՛ դարձներ մեզմէ քու հաւատքիդ դրօշակակիրներէն...

ՄԻԻԷՉԻՆԻՆ ԶԱՅՆԸ. — Ալլահ ու էքպէր — Ալլահն է իլլալահ-Մուհամմէտ բէսուլ Ուլլահ:

(ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ Կ'ԻՋՆԱՅ)

ԱՐԱՐՈՒԱՅ Գ.

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

(Կիլիկիոյ շարդէն տարիներ վերջ)

(Հայորդիի բնակարանը. Հայ որդիև իր աշխատութեան ատանձնատեղակիև մէջ՝ միևակ. սենեակիև երկու պատուհանները պարտեզի մը վրայ կը քնցուին. մտքը կ'իջևայ. սենեակիև մէջ լոյս չկայ. Սաննակարարեան տարեդարձին իրիկունև Է. հնուակև շիրտ անցներ կը շառին:)

ՀԱՅՈՐԴԻՆ ԱՌԱՆՁԻՆ

ՀԱՅՈՐԴԻՆ. — (Մտանդ. կը մեկախօսէ) Մի՛շտ Հին քաղաքականութիւնը, խոստումներ՝ առանց գործադրութեան. արդարութեան ձեռնոցին մէջ միևնոյն ոճրագործ թաթը՝ որ լոյսին մէջ կը շոյէ, իսկ մութին մէջ մեզի դէմ կը դարանի: Այն արիւնոտ մասները, որ յանուն Սահմանադրութեան, կախաղանի մը վրայ իմ ցեղիս կոխկռտուած պատիւին արդար բողոքը խեղդեցին, վաղը՝ արդարութեան ուրիշ օղակով մը՝ իմ ցեղիս ազգային գոյութիւնը պիտի խեղդեն: Աստուած իմ, ի՞նչպէս կրնամ արիւնոտ երէկը մունալ երբ դարձեալ, ազատութեան անունով, դանակներ կը սրեն մեզ մորթելու համար: (Պատուհանի կը մօտեկայ, գուարք աղաղակներ կը շառին դուրսէն)

ՁԱՅՆԵՐ. — Կեցցէ՛ Սահմանադրութիւնը:

ՁԱՅՆԵՐ. — Կեցցէ՛ Ազատութեան, Եղբայրութեան և Հաւասարութեան Օսմանեան Հայրենիքը:

ՉԱՅՆԵՐ .— Թող ապրի՛ ազատ Թուրքիան :

ՀԱՅՈՐԴԻ .— (Յուզուած) Այո՛ , Թող ապրի՛ ազատ Թուրքիան եթէ մենք մեր պատիւին ու իրաւունքներուն տէրերը կրնանք ըլլալ : Աստուած իմ , ի՛նչ հրէշային հեղուկութիւն — Սահմանադրութեան տարեդարձն է այսօր , Ասահմանադրական Մեծ Ոճիրին Հայ զոհերուն տարեդարձը : Իմ հոգիս միթէ կրնա՞յ ուրախ ըլլալ , երբ մեր տէրերը եղեռնին կարմիր արօտը հպարտութեամբ կը կրեն իրենց եղծուած ճակատներուն վրայ : Ի՛նչ ամօթալի նախատինք մեր խժդուժօրէն և վայրապար ողջակիցուած զոհերու սղաւոր յիշատակին : Թող վա՛րը , հրապարակներուն վրայ , ստրուկներն ազատ Թուրքիոյ փառքն ոռնան , ազատ Թուրքիոյ շնական արգարութիւնը Թող օրհնեցէն անոնք՝ որ անարգութեան հացովը կը կշտանան : Լսեցի որ իմ ցեղիս յիսերիմ թշնամիները խորհրդաւոր ու վայրագ շրթունքներով կը փսփսային իրարու — «Մինչև ե՛րբ պիտի սպասենք , մինչև ե՞րբ» : Դանակներ սրեր են դարձեալ , ու աքիսի աչքերով , մութին մէջէն , մեզ կը լրտեսեն դադտագողի , յարմար առիթի մը կը նային՝ անգամ մըն ալ մեր արիւնտովը գինովնալու , և մեր արիւնին կողոպուտովը յափրանալու համար : Բորենինե՛ր : Ու մենք կը ծռինք ու մեր դահիճներուն ոտքերը կը համբուրենք : Քանի՞ տարիներ սահեր անցեր են կիլիկեան այն հակամարդկային եղեռնին վրայէն որ , իմ ցեղիս գաւակները , ա՛յսպէս , ոճիրին կարմիր խրախճանքը տօնելու ելեր են : Զոհե՛ր , Սահմանադրութեան

անողորմ դանակովը վարագորէն սրածուած զոհեր . մոխրակոյտներու տակէն վեր մի՛ վերցնէք ձեր ջախջախուած գանկերը , մի՛ բանաք ձեր արիւնալիցքիբերը ըյս աշխարհին նայելու համար : Յաւիտենապէս կո՛յր մնացէք , ու մի՛ յառիք սա զզուելի տեսարանին վրայ , ուր , ահա՛ , ստրկութիւնը , ձեր նուիրական յիշատակը նախատինքի փոսին մէջ կը թաղէ :

ՉԱՅՆԵՐ .— Կեցցէ՛ Օսմանեան Սահմանադրութիւնը :

ՉԱՅՆԵՐ .— Թող ապրի՛ ազատ Թուրքիան :

ՉԱՅՆԵՐ .— Կեցցէ՛ ազգերու համերաշխութիւնը :

ՀԱՅՈՐԴԻ .— (Առանկ ևս գրգռուած) Թող ապրի Սահմանադրութիւնը (Կոռօիր շարժելով) բայց . . . (Յակարծ Կիլիկիոյ կախաղանը կ'երևայ աչքիս , առաջ կը խոյսնայ և երկու ձեռքերը կախառդիկ կը պարզէ) Ի՞նչ , բայց ես քեզ . . . քե՛զ . . . քեզ բնա՛ւ , բնաւ չի պիտի կրնամ մոռնալ ո՛վ անմահ հերոս , ո՛վ Հայ պատիւին փառահեղ մարտիրոսը , որ ահա՛ , կախաղանիդ բարձունքէն ինձի կը նայիս . . . : (Քայր մը կ'առնէ դեպի կախաղանը և աղերսարկու շեշտով մը կը խօսի) Ի՞նչ կ'ուզես , արդեօք իմ ուխտս ինձի յիշեցնելու կուգաս : Խօսէ՛ , խօսէ՛ , կ'աղաչե՛մ , պատգամ մը որոտայ . . . : Ընդունէ՛ իմ արտում ու խռոված հոգիիս արցունքները որ անգամ մըն ալ ուխտիս հետ , ահա՛ , քեզի կը բերեմ . . . : Ի՞նչ կ'ուզես . . . խօսէ՛ , կ'աղաչեմ . . . միտիթարէ՛ զիս . . . : (Արցունքի բոճկերով ծռնկի կոռայ : Կախաղա-

նր կ'աննետանայ: Այս միջոցին, յսնկարծ, սենեակին դռարը հրկրով, աշտանակ մը բռնած ձեռքը, Հայկակ ներս կը խռածե:)

ՀԱՅՈՐԴԻ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿ

ՀԱՅԿԱԿ. — Ի՞նչ կայ, ի՞նչ ունիս, Հայր:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — (Կախաղակն երեւցած ուղղորդակարգ ցոյց տարով) Կախաղա՛նը... կախաղա՛նը...

ՀԱՅԿԱԿ. — Ի՞նչ կախաղան. կախաղան չկայ հոս, ես բան չեմ տեսներ:

(Հայրդին ոտքի կը հանե)

ՀԱՅՈՐԴԻ. — (Ազատ շնչեղա համար օձիկը պատռելով) Յուզումը գիտ կը խեղդէ... պուտ մը ջո՛ւր...

(Յոգնարեկ քիկնարոտի մը մէջ կ'իջնայ)

ՀԱՅԿԱԿ. — (Դռար կ'ընդ եւ գառար մը չոր կը ղեւրէ) Ահա՛, խմէ՛ հայր: (Դռարը սեղանին վրայ դնելով) Ի՞նչ ունիս հայր, հիւանդ ես...

ՀԱՅՈՐԴԻ. — (Հայկակի դաստակը բռնելով) Ո՛չ, տղաս, ո՛չ, բան չկայ... հանգիստ ձգէ գիտ: Յնորք մը՝ երազի պէս, բայց ա՛յնքան կենդանի որ կարելի չէր իրական չ'ընդ ունիլ: Կ'ըսես թէ չի տեսա՞ր...

ՀԱՅԿԱԿ. — Ի՞նչ, կախաղա՞նը...

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Այո՛, կախաղանը:

ՀԱՅԿԱԿ. — Ո՛չ հայր: Սենեակիս մէջ ընթերցումով զբաղած էի երբ ձայներ հասան ահան՛իս, ողբական հեծեծանքներ: Ինծի այնպէս թուեցաւ թէ մէկէ մը խնդրանք մը կ'ընէիր, խնդրանք մը ա՛յնքան ազդու և ցնցող, որ կարծես կը խեղդէր քեզ յուզումով: Անմիջապէս վազեցի...

ՀԱՅՈՐԴԻ. — (Հանդարտորակաբ) Արդարեւ կը

խնդրէի անմահ հոգիէն որ, իր արիւնոտ շրթունքները բանար և մխիթարական պատգամ մը որոտար: Ան չի խօսեցաւ սակայն, լուռ մնաց ու իր սիրտը մխուած դանակին շեղբէն՝ կաթիլ կաթիլ արիւն կը կաթկըթէր...: Ահաւոր տեսարանը, կարծես, տակաւին աչքիս առջևն է:

(Ոտքի կ'ընդ եւ սենեակին մէջ ձեւերով) Ի՞նչու խօսիլ մեկնած տրտում հոգիին վրայ...: Երեւակայութիւնս ա՛յնքան գրգռուած է որ մտածումս մարմին կ'առնէ: Այս երեւոյթին պատճառը, անտարակոյս, իմ գերագրգռուած երեւակայութիւնս է, իմ հիւանդ միտքս:

(Պատռանակն առջև կ'երբայ եւ ձակարդ հովին կուտայ զովացնելու համար):

ՀԱՅԿԱԿ. — Չեմ հասկնար հայր, ի՞նչ կախաղան է այդ որուն վրայով կը խօսիս, ի՞նչ հոգի որ այդպէս կը վրդովէ քեզ:

(Հայրդի ելան մը կ'ընէ, Հայկակ սեղանին առջև նստած ուղղորդակար ղեղա կը պատրաստուի)

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Կը լսե՞ս սա գուարթ և սրտագին ազաղակները. կը տեսնե՞ս սա բիւրաւոր լայսերը — սահմանադրութեան տարեդարձին իրիկունն է այս իրիկուն: Այս տարեդարձը, տղաս, ինծի կը յիշեցնէ ողբերգական և անմոռանալի դէպք մը որ տարիներ առաջ տեղի ունեցաւ: Ես խանդավառ ու կրակոտ երիտասարդ մըն էի այն ատեն, իսկ դուն անխօս մանուկ մը տակաւին: Ազատութեան անուշ արևը ծաթեր էր ամբողջ թուրքիոյ վրայ, ու երբ այդ բարեբաստիկ ազատութեան առաջին տարեդարձը տօնելու կը

պատրաստուէինք, մեր ազգակիցներէն երեւոտն հազար հոգիներ՝ սահմանադրական դանակով՝ զոհ դացին իրենց խանդավառ ազատասիրութեան: Մեր գեղեցիկ Կիլիկիան մեծ գերեզման մը եղաւ, ու սահմանադրական անողոք արդարութիւնը, իբր պատասխանատու ահաւոր կոտորածին, այդ աւերակներու սև գերեզմանին վրայ կախադան հանեց այն միակ Հայը, որ իր մարդկային իրաւունքներուն համար առնասրտօրէն կռուեր էր: Մենք կախադան հանեցինք զայն, մեր ստրկութեան դարաւոր ոգին կախադան հանեց զայն, որ՝ աւա՛ղ, այնքան շուտ կը մոռնայ և կը ներէ մեր արիւնին ու սերունդի թշնամիներուն: Բայց ես որ անմիտ Հայ մըն էի այն ատեն, և պարտաւոր իմ եղբօրս արիւնին, եղբօրս կախադանին առջև, յանկարծ, իմ ստրկութեանս գիտակցութեանն արթնցայ: Առաջին անգամն ըլլալով իմ հայրենիքիս երգւեալ թշնամիներուն խորամանկութիւնն ու նենգամտութիւնը կըրցի չափել, և լիովին ըմբռնեցի պատճառն այն բոլոր չարիքներուն, որ՝ անէծքի մը պէս՝ մեր ցեղն հալածեր էր տարիներէ իվեր: Կախադանին հերոսը, իր արիւնոտ շըրթունքներով, խօսեցաւ ինծի, ու ես ուխտ ըրի որ իր անպարտ արիւնին մեծ դասը իմ գաւակներուս պիտի կտակեմ: Սահմանադրութեան տարեդարձը, այս իրիկուն, անգամ մըն ալ իմ երևակայութիւնս տարաւ մեր այդ սահմանադրական զոհերու յիշատակին: Հոգիս խռովուեցաւ երբ մտածեցի թէ՛ թերևս, Սահմանադրութիւնը օրհներ-

գոցներուն մէջ Հայեր ալ կային, թե՛րևս Հայութիւնը, թե՛թևս գաւակներն ու քոյրերն անոնց, որ՝ ազատութեան շնորհընկալներն ըլլալնուն համար՝ ստրուկի դժբախտ մահը մեռան: Ու երբ այս նոր զոհերուն, սպանդանոց խուճապող այս եղկելի ոչխարներուն անստոյգ ապագան իմ գագնումներս ու միտքս զայրոյթով ու կատաղութեամբ կը փոթորկէր, յանկարծ, տեսիլքի մը պէս ահաւոր, աչքիս առջև պատկերացաւ Կիլիկիոյ մոխրակոյտերուն վրայ կախադան հանուած վեամ հերոսը...: Տեսայ զայն, ինչպէս բաց աչքով կը տեսնեմ քեզ - իրակա՛ն, շօշափելի՛, ճիշտ հո՛ն. (այլերը Հայկակի դեմքին յառած, մատուր կախադանի երևցած ուղղաբեանը ցոյց կուտայ: Հայկակ հօրը ցոյց տուած ուղղաբեանը կը նայի) ու այս անգամ, չեմ գիտեր ի՞նչպէս, դանակ մըն ալ միսած էին իր առիւծի սիրտը, դա՛նակ մը, որուն կոթէն արիւն կը հոսէր՝ կա՛թիլ, կա՛թիլ...:

(Հայկակ կախադանը կը տեսնե յանկարծ եւ յազումեկ նայի կը ցատկէ)

ՀԱՅԿԱԿ. - Սարսուղդեցի՛կ տեսարան... Հա՛յր, կախադա՛նը, կախադա՛նը...

(Իռարեւն աղաղակներ կը յառիկ: Կախադանը կ'աննետի)

ՉԱՅՆՆԵՐ. — Կեցցէ՛ Օսմանեան Հայրենիքը:

ՉԱՅՆՆԵՐ. — Կեցցէ՛ ազատ Թուրքիան:

ՉԱՅՆՆԵՐ. — Հաւասարութիւն, Եղբայրութիւն և Ազատութիւն:

ՀԱՅԿԱԿ. — (Պատուհանը կը խոյանայ եւ կռուի պատուհանեկ զոհը շարձելով սպառնալից) Ա՛հ, լռեցէ՛ք ստրուկներ, դուք մեր զոհերուն յի-

չատակը կը սրբապղծէք: (Յուզուած շէշտով մը
նօրը դատակարար) Հայր, դուն ուրիշ առիթնե-
րով խօսած էիր ինծի մեր ցեղին մարտիրո-
սութիւններուն վրայով, բայց իրականու-
թիւնը, այս իրիկուան պէս, ահաւոր ու հը-
րէշային երեցած չէր ինծի: Կ'աղաչեմ,
խօսէ՛ ինծի քու հայրենասէր հոգիդ յուզող
բոլոր վիշտերուն վրայով, հաղորդակից ըրէ՛
ղիս քու խռովեալ մտածումներուդ: Չեռ-
քրդ կուրծքիս վրայ դիր, հո՛ւս, տես թէ
ի՛նչպէս զօրաւոր կը բարախէ իմ սիրտս:
Ես մեծցած, ու զօրաւոր կ'զգամ ինքզինքս:
Չէ՛, կ'աղաչեմ, մի՛ մերժեր իմ խնդրանքս:
Ես քաջ գիտեմ որ շատ մը մթին խորհուրդ-
ներ ու մաշող հոգեր քու լիարդդ կը կրծեն:
Շարաթներէ ի վեր տրտում կը տեսնեմ քեզ
մի՛շտ անհանգիստ, մի՛շտ մռայլ ճակատով,
և մի՛շտ ալ դառնագին մտածումներու մէջ
խորասուզուած: Ի՞նչ բան, ի՞նչ ծանրա-
կըշիւս խնդիրներ քեզ ա՛յդքան ջղային կ'ը-
նեն: Չե՞ս վստահիր ինծի, քու սիրական
աղուդ: Բաւական մեծ ու զօրաւոր չե՞մ
այլևս քու հոգերդ ու կեանքի ծանրազին
բեռներդ քեզի հետ բաժնելու համար:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— (Նստերով) Արդարեւ, որդեակ, իմ
միտքս փոթորկած է այլազան հոգերով, ու
վերջերս մանաւանդ դառնագին մտածում-
րու լուրջ պատճառներ ունեցած եմ: Մահը
ա՛յնքան մօտ տեսած չէի, ինչպէս կը տես-
նեմ հիմա, ու ալ որոշ կ'երևայ ինծի թէ՛
չատ անապահով կերպով կը կրեմ գլուխըս
իմ ուսերուս վրայ:

ՀԱՅԿԱԿ.— Թող համարձակին քու մէկ մազիդ

դպչիլ...
ՀԱՅՈՐԴԻ.— (Ընդմիջեալ) Չսպէ՛ եռանդդ, տը-
ղաս. նստէ՛ հոն՝ դիմացս, ու ուշադրու-
թեամբ ահանջ տուր ըսելիքներուս: Արդա-
րեւ մահը անակընկալ կերպով կրնայ գալ ին-
ծի, և անհրաժեշտ է որ՝ մեռնելէս առաջ՝
իմ կտակս ընեմ քեզի, իմ սերունդիս վեր-
ջի շառաւիղին: Իմ կտակս ուխտ մըն է,
սրբազան ուխտ մը, որ կախադանին վրայ
անարդարօրէն մեռնող անմահ հերոսին ըրի:
Այդ ուխտը, երբ ես ալ մեռած ըլլամ, դուն
ալ քու սերունդիդ պէտք է ընես օր մը:
Մեր ցեղին գոյութիւնը անկէ կախեալ է,
անոր շիտակ ըմբռնումէն, և անոր բացար-
ձակապէս ուղիղ գործադրութենէն: Ասկէ
առաջ անոր մասին բնա՛ւ չի խօսեցայ քեզի,
բայց քեզ դաստիարակեցի ու մեծցուցի մեր
նախահայրերուն սրբազան աւանդութիւնե-
րովը, որպէսզի, օր մը՝ ինչպէս այսօր՝ պատ-
րաստուած ըլլաս վսեմ առաքելութեանդ դե-
րին: Դուն նոր Հայ մը պէտք է ըլլաս՝ նոր
Հայութեան առաքեալը...:

ՀԱՅԿԱԿ.— Թող իմ հայրերուս Աստուածը կեանք
տայ ինծի, ու ես իմ արիւնիս վերջին կա-
թիլը պիտի թագեմ իմ սիրական ազգիս ու
քեզի արժանաւոր զաւակ մը ըլլալու համար:

ՀԱՅՈՐԴԻ.— (Կը շոկուի, արտաբանական մօտ կը բռն
և կորովի շէշտով մը՝ և շէշտ նայելով Հայկակի աչ-
քերուն՝ կը շարունակէ) Մեր հայրենիքին հարա-
զատ զաւակներն անոնք պիտի ըլլան այսու-
հետեւ, որ այլևս վճռապէս ըմբռնած իրենց
հայրերուն սխալներն ու թերութիւնները,
նոր ճամբով մը, մեր ազգային կեանքին վե-

րածննդեանը պիտի ձգտին: Յաղթութեան արահետներէն պիտի քալեն անոնք, մաքառումի պառեխները պիտի դիմադրաւեն ժըպտելով, և իրենց երակներուն արիւնը սառըկութեան պիղծ ժակէն մաքրած, վերջապէս, ի կատար պիտի հանեն այն պատմական վսեմ առաքելութիւնը, որուն ճակատագրորուած ենք մենք, Հայերս: Նախախնամութեան մատը ճակատագրած է որ, քաղաքակրթութեան կենսաշող լոյսը՝ Փոքր Ասիոյ մէջ, մեր հոգիէն, մեր ազատ կեանքէն ճառագայթէ: (Վայրկեան մը կը կռնէ) Չե՛մ ուզեր քեզի մեր պատմութեան փառքերուն վրայ խօսիլ: Մեր պատմութիւնը փառքի էջեր չատ քիչ ունի, և անոնց շուքն ալ, դժբախտաբար, կը նսեմանայ երբ մտաբերենք թէ՛ դարերէ ի վեր ստրուկներ եղած ենք, կամաւոր ստրուկներ, և մեր շղթաները գրեթէ համբուրելով, փայփայելով տարած ենք մինչև հիմա: Ստրուկները միայն, տղաս, իրենց պատիւի զգացումը ժանգոտ մոռացումի մէջ կ'սպաննեն: Ստրուկները միայն, տղաս, իրենց պատիւին ու արիւնին թշնամիներուն յօժարակամ կը ներեն, ու մենք Հայերս, Աստուծոյ պայծառ արեւին տակ, անարգ ստրուկներ ապրած ենք: Այս ճշմարտութիւնը՝ արիւնով գրուած՝ անհերքելի պիտի մնայ: Ջարդեցի՛ն մեզ՝ երբ բռնակալութիւնը կը տիրապետէր. Ջարդեցի՛ն, և մեր հայրենի օճախներուն սրբութիւնը պղծեցին տակաւին երէկ, երբ Սահմանադրութիւնը, իբր թէ, արդարութեան և ազատութեան անունովը

կ'իշխէր: Մենք, սակայն, անգամ մը, անգամ մը միայն ազգովին քաջութիւնը չունեցանք մեր թշնամիներուն դէմ ծառանալու, մեր մարդկային տարրական իրաւունքներուն պաշտպանութեանը համար: Ու ջարդուիլը մարտիրոսութիւն չէ՛, յաղթանակ չկայ մորթուելուն մէջ: Աշխարհը ջարդուողին վրայ արհամարհանքով կը գթայ, մորթուողին բազկի ուժով չօգներ: Արիասիրտ խոյանքով մեռնելուն մէջ է միայն անմահութեան վսեմ յաղթանակը. ստրուկներն են որ անպատուութեան կեանքը, որդերու պէս դաւարուելով, սողալու կը հանդուրժեն: Լսէ՛, տղաս, մենք կը սողանք որովհետև մեռնիլ չենք ուզած: Ճշմարիտ է որ ամէն ազգ արժանի է իր քիառաւոր և կամ անփառունակ ճակատագրին, և, մենք, Հայերս, արժանի՛ եղած ենք մեր ջարդուողի ճակատագրին: Կը ջարդե՞ն մեզ, կը կախե՞ն մեզ, կը խոշտանգեն ու կ'անպատուե՞ն մեզ, արժանի ենք ջարդուելու ալ, կախուելու ալ, խոշտանգուելու և անպատուելու ալ: Վճռենք չի ջարդուիլ, աէրն ըլլալ մեր կեանքերուն ու մեր օճախին, ու ոչ ո՛ք մեր դանակովը մեր վիզը կրնայ կտրել:

ՀԱՅԿԱԿ.— Ահա՛, հայր, ես կը վճռեմ...

ՀԱՅՈՐԴԻ.— Ո՛հ, իմ հոգիս դառնացած է: Որքան ատեն որ ուրանանք մեր ստրուկներ ըլլալը, և սուտ ինքնախաբէութիւններով ինքզինքնիս միթիթարենք տղայամտօրէն, մեզի փրկութիւն չկայ: Մեր փրկութիւնը կը կայանայ ինքզինքնիս ու մեր թշնամիները աղէկ ճանչնալնուս մէջ: Տղա՛ս, չեմ ու-

զեր որ իմ սերունդս, որուն վերջին շառա-
ւիդն ես դուն, իմ սիրական ազգիս արիւնին
պարտաւոր ըլլայ, ու ատոր համար կ'եր-
դուընցնեմ քեզ՝ անմահ կախո՞ողին յիշատա-
կովը՝ որ Սահմանադրութեան կեղծիքին չի
հաւատաս, ու աջ ձեռքդ միշտ թուրիդ ե-
րախակալին վրայ պտտիս:

ՀԱՅԿԱԿ. — Կ'երդնում, Հայր, անմահ կախու-
ղին յիշատակովը կ'երդնում...

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Ի զո՛ւր այսքան տարիներ, երկրին
բարեբաստութեանը համար մաշեցով, օր մը
Սահմանադրական ոգիին շիտակ արտայայ-
տութիւնն ակնկալեցի տեսնել մեր Սահմա-
նադրական տէրերու արարքներուն և հետա-
պընդումներուն մէջ: Մինչդեռ մէկ կողմէն
կեղծ փայփայանքներով կը գզուեն մեզ,
ու ոչ մէկ ատեն իրականացած փայլուն
խոստումներով մեր վստահութիւնը կը
հմայեն, միւս կողմէն ալ իրենց վամբիրի
չթունքները մեր ազգային գոյութեան
չնչերակին վրայ բացած, մեր ազգային գո-
յութեան սպառող կենսունակութիւնն է որ
կը ծծեն անկէ՝ անյագօրէն: Ո՛ւր են մեր
երբեմնի առանձնաշնորհումները: Ի՛նչ որ ը-
սած է մեծ պատմագիրը ասոնց հայրերուն
համար թէ՛ — «Խաղաղութիւնը իրենց շըր-
թունքներուն վրայ է, մինչդեռ պատերազ-
մի եռանդը կը յուզուի իրենց հոգիներուն
մէջ», կրնանք մենք ալ որդիներուն համար
ըսել: Ասոնց ամէն մէկ խաբեպատիր խոս-
տումը, ամէն մէկ ժպիտն ու եղբայրական
նենգամիտ համբոյրը՝ յաւելուածական օղակ
մըն է այն ամրակուռ շղթային վրայ, ո-

րով մտադրած են մեզ կախել, մեր ազգա-
յին գոյութիւնը խեղդել: Երբ Թուրքը չի
ջարդեր և կամ չ'աւերեր, ո՛չ թէ որովհետեւ
չ'ուզեր, այլ որովհետեւ չի՛ կրնար: Օսման-
եան կայսրութեան շէնքը, անցեալին մէջ,
Քրիստոնեայ ծնած ու Մահմետական մեծ-
ցուած գինուորներու բազուկովն ու արիւնովը
կերտուեցաւ: Տապարին կոթը, որով ծառը
կտրեցին անոնք, միշտ կտրուած ծառին մէկ
ճիւղէն շինուեցաւ: Այսօր ալ իրենց կառա-
վարութեան ու տիրապետութեան խարխը-
լած շէնքը մեզմով, երկրին Քրիստոնեանե-
րուն ողնայարովն է միայն որ կանդուն կը
մնայ: Օսմանեան Հայրենիքին հիմնաքարե-
րըն ու գերաններն ենք մենք միանգամայն:

ՀԱՅԿԱԿ. — Սահմանադրական շարժումը ազա-
տասիրական շարժում մը չէր ուրեմն:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Ո՛չ, տղաս, հայրենասիրական շար-
ժում մըն էր, ո՛չ թէ ազատասիրական: Եւ
ի՛նչքան ակներև կ'երևայ շարժումին հայ-
րենասիրական բնոյթը, երբ աչքի առջև ու-
նենանք սա պերճախօս պարագան թէ՛ եր-
կիրը կառավարող ուժը օրէնքը չէ, այլ,
չահախնդրական բռնի ուժը՝ օրէնքի անու-
նին տակ: Մենք, Մահմետականին դատու-
մով, «կայսրութեան ուղտն» ենք դարձեալ,
ու այն պատմական ծառը՝ որուն ճիւղերն
ատենն անգամ մը անհրաժեշտօրէն պէտք
է կտրուին:

ՀԱՅԿԱԿ. — Այդ եղած է ուրեմն պարբերաբար
կրկնուող ջարդերուն պատճառը:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Այո՛, այդ է պատճառը: Յետոյ
բնա՛ւ մի՛ վստահիր Թուրքին անկեղծութեա-

նը: Անոնց պատմութիւնը անարգ խաբէութեան արձանագրութիւնն է: Այդ պատմութեան ընթացքին հաղիւ կը հանդիպիս քանի մը բացառիկ պարագաներու, երբ իրենց կողմէն տրուած պատուոյ խոստում մը անգամ մը միայն յարգուած ըլլայ: Խոստացած են, խոստացած ըլլալու համար: Զաւակները հայրերէն տարբեր չեն: Թող ասիկա դարմանալի չի թուի քեզի — Մահմետական մը, իր կրօնքին և իր շահերուն հակառակ տրուած խոստում մը յարգելու պարտաւորուած չէ: Իր կրօնագիրքը այդպէս կը սովորեցնէ իրեն: Սահմանադրութեան անխախտ պահպանումին համար, ինչպէս աշխատած ենք, դարձեալ անկեղծօրէն աշխատինք, բայց մեր ազգային արժանապատուութիւնը, լեզուն և աւանդութիւնները չի զոհենք անոր համար: Ա՛յնքան ատեն հաւատարիմ մնանք անոր, որքան ատեն որ մեր ազատ ու պատուաւոր Հայ մարդու գոյութիւնը ասպահովուած է: Բայց բնա՛ւ երևոյթներուն չի նայինք, ու ա՛մէն բանէ վեր՝ մեր ազատութեան և պատիւին պաշտպանութիւնը մեր ուժին վստահինք: Մեր ճշմարիտ բարեկամները մենք ըլլանք: Ա՛յն որ աղատ ըլլալ կ'ուզէ՝ արտաքին օգնութիւններու վրայ յոյս դնելու չէ: Արտաքին օգնութիւնը պայմանադրական է: Մարդը որ յանձնապատան կ'ըլլայ, ու իր յոյսը միայն իր բազուկին ու մտքին ուժին վրայ կը դնէ՝ յաղթութիւնը կրնայ սանձել: Մեր ցեղը միշտ յուսաց, իր իրաւունքներուն արդար ճանաչումը ուրիշներէն սպասեց՝ փոխանակ

իր տէրերէն ինքը խլելու: Ստրուկը միայն իրաւունք և արդարութիւն կը մուրայ, ազատասէր հոգին՝ ուժով կը տիրանայ անոնց, ու ճիշտ ատոր համար կրնայ անկախ ըլլալ: Յանձնապատան եղի՛ր, տղաս, ու իրաւունք մի՛ մուրար ո՛չ ճակատագրէն ո՛չ թշնամիներէդ, այլ, տիրացիր անոր՝ կռուելով:

ՀԱՅԿԱԿ. — Յանձնապատան պիտի ըլլամ ու իրաւունք չի պիտի մուրամ:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Մեր հայրերը այլասէր եղան անձնասէր աշխարհին մէջ, ու երբ իրենց ճակատագրին վրայ պէտք էր մտածէին, իրենց կորովը տարին ի սպաս դրին ապերախտ օտարներու, և քինախնդի դրացիներու բարօրութեանը: Ազգ մը, սակայն, որ ինքն իրեն համար օգտակար չի կրնար ըլլալ, ո՛չ մէկ դատի վսեմ պաշտպանութեանը կրնայ ծառայել: Անձնասէր եղի՛ր: Զգէ՛ որ ուրիշները իրենց մեռելները թաղեն, բայց դուն քու արիւնհոս վէրքերդ փաթթէ, որպէսզի, երկրորդ ճակատամարտին մէջ, կորսնցուցած հոգի կամ ետ առնես, և կամ քու հասակովդ չափես դայն: Անձնասէր եղի՛ր, տղաս:

ՀԱՅԿԱԿ. — Անձնասէր պիտի ըլլամ, հայր:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Մենք, մեզի շնորհուած ազատութիւնը, մեր զոհերուն արիւնովը հաւասարակռեցինք: Մենք մեր ազգային ամբողջ գոյութիւնը Սահմանադրութեան վստահեցանք, և մեր վստահութեան ի գին, նոյնքան արժէքաւոր փոխարէն մը չըստացանք: Ի՛նչ որ տրուեցաւ մեզի, սուտ երաշխիք մըն էր որ Կիլիկիոյ հրէշային ջարդին յան-

գեցաւ : Մեր ստրուկներ ըլլալուն ապացոյց արիւնի կտրմիր արատը որ կայ մեր ճակատներուն վրայ , չի պիտի մաքրուի յաւիտենապէս , մինչև այն օրը , որ բռնեք ըլլալէ չի դադրինք : Այս ստրուկ ազգը , մենք բռնեք , այն ատեն միայն ազատ և մեր տէրերուն հաւասար պիտի ըլլանք երբ արիւնի արատը արիւնով կը մաքրուի : Մեր Սահմանադրական տէրերը ինչ բաժին հանեցին մեզի իրենց ձեռքովն ու իրենց համար շահուած ազատութենէն : Ազգի մը դարաւոր ստրկախտը ո՛չ ժամանակը , ո՛չ ալ խաղաղ դարագոյումը կրնան բուժել , այլ հերոսական արի արարք մը որ ցեղին ջիղերը ցնցելով , ցեղին կը վերադարձնէ իր կորսնցուցած երբեմնի անձնավատահութիւնը , ու ազատ ազգ մը ապրելու ազնուական փառասիրութիւնը կը ներշնչէ անոր : Մեր Սահմանադրական տէրերը մեզ բնա՛ւ իրենց հաւասար չի պիտի ընդունին , մինչև որ բազկի ուժով , մեզ հաւասար չընենք իրենց : Մեծ ու ահաւոր ճամարտութիւնը ասիկա է դժբախտաբար : Պատմութեան վճիռը չի փոխուիր : Մեր տէրերուն թերութիւնները՝ տիրապետողներու թերութիւններ են . իսկ մեր առաքինութիւններուն շատերը՝ ստրկութեան բնական արգիւնքները : Ասկէ զատ , Մահմետական կրօնքը անխարդախ հաւասարութեան մը գրեթէ անտեղիաւի պատուարն է : Այդ պատուարին վրայէն կամ անոնք մեզի գալու են , և կամ մենք անոնց երթալու ենք՝ բաղձացուած հաւասարութիւնը ողջունելու համար : Կարելի է որ անոնք մեզի

գան — չեմ գիտեր , չեմ հաւատար : Բայց ինձի համար սաշախը ստոյգ է որ , պիտի աշխատին անոնք որ մեզ ո՛ւնէ կերպով մը իրենց տանին , ի՛նչ որ , իր կարգին , անկարելիութիւն մը պիտի ըլլայ : (Ռտքի կ'ըլլէ) Ահա՛ , որդեակ , ասո՛նք , այս պատմական ճամարտութիւններն ուխտեղի անմահ կախուողին թէ՛ կտակ պիտի ընեմ իմ սերունդիս : Այս իրիկուն , անգամ մըն ալ , Սահմանադրութեան տարեդարձին իրիկունն է : Երբ իմ հոգիս դարձեալ խռովուած է սև անակնկալներու նախզգացումովը , մեռնելէ առաջ՝ հարազատ Հայուն ոգիին ներկայութեանը՝ կտակ կ'ընեմ քեզի որ , իր անմահ անունը բնա՛ւ չի մոռնաս , յանձնապատասխան ըլլաս , անձնասէ՛ր ըլլաս և մեռնի՛լ գիտնաս : Մեռնիլ գիտնալով է միայն որ պիտի սորվիս ապրելու մեծ դասը : Յիշէ՛ թէ՛ մենք պատմական ծառն ենք որուն ճիւղերը ատենն անգամ մը պէտք է կարուին : Յիշէ՛ թէ՛ ազատութեան շնորհը կալնելը ազատ չեն կրնար ըլլալ : Յիշէ՛ թէ՛ ստրուկներ ենք ու ջարդուողներու արիւնին պարտաւոր : Ու , մանաւանդ , մի՛ մոռնար որ մեր անցեալը տխուր ու վշտայոյղ եղած է , իսկ ապագան ու Հայութեան փառքը քեզմով պիտի սկսին : Նոր Հայութեան առաքեալն եղի՛ր , ու գիտնալով հանդերձ քու ազգիդ եղած անցեալ ու ներկայ բոլոր զրկանքները , տակաւին , խաղաղութիւնը քու հոգիիդ ազնուական իղձը թող ըլլայ : Եթէ կարելի է խաղաղութեամբ հետապնդէ Հայուն վսեմ առաքելութեանը սրբազան նպատակին : Ու ,

ազգուօրէն, դարձեալ և անդամ մըն ալ
Թող կրկնած ըլլամ թէ՛ ի՛նչ պայմաններու
տակ ալ ապրելու ըլլաս, ի՛նչ անակնկալնե-
րու հանդէպ ալ գտնուիս ապագային, չըլ-
լա՛յ որ յիշողութենէդ քերես մեր գոհերուն
յիշատակը, Թող անցեալը քու տեսութենէդ
չի սրբուի բնա՛ւ, որպէսզի չիյնաս, չի գա-
հավիժի՛ս...: Ու հայրենասէր Ղարիպ Հայ
աշուխին երգը Թող մի՛շտ հոգիիդ մէջ հըն-
չէ —

Վ. յոբան արին, այոբան արցունք թէ ձեզ ներն մեր ու-
ղիք,

Թող որջ աշխարհք Հային կարգայ նախատինք...

ՀԱՅԿԱԿ. — (Ոտքի վրայ, յազոռած, աչ ձեռքը կը բար-
ձրացնէ) Հայր, ահա՛, իմ երգումս կուտամ
քեզի թէ՛ հաւատարիմ պիտի ըլլամ քու
սրբագան կտակիդ գործադրութեանը մէջ,
ու այս խոստումիս չի պիտի դրժեմ: Բնա՛ւ:
Թող անմահ Հոգին, իմ երիտասարդ սրտիս
հայրենասէր ձգտումներուն հետ, իմ ուխտս
ալ ընդունի:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — (Դարակէ մը երկու գիրքեր եւ դաշոյն մը
դռնու հանկրով կը բերէ, առջևը, սեղանին վրայ կը
դնէ: Յետոյ առաջին գիրքը վերցնելով) Այս գիր-
քը, Հայոց Պատմութիւնն է, քու տարա-
բախտ ցեղիդ պատմութիւնը...: (Կը համ-
բարէ) Ա. ու, տղաս, սրտիդ վրայ պահէ զայն,
կարդա՛ ու քաջ ճանչցիր քու ցեղդ: (Հայկակ
երկիդածոքեանք գիրքը շրտակներուն կը վերցնէ
ու կը համբարէ) Ա. ու այս գիրքն ալ, Թրքա-
կան Պատմութիւն մըն է. պահէ՛ առաջինին
գով. կարդա՛ անոր հետ մէկտեղ՝ հաւա-

սարապէս՝ ու քաջ ճանչցիր մեր դարաւոր
տէրերուն նկարագիրը: (Դաշոյնը կը վերցնէ)
Քեզի կուտամ, նաև, սերունդէ սերունդ
մեզի ժառանգ ձգուած ա՛յս դաշոյնը, ի՛մ
դաշոյնս, քու հայրերո՛ւդ դաշոյնը...:
Ստրկութեան դարաւոր փոշին ժանդ կապած
է անոր վրայ, որովհետև, մեր հայրերը զայն
գործածել չի գիտցան բնաւ...: Մաքրէ՛ ու
սրէ՛ զայն ազատասէր ու պատուախնդիր հո-
գիի մը սրբազան կրակովը, և երբ ըլլայ որ
հարկը ներկայանայ, արժանաւորապէս գոր-
ծածէ քո՛ւ, — քու ցեղիդ նախատուած պա-
տիւի՛ն, ռանակոխուած իրաւունքներուն և
ազատութեանը համար: (Կը համբարէ) Ա. ու,
տղա՛ս, սրտիդ վրայ պահէ:

(Հայկակ կ'առնէ և կը համբարէ երկիդածոքեանք)

(ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ Կ'ԻՋՆԱՅ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Դ.

ԱՐԱՐՈՒ ԱԾ Դ.

(Դ. Արարուածէն հինգ տարի վերջ)

Պորոյ մէջ մզկիթի մը հրապարակը. մոյեզևած
բորք ամբոխը)

Ա. ԱՄԲՈՒԱՎԱՐ.— (Մզկիթին սանդոդներուն գա-
գարը կեցած) Միւսլիւմաննե'ր, տակաւին պի-
տի համբերե'նք, տակաւին պիտի քնա-
նա'նք. թոյլ պիտի տա'ն որ շուն կե-
նբը մեզ կառավարեն: Երէկ Բա-
ղանակոյն ու վատ գնդակներովն սպան-
նուած Մահմետականներուն սուրբ արիւնը
վրէժ կը գոռայ: Ի'նչ, այնքա'ն մը այլա-
սերեցանք որ, այլ ևս, Շէրիաթը մոռցուե-
ցաւ. մեր հաւատքն ու օրէնքը ուրա-
ցա'նք...

ԱՄԲՈՒԸ,— (Գատաղի աղաղակներով կ'ընդմիջէ ամ-
բոխավարը) Ո'չ, ո'չ— անկցի'ն կե-
մա'հ անհաւատներուն— անկցի' Սահմանա-
գըրութիւնը—

Ա. ԱՄԲՈՒԱՎԱՐ.— Միւսլիւմաննե'ր, կը լսէ՞ք—
Մահմետականի արիւն մտնող Հայ դաւա-
ճանները փոխանակ անմիջապէս հրացանի
բռնելու, բանտն են դրեր—

ԱՄԲՈՒԸ.— Արիւնի գէմ արիւն...

Ա. ՉԱՅՆ.— Թող դուրս հանեն դաւաճանները
որ ողջ ողջ բզկտենք, խմենք արիւննին—

Բ. ԱՄԲՈՒԱՎԱՐ.— (Մերկ եարադան մը շարժելով
մզկիթին սանդոդներէն վար կը վազէ) Միւսլիւ-

մաննե՛ր, եղբայրնե՛ր, բանտին վրայ խո-
ժենք— բոլոր անոնք որ Մեծ Մարգարէին
կը հաւատան թո՛ղ իմ ետեէս գան:

Բ. ՁԱՅՆ.— Միւսլիւմաննե՛ր, յառա՛ջ...

ԱՄԲՈՒԸ.— Երթա՛նք, երթա՛նք— դէպի՛ բանտ
— դէպի՛ բանտ...

(Անբոխավարին ետեան կը շարժին)

ԵՐԵՍՓՈՒԱՆ ՄԸ.— Միւսլիւմաննե՛ր, վայրկեան
մը կեցէ՛ք, կ'աղաչեմ, մտիկ ըրէք ինձի...
Միւսլիւմաննե՛ր...

ՁԱՅՆԵՐ.— Կեցէ՛ք, կեցէ՛ք...

(Անբոխը կանգ կ'առնէ)

ԵՐԵՍՓՈՒԱՆ.— Մեր բողոքն ու արդար պա-
հանջները նախ վեհափառ Սուլթանին ներ-
կայացնենք— բարձրագոյն դուռն երթանք
նախ...

Գ. ՁԱՅՆ.— Ո՛չ, դէպի պալատ քալենք, դէպի՛
պալատ:

ԵՐԵՍՓՈՒԱՆ.— Միւսլիւմաննե՛ր...

ԱՄԲՈՒԸ.— (Այլեւս ո՛րեւէ կարեւորութիւն չ'ընծայելով)
Դէպի պալատ, դէպի՛ պալատ...

ՁԱՅՆԵՐ.— Անկցի՛ն կե-՛լո-բ՛երը— արիւնի դէմ
արիւն — մա՛հ Հայերուն...

(Անբոխը դեպի պալատ կը շարժի)

ԵՐԵՍՄԱՐԻ ԹՈՒՐԲԸ ԵՒ ՆԱԽԱՐԱՐԱՊԵՏԸ

(Կայսերական պարտին ընդունկարքեանց դասիձը)

ՆԱԽԱՐԱՐԱՊԵՏ.— (Տժգոսեամ) Ժողովուրդը կա-
ղած է, վեհափառ Տէր, կացութիւնը փրկե-
լու համար գոհացում տալու է ամբոխին
բոլոր պահանջներուն:

ԵՐԵՍ. ԹՈՒՐԲ.— Ի՞նչ պայմաններու տակ սա-
կայն տեղի ունեցած է այդ դէպքը:

ՆԱԽ.— Պարզ կռիւ է մը ծագում է առեր: Միւս-
լիւման մը շուկային մէջ, դրամական խըն-
դիրի մը համար, վէճի կը բռնուի բո- շա-
յու մը հետ, և չի հանդուրժելով իր հակա-
ռակորդին ընդդիմախօսութեանը, կը հանէ
հրազէնը և վայրկեանապէս գետին կը փռէ
զայն: Ասոր վրայ բոլոր Միւսլիւմանները ի-
թար կ'անցնին և միանալով Հայերը ջարդե-
լու կ'ելեն:

ԵՐԵՍ. ԹՈՒՐԲ.— Եթէ ամբողջ եղածը աս է,
վրդովուելու պատճառ չկայ: Անցեալին մէջ
այդօրինակ դէպքեր յաճախ տեղի ունեցած
են:

ՆԱԽ.— (Ընդմիջելով) Ո՛չ, վեհափառ Տէր, պա-
տահածը սովորական դէպք մը չէ: Հայերը,
այս անգամ, բուռն ընդդիմութիւն մը ցոյց
կուտան, և բառական մեծ թիւով Միւսլիւ-
մաններ կ'ուպանեն: Տեղւոյն կառավարա-
կան պաշտօնեան ցեղային այս կռիւին վերջ
մը տալու և խուժանը ցրուելու համար,
սպայի մը հրամանատարութեամբ, գումար-
տակ մը գինուոր կը փութացնէ խոսովու-
թեանց վայրը: Սպան, սակայն, երբ կռիւին
տեղը կը հասնի և սպաննուած Միւսլիւման-
ներու արիւնշագախ դիակները կը տեսնէ,
կը կորսնցնէ իր գլուխը, չի կրնար հանդուր-
ժել բաժնե-բո- ժպիրէ համարձակութեանը,
և փոխանակ անդորրութիւնը վերահաստա-
տելու, հրաման կ'ընէ իր ձեռքին տակ գըտ-
նուող գինուորներուն՝ որ կրակ բանան Հա-
յերուն վրայ: Գումարտակին Հայ զինուոր-
ները սակայն, երբ ասիկա կը տեսնեն՝ կը
կատգին, և անմիջապէս իրենց ցեղակիցնե-

րուն կողմը անցնելով ճակատ կը բռնեն մեր գինուորններուն և Միւսլիւման խուժանին դէմ: Երկու կողմէն զիրար կը բզկտեն, մինչև որ կեդրոնական կառավարութիւնը, զօրաւոր բազուկով մը, զսպեց խռովութիւնները և վերջ տուաւ արիւնահեղութեանց:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Երէկ իրիկուն, ուշ ատեն, ինծի հասած տեղեկութիւնները ճիշտ չէին ուրեմն:

ՆԱԽ.— Ո՛չ, Վեհափառ Տէր, որովհետև կռիւին բնոյթն ու ստոյգ եղելութիւնները չէինք կրցած որոշապէս ճշտել: Ձեզի հաղորդեցի այն լուրերը միայն որոնք ստացուեցան կառավարութեանս կեդրոնական պաշտօնատունը, ուր մնացի ես ամբողջ գիշերը, կացութեան որոշապէս վերահասու ըլլալու, և ի հարկին անհրաժեշտ երևցող տնօրինութիւններ ընելու համար:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Ո՞ր կողմէն ամենէն աւելի մարդ սպանեուած է, Հայերէ՞ն թէ՛ Միւսլիւմաններէն:

ՆԱԽ.— (Իողողացող ձայնով մը) Միւսլիւմաններէն, Վեհափառ Տէր:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Կը տծգռնի, պաշարիսնորիսը կը կորսնցնէ) Միւսլիւմաններէ՞ն, Միւսլիւմաններէ՞ն, կ'ըսես...

ՆԱԽ.— (Մարտական քանի մը քայլ ետ կ'երթայ) Այո՛, Վեհափառ Տէր:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Ձեռքերը երկինք վերցնելով) Աւլլա՛հ էլմուսիթ, Աւլլա՛հ էլ Միւնթագիմ... (Բարկացայտ աչքերը Նախարարապետին վրայ դարձնելով) Ի՞նչպէս կ'ըլլայ ատիկա, ի՞նչպէս... խօսէ՛, ի՞նչու յիմարի պէս տեղը գամուեր մնացեր ես— պատասխան տո՛ւր:

ՆԱԽ.— Իրողութիւնն ատ է, Վեհափառ Տէր: **ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.**— Թո՛ւ... (Նախարարապետին հրեակ ի վեր կը րքնէ) Ի՞նչպէս կը համարձակիս ուրեմն իմ ներկայութեանս գալ և խօսիլ ինծի: Ի՞նչու չի հրամայեցիր որ բոլոր բռնակալ ալ ջարդէին: Ի՞նչու չի հրամայեցիր...

ՆԱԽ.— Վախցայ, Վեհափառ Տէր, պատասխանատուութենէ վախցայ...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Վախցար հէ՞, վախցար — վատասիրտ շո՛ւն...: Ո՞վ քեզ պատասխանատու պիտի բռնէր, ո՞վ քեզ պատասխանատու պիտի ճանչնար բռնակալութեան ջարդել տուած ըլլալու համար: Ի՞նչ, միթէ մենք, տարիներ առաջ, այս միւսնոյն Մահմանդական կառավարութեան ներքին թելադրութեամբն ու գիտակցութեամբը տեղի ունեցած Կիլիկիոյ ջարդին պատասխանատուները պատժեցի՞նք: Մե՛ղք: Ու ես քեզ աւելի մեծ մարդ մը կը նկատէի քան Հիլմի փաշան, Նշանաւոր Ահմէտ Րիզան, ճէվատ պէյը, Րէմզին, բայց դուն Ատիլ պէյ մը, Առաֆ մը, Իհսան Ֆիքրի մը, նոյնիսկ Գատրի մը և կամ Պոշնաք Սալիհ մը չես արժեք:

ՆԱԽ.— Յանցանքը Վեհափառ Տէր...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Ձեռքի բռնակ շարժումով մը կ'ընկեր միջէ) Գոցէ՛ բերանդ — Միւսլիւման մը կ'ուզէր սպաննած ըլլալուն համար յանցաւոր չի կըրնար ըլլալ:

(Աղմուկի ձայներ կը լսուին)

ՆԱԽ.— (Մարտական) Միւսլիւման ամբողջ, Վեհափառ Տէր...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Ի՞նչ կ'ուզեն, ի՞նչ կը պա-

Հանջեն :

ՆԱԽ.— Կռիւին մասնակցող այն Հայ գինուորնե-
րը, որոնք ձերբակալուած ու կեդրոնական
Կառավարութեան Հսկողութեանը տակ առ-
նուած են :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԳ.— Ի՞նչու խուժանին ձեռքը չի
յանձնեցիր որ բզիկ բզիկ ընէին ու կատա-
ղութիւնին անոնց արիւնոյն յազենար . .

(Օղը կը րնդայ մտնցող խոշտակին վայրագ աղա-
ղակներովը) Ականջ դի՛ր, խուժա՛նը . . . (գու-
նարափ, քրտնարոր նախարարացիտիւն բազակէն
կը բռնէ. Պատռնակին կը մտնեն)

Ա. ՉԱՅՆ.— Արիւնի դէմ արի՛ւն . . .

Բ. ՉԱՅՆ.— Շան սատակ թող ըլլան դաւաճան-
ները . . .

Գ. ՉԱՅՆ.— Շէրիաթին գործադրութիւնը կը
պահանջենք . .

ԽՈՒԺԱՆԸ.— Շէրիաթ, Շէրիաթ . . .

ՉԱՅՆԵՐ.— Չարդեցէ՛ք ինչ-ձ-նե՛րը . . .

ԵՐԵՍՓՈՒՍԱՆ.— Միւսլիւմաններ, ո՛վ դուք, Մեծ
Մարգարէին ճշմարիտ հաւատացեալները,
մտիկ ըրէ՛ք ինձի . . .—

ՉԱՅՆԵՐ.— Լուսթի՛ւն — մտիկ ըրէ՛ք — Երես-
փոխանն է որ կը խօսի — (Չայները կը հան-
դարտին)

ԵՐԵՍՓՈՒՍԱՆ.— Մէկն ընտրենք հաւատացեալնե-
րու այս բազմութեան մէջէն և Միւսլիւման-
ներու պահանջները Սուլթանին ներկայացը-
նենք :

ԱՄԲՈՒՆԸ — Դուն դնա՛ — դուն դնա՛ —

Ա. ՉԱՅՆ.— Պահանջէ որ Միւսլիւմանի արիւն
թափող ինչ-ձ-նե՛րը հրացանի բռնուին :

ՉԱՅՆԵՐ.— Արիւնի դէմ րի՛ւն կ'ուզենք :

ՉԱՅՆԵՐ.— Հանրային Գործոց Նախարարին գը-
լուխը թող ցիցն հանուի . . .

ԱՄԲՈՒՆԸ.— Ալլա՛հ — Շէրիաթ — անկցի՛ Սահ-
մանագրութիւնը :

ԵՐԵՍՓՈՒՍԱՆ.— Եղբայրնե՛ր, կ'աղաչեմ, գսպե-
ցէ՛ք ձեր կատաղութիւնը, սանձեցէ՛ք ինք-
զինքնիդ, հանդա՛րտ մնացէք մինչև իմ վե-
րադառնալս : Կ'աղաչեմ, օրէնքի և չափա-
ւորութեան սահմաններէն դուրս մի՛ ելլէք :

Հանդարտութի՛ւն . . . (Անրոյիսն աղաղակները
աւտիճակաբար կը մարին, բայց խոշ աղմուկի մը
ձայնը կը շարունակուի)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԳ.— (Նախարարացիտիւն դառնարով)
Ըսիր թէ կռիւին մասնակցող Հայ զինուոր-
ները ձերբակալուած են :

ՆԱԽ.— Այո՛, վեհափառ Տէր, վեց հոգի :

(Երեսփոխանը գոռարափ, անրոյիսլարնե-
րուն և Մողսներուն հետ ներս կը մտնէ) ○

ԵՐԵՍՓՈՒՍԱՆ.— Վեհափառ Տէր, Միւսլիւմաննե-
րու կողմէն կուգանք . . ժողովուրդը կատ-
ղած է . . .

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԳ.— Ի՞նչ կ'ուզես, մի՛ վախնար,
համարձակ խօսէ :

ԵՐԵՍՓՈՒՍԱՆ.— Կը պահանջենք որ Միւսլիւմա-
նի արիւն մտնող բոլոր զինուորները հրապա-
րակաւ հրացանի բռնուին, Հանրային Գոր-
ծոց Նախարարը որ, Հայ մըն է, պաշտօ-
նանկ ըլլայ և Շէրիաթը գործադրուի :

ՄՈՒԼԱ ՄԸ.— Շէրիաթին գործադրութիւնը կը
պահանջենք :

(Աղմուկը հետզհետէ կը շատնայ)

ԱՄԲՈՒՆԸ.— (Դուրսէն) Անկցի՛ն ինչ-ձ-նե՛րը — Շէ-
րիաթ . . .

(Թիկնապան մը ներս կը մտնէ)

ԹԻԿՆԱՊԱՀ. — Վեհափառ Տէր, կարելի չէ ամբոխը զսփել: Ներս խուժել կ'սպառնան, ձեր ներկայութեանը դալ կ'ուզեն, հակառակ պարագային դրան պահպանութիւնը անող զինուորները պիտի սպաննեն:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Երևոյտխանին) Միւսլիւմաններու արդար պահանջներուն գոհացում պիտի տրուի: (Նախարարապետին) Դուրս գնա՛ւ Մարգարէին ու իմ անունովս յայտարարէ ժողովուրդին որ, այսօր, տակաւին արևը մարը չի մտած, իրենց բոլոր պահանջներուն ալ գոհացում պիտի ստանան: Յայտարարէ՛ թէ՛ ըմբոստ ու դաւաճան գինուորները, դուրսը, Սէրային հրապարակին վրայ, իրենց աչքերուն առջև, հրացանի պիտի բռնուին: Գնա՛: (Նախարարապետը Երևոյտխանին ու Մորաներուն հետ դուրս կ'երթի)

(Թիկնապանին) Դուն ալ շուտով գնա՛, լուր տուր Պատերազմական Նախարարին որ դաւաճան գինուորները, հո՛ս, ներկայութեանը բերուին անմիջապէս: (Թիկնապանը դուրս կ'երթի: Թուրքը հրապարակին վրայ բացող պատուանին մօտ կ'երբայ)

ՆԱԽ. — (Դուրսէն անցնել կը ընդի) Մեր ամենաողորմած Վեհափառ Սուլթանը բարեհաճեցաւ ձեր բողոքը նկատողութեան առնել, և հրամայեց ինձի որ Մեծ Մարգարէին և իր անունովը յայտարարեմ ձեզի թէ՛ այսօր, արևը մարը մտնելէն առաջ, ձեր բոլոր պահանջներն ալ գոհացում պիտի ստանան: Ըմբոստ ու դաւաճան գինուորները, հո՛ս, Սէրային այս հրապարակին վրայ, ձեր աչքերուն առջև, հրացանի պիտի բռնուին:

ԱՄԲՈՆԸ. — Ապրի՛ Սուլթանը — կեցցէ՛ Սահմանադրութիւնը —

(Նախարարապետը, այս սեզամ իրեն հետ ունենալով Արքայազունը, Նախարարներ, Երևոյտխաններ ու ուրիշ բարձրաստիճան պաշտօնականներ կը մտնէ)

ՆԱԽ. — Ամբոխը հանդարտեցաւ, Վեհափառ Տէր:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Աղէ՛կ: Այս օրը անմոռանալի օր մը պիտի ընենք մեր քաղաքացի բռնութեան համար:

(Զինուորներու ոտքի անցնել կը ընդի)

ԹԻԿՆԱՊԱՀ. — (Ներս մտնելով) Ըմբոստ գինուորները Վեհափառ Տէր:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Արքայական դիւանին վրայ կը նստի) Քացէ՛ք դուռը, թող ներս գան: (Դուրս կը բացուի: Սպայի մը հսկողութեան տակ, և զինուորներով շրջապատուած ներս կը մտնեն Հայ զինուորները: Դուրսէն քաց, մագիլներ անխնամ, զգեստներին պատուած, ցեխոտ ու արիւնակերկ: Երթաւ. Թուրքը դաժան դեմքով մը, և փրփրած շրթունքներով) Այսպէս, ահա՛, դուք էք որ ձեր սպային հրամաններուն կ'անսաստէք, գինուորական կարգապահութիւնը ոտքի տակ կ'առնէք: Դո՛ւք էք երէկուան թափուած արիւններուն պատասխանատուները, դո՛ւք, Օսմանեան Հայրենիքին սև դաւաճանները: . . .

ՀԱՅ ՍՊԱՆ. — (Անվրդով դեմքով մը յառաջ կանցնել և հանդարտ, զսպում չէլոտով մը կը խօսի) Վեհափառ Տէր, երէկ խղճի և արդարութեան պարտք մը կատարեցինք մենք: Եթէ մեր ընթացքը Սահմանադրութեան օրէնքներուն դէմ կը նկատէք, դատապարտեցէ՛ք մեզ Սահմանադրութեան զինուորական օրէնքներուն համաձայն: Մենք ուրիշ բան

ըրած չենք, բայց եթէ անմեղ Օսմանեան քաղաքացիներ պաշտպանելով, մեր զինուորի պարտքը կատարած՝ Սահմանադրութեան հանդէպ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ. — Միւսլիւմաններ սպաննելով, միթէ, Սահմանադրութեան հանդէպ. ձեր պարտքը կատարած եղաք դուք:

ՀԱՅ ՍՊԱՆ. — Մենք, Վեհափառ Տէր, այն ատեն միայն զէնք վերցուցինք Միւսլիւմաններուն դէմ, երբ մեր հրամանատար սպան ամբոխին միացաւ՝ ընդդէմ Հայ քաղաքացիներուն, և առաջին գնդակով մեզմէ մէկը գետին փռեց ու պոռաց՝ — «Մահ կ'ընդունեմ, զարկէ՛ք, մի՛ խնայէք»: Ի՞նչ կրնայինք ընել:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ. — (Ընդմիջելով) Բաւակա՛ն է: Իրողութիւնները ծանօթ են ինծի, աւելի խօսք չեմ ուզեր:

(Հայրդիկն ներս կը մտնէ գոռնարտի)

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Վեհափառ Տէր...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ. — Աղէկ եկար, քեզի կ'սպասէի: Քու մասիդ ծանրակշիռ ամբաստանութիւններ կան:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Վեհափառ Տէր, դուրսը ամբոխը ջարդ ընել կ'սպառնայ...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ. — (Ընդմիջելով) Գոցէ՛ բերանդ, գիտեմ, շնորհ պիտի խնդրես, բայց այս անգամ անողոք պիտի ըլլամ, և արդարութիւնը պիտի գործադրուի, չարագործները իրենց օրինական պատիժը պիտի ստանան:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — (Հայ զինուորներուն վրայ կ'իջնայ աչքը, կը ձանձնայ գակոնք և հարստորեսակը քամակը կը շտկէ) Ո՛չ, Վեհափառ Տէր, շնորհ խըն-

դըրե՛լու չեմ գար, այլ, Սահմանադրական արդարութիւն պահանջելու՝ իբր նախարար և իբր Օսմանեան քաղաքացի:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ. — Որո՞ւ համար արդարութիւն պիտի պահանջես — Օսմանեան, Հայրենիքին սա յայտնի դաւաճաններուն համար, որ իրենց զինուորի յանձնառութիւններուն դըրժեցին, որ պատասխանատու են երէկի ողբերգական արիւնհահողութիւններուն:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Անոնք իրենց պարտականութիւնը կատարած են: Խռովութեանց բուն պատասխանատուները Միւսլիւմաններն եղած են. Յանուն Սահմանադրութեան կը խնդրեմ Վեհափառ Տէր...

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ. — (Ընդմիջելով) Դաւաճան մը միայն այդպէս կրնայ խօսիլ: Մեր Սահմանադրական կառավարութեան դէմ սարքուած այս մթին դաւադրութեան նենգամիտ ղեկավարը դո՛ւն ես: Դո՛ւն, ինքդ եղած ես բանակին Հայ զինուորները ըմբոստութեան գրգռողն ու մղողը:

ՀԱՅ ՍՊԱՆ. — Մենք ըմբոստներ չենք, Վեհափառ Տէր: Ո՛չ ոք մեզ ըմբոստութեան գըրգռած և կամ մղած է: Մենք մեր արարքին պատասխանատուներն ենք:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ. — Դուն մի՛ խօսիր:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — (Բանի մը քայլ առայ գալով) Ե՛ս, Վեհափառ Տէր, ես դաւաճա՞ն մըն եմ, ե՛ս, որ սիրայօժար իմ կեանքս տուած եմ այս երկրին բարօրութեանը և վերաշինութեանը համար. ե՛ս, որ Սահմանադրութեան հզօրացումին աշխատած եմ այնքա՛ն անձնութեանը և այնքա՛ն տարիներ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԻՔ. — Լռէ՛, այլևս, լսել չեմ ուզեր:

Զօրակա՛նք, հսկողութեան աակ առէք Հան-
րային Գործոց Նախարարը: (Զինուոր-
ներու խառնակե, Սպայիկ հրամաններն յրայ, երկու
զինուորներ կը բաժնուին եւ կ'ուզան Հայրորդիին
երկու կողմերը մերկ առնելերով կը կենան: Երիտ-
Թուրքը Հայ զինուորներուն կ'ուղղէ իր խօսքը)
Դուք, քանի մը վայրկեան վերջ, վարը, Սե-
րային հրապարակին վրայ, հրացանի պիտի
բռնուիք, ե որպէսզի չըսուի թէ տակա՛ւին՝
ձեր ամօթալի դաւաճանութենէն վերջ՝ իմ
վեհապետական բարեացակամութեամբս չի
դատեցի ձեզ, կը հարցնեմ թէ՛ ո՛ւե՛ վերջին
խնդրանք մը ունի՞ք: Սօսեցէ՛ք:

ՀԱՅ ՍՊԱՆ. — Կը խնդրեմ որ երբ հրացանի բռն-
ուինք, մեր աչքերը չի կապուին, հրացան-
ներու սիողերուն նայելով կ'ուզենք մեռնիլ:
ԵՐԻՏ ԹՈՒՐԻՔ. — Ամէնուդ ալ խնդրա՞նքն է
ատիկա:

ՀԱՅ ԶԻՆՈՒՈՐՆԵՐԸ. — Այո՛:

ԵՐԻՏ ԹՈՒՐԻՔ. — Ուրի՞չ:

(Վայրկեան մը քառիակ կը տիրէ, յետոյ մա-
հուան դատապարտուած զինուորներէն մեկը քանի
մը քայլ առաջ կուգայ եւ իր ընկերակիցներուն մէջ
Է՛ն մանկահասակը ցոյց տարաւ)

ՀԱՅ ԶԻՆՈՒՈՐՆԵՐԻՆ ՄԷԿԸ. — Վեհափառ Տէր,
կը խնդրեմ որ, հոս, եղբօրս կեանքը շնոր-
հէք: Ան մեր ընտանիքին սիրելին եղած է,
իմ ծերացած մօրս աչքին լոյսը, ե ա՛յնքան
դեռատի է որ յանցաւոր եղած չի կրնար ըլ-
լալ: Կը պաղատիմ...

ՊԶՏԻԿ ԶԻՆՈՒՈՐԸ. — (Հպարտութեամբ) Ես դա-
տապարտութեան արժանի յանցանք մը գոր-

ծած չեմ, վեհափառ Տէր, հետեաբար ո՛չ
իմ եղբօրս ե ոչ ա՛լ իմ բերնովս շնորհ մու-
ր սուր կը դիժանիմ: Իմ ընկերակիցներուս
հետ միևնոյն գծին վրայ մեռնիլ կ'ուզեմ:
(Երբօրը դառնարով) Ուրի՛չ եղբայր մըն ալ ու-
նինք մենք:

ԵՐԻՏ ԹՈՒՐԻՔ. — (Ապրած եւ յօնքերը զարնացունով
պատած քանի մը վայրկեան Հայ զինուորներուն
կը նայի, յետոյ հրամանատար սպայիկ ուղղելով
խօսքը) Վարը, պարտէզին առջև, Սերային
հրապարակին վրայ, ուր ամբօխը խոնուած
է, հրացանի բռնեցէք այս դաւաճանները, ե
իրենց խնդրանքին համաձայն թող աչքերնին
չի կապուի: (Սպան հրաման կ'ընէ զինուորնե-
րուն որ կարգի կ'ենան)

ՀԱՅՈՐԴԻ. — Հրամայեցէք որ, իմ եղբայրներուս
հետ, զիս ալ հրացանի բռնեն: (Բայց մը կ'առ-
նէ Հայ զինուորներուն հետ դուրս ելերու համար)

ԵՐԻՏ ԹՈՒՐԻՔ. — (Որտացող ձայնով մը) Ոչ, կե-
ցիր հոս ե նախ անոնց գնդակահար մահը
տես աչքերովդ: Տես թէ ի՛նչպէս կը պատ-
ժուին դաւաճանները՝ այս երկրին մէջ: (Ոտ-
քի կ'ընէ: Նշան կ'ընէ սպայիկ որ դուրս հանէ Հայ
զինուորները, իսկ Հայրորդի գեղքի տակ առնող
զինուորներուն ուղղելով իր խօսքը) Զօրակա՛նք,
պատուհանին առջև բերէք Հայրենիքին դա-
ւաճանը:

(Պատուհանին առջև ոտքի կը կենան նաեւ Ե-
րիտ. Թուրքը, Արքայազուներ, Նախարարացիներ, ա-
ռագ րիկնասպանը, միշտ Նախարարները, Երեսփո-
խանները ու երկայ պաշտօնականները: Դուրսէն ու-
րախոսքեան բացագանձորներէն ու ծափեր կը

բոնիս: Յանկարծ շոտրիս կը տիրէ և յստակօրէն կը շոտի հրամայող սպային տիրակաւ ձայնը)

Պատրա'ստ, նշան առէ'ք, կրա'կ:

(Վեց հրացաններու միաժամանակ սպայիսն կը շոտի) **ՀԱՅՈՐԴԻ**. — (Յոգոտած, քամակը յստակ, այրիւր պատռահանէն դոտրս ոտորած) Ապրի'ք, տղաք, ա'յդպէս, ճակատնիդ բարձր, հպարտութեամբ և քաջերու պէս մեռէք:

(Երիտ. Թորքը մահացոտ ակնարկ մը կը ձգէ Հայորդիի վրայ: Հրամայող սպային ձայնը կը շոտի դարձնայ) Պատրա'ստ, նշան առէ'ք, կրակ: (Իսրանայ հրագէտներու սպայիսնը)

ԱՄԲԱՅԸ. — Ապրի' Սուլթանը — կեցցէ' Օսմանեան Հայրենիքը — կեցցէ' Սահմանադրութիւնը — (Մահեր և ոտրախոտրեան աղաղակներ)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Հայորդիի դասնարով) Իսկ դուն, վաղը, արևծագին, կախաղան պիտի հանուիս:

ՀԱՅՈՐԴԻ. — (Վեհ արհամարհանքով մը) Հպարտութեամբ պիտի երթամ մեռնելու: Դուն քու հայրերէդ տարբեր չես: Իմ յանցանքս քեզի և Օսմանեան Հայրենիքի շահերուն հաւատարմութեամբ, և եթէ կ'ուզես, ստրկութեամբ ծառայած ըլլալս է: Եթէ նուազ հաւատարիմ եղած ըլլայի և նուազ ստրուկ, այս նախատինքի մահը պիտի խնայուէր ինձի, գէթ, իբր դաւաճան չի պիտի մեռնէի: Բայց ես հպարտ եմ որ այսպէս պիտի մեռնիմ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Չիւտորներուն) Բանտ առաջնորդեցէք: (Հայորդիս դոտրս կը հանեն: Կը դասնայ առագ բիկնապահին) Վաղը, գնա', և ներ-

կայ եղիր դաւաճանին կախաղան հանուելուն: Կ'ուզեմ գիտնալ թէ՛ ինչպէս պիտի տանի հարուածին ծանրութիւնը, կորով ցոյց պիտի տա՞յ մահուան վայրկեանին, և կամ թէ վատասիրտի մը արգահատելի մահը պիտի մեռնի: Յետոյ իմ հրամանս է քեզի որ խիստ չըլլաք իրեն հանդէպ, եթէ վերջին շնորհք մը և կամ խնդրանք մը մտրայ:

ԹԻԿՆԱՊԱՀ. — Ինչպէս որ կը հրամայէք, Վեհափառ Տէր:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Ժպիտով մը Օսմանին ոտիս վրայ կը դնէ աչ ձեռքը և դեպի դոտր քայնուով) Մեծ Ալլահին կամքը թող ըլլայ: Բեռնեղ, տղաս, ծառ մըն են, երբեմն երբեմն պէտք է այսպէս կտրել, թոյլ չի տալու համար որ ճիւղաւորին և ա'յնքան մը զօրանան որ, մեր երկրին ապահովութիւնը, և Միւսլիմանին գերիշխանութիւնը վտանգուի: Ասիկա մեզի, մեր հայրերու պանծալի պատմութիւնն է, աւանդուած մեծագոյն դասն է:

(ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ Կ'ԻՉՆԱՅ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ե.

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.- ... Ինչպես քու քայր ը-է- հայրերդ խոնարհեր են
անարգութեան հացն ուտելու, և յեսոյ իրենց դանակովը շանասակ
ըլլալու համար ...

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ե.

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ե.

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲԸ ԵՒ ԱՒԱԴ ԹԻԿՆԱՊԱՀԸ

(Երկրորդ արարտաձի տեսարանը: Երիտ. Թուրքը իր
պաշտօնական համազգեստով գանձին վրայ կը բազմի)

ԹԻԿՆԱՊԱՀ.— Յանուն Սահմանադրական կառա-
վարութեան ձեր տուած վճիռը, վեհափառ
Տէր, գործադրուեցաւ, և ես, ձեր հրահանգ-
ներուն համաձայն, անձամբ, ներկայ եղայ
և հսկեցի վճիռին գործադրութեանը:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Ի՞նչպէս մեռաւ:

ԹԻԿՆԱՊԱՀ.— Անվեհեր ճակատով մը դիմազը-
րուեց մահը, մինչև չուանը վիզը անցուիլը
խորխտ կեցուածք մը պահեց:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Զարմանալի՛: Այս բ-ծ-ները
բոլորովին փոխուեր են: Տեսա՞ր, դիտեցի՞ր
երէկ, ինչպէս ժպտելով մեռան, կարծես
մահը կ'արհամարհէին— ա՛յնքան հեշտ, ա՛յն-
քան դիւրին կուգար իրենց մեռնիլը: Ա՛հ,
հազար անգամ պիտի նախընտրէի որ իմ աջ
բազուկս կտրէին, բայց, բնաւ չի պիտի
ուզէի անոնց այսպէս մեռնիլը տեսնել:
Մահուան հանդէպ անոնց ցոյց տուած ան-
պարտելի ոգին, սէգ նայուածքը՝ երկսայ-
րի դաշոյնի մը պէս՝ հո՛ս, սիրտս կը մխուի:
Յանցաւորները մենք ենք սահայն: Այդ
ոգին մենք ներշնչեցինք անոնց, և հիմա
պէտք է մաքաւինք արմատախիլ ընե-
լու համար զայն, եթէ ո՛չ մեր գերիչ-

խանութիւնը, գաճէ արձանի մը պէս, պիտի փշրուի օր մը: (Վայրկեան մը դառնագին մտածողներու մէջ կը խորասուզուի) Կախաղան ելլելէ առաջ ո՛րեք խնդրանք ըրա՞ւ:

ԹԻԿՆԱՊԱՀ.— Այո՛, Վեհափառ Տէր, խնդրեց որ իր աչքերը չի կապենք:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Մտածկոտ) Խնդրեց որ աչքերը չի կապենք...

ԹԻԿՆԱՊԱՀ.— Այո՛, Վեհափառ Տէր, իր առաջին խնդրանքն աս եղաւ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Երէկ հրացանի բռնուած դիւնուորներն ալ միեւնոյն խնդրանքն ըրին: Մանրամասնօրէն նկարագրէ ինծի իր կախաղան հանուելուն բոլոր իրադարձութիւնները:

ԹԻԿՆԱՊԱՀ.— Երբ կախաղանին վայրն հասանք, որովհետեւ արեւը ծագած չէր տակաւին, աղաչեց որ արեւուն ծագելուն սպասէինք:— «Վերջին անգամ մըն ալ ծագող արեւուն նայիլ կ'ուզեմ» ըսաւ, «համբերեցէ՛ք, քիչ մըն ալ, քանի մը վայրկեան ևս, մինչև որ անոր ոսկի ճաճանչները կախաղանիս ձողն համբուրեն»: Եւ իր այս խնդրանքն ըրաւ ա՛յնպիսի սրտայոյզ և վեհ շեշտով մը, որ չի կրցինք մահուան առջև խիստ ըլլալ իրեն հանդէպ, ինչպէս որ արդէն, Վեհափառ Տէր, ձեր հրամանն ալ էր: Սպասեցինք մինչև որ արեւը Վոսփորի գեղածիծաղ բլուրներուն ետեւէն դուրս ելաւ, և ոսկեգօծեց մինարէթներուն գագաթները, և ողջունեց մահուան ձողը: Այն ատեն, մահապարտը, ժպիտով մը շնորհակալ եղաւ մեզի, և պաղարիւնութեամբ ու հպարտ քայլերով կա-

խաղանին սանդուղներէն վեր ելաւ դահիճին հետ: Ամբոխը որ մինչև այդ վայրկեանին լուտանքներ կը տեղար, կը հայհոյէր իր անունին, կը հեզնէր ու կը նախատէր իր մահը, յանկարծ լռեց— ահաւոր լռութիւն մը, կարծես սրբազան վայրի մը մէջ ըլլայինք, Ալլահին ներկայութեանը: Դատապարտեալին երևոյթը ա՛յնքան վեհ և ա՛յնքան տիրական էր որ, ա՛մէն մարդ յանկարծական պատկառանքով մը գրաւուեցաւ: Ան իր աչքերը ամբոխին վրայ չի դարձուց սակայն, բնա՛ւ, կարծես չէր տեսներ մեզ, այլ յառեց նորածագ արեւին, որուն առջի ճառագայթները իր դէմքը կ'ողողէին լոյսով, և իր ալեւոր մօրուքին արծաթ թեւերուն հետ կը խաղային: Ներեցէք, Վեհափառ Տէր, եթէ ձայնս կը դողայ— իր պատկերը տակաւին աչքիս առջևն է: (Կրթե վայրկեան մը: Երիտ. Թորքը այլ արմուկը արտօն վրայ, սեղմնած ափը դռնին, նշան կ'ընէ որ շարունակէ:) Մինչ այդպէս կեցած նորածագ արեւին կը յառէր, ինծի թուեցաւ թէ հուժկու արծիւ մըն էր որ թևերը բանալով դէպի իր սիրական սարերուն անմատչելի բարձունքները պիտի խոյանար: Դահիճը, իր կարգին, ա՛յնքան յուզուած ու գրաւուած էր այս տեսարանին վեհութեամբ, որ, ահամայ, մոռցաւ իր պաշտօնը, անկենդան արձանի մը պէս դամուած մնաց կախաղանին բարձրավանդակին վրայ՝ դատապարտեալին երկարած գուռը շուքին մէջ: Ծշմարտութիւնը սակայն, Վեհափառ Տէր, այն է որ ամենքս ալ անդամալուծուած էինք: Մահուան ձեռ-

բ : յս : Կ : կ զ ծ ս ն ր ա ն ար ամ ե ն ու ս ա լ ու -
ս ր ու ն վ ր ա յ : — Չ է ի ն ք կ ր ն ար շ ար ժ ի ւ , շ է -
ի ն ք կ ր ն ար խ օ ս ի ւ , մ ի ա յ ն կ ր տ ե ս ն է ի ն ք , կ ր
ն ա յ է ի ն ք ս ե կ ե ու ա ծ բ ի բ եր ո վ : Չ ե մ գ ի տ եր
ք ա ն ի վ ա յր կ ե ա ն ս ա հ եր ան ց եր է ր ա յ ս ս է ս ,
ե ր բ ամ բ ո խ ի ն մ է ջ է ն զ ա յր ա լ ի ց ձ ա յ ն մ ր պ ո -
ւ ա ց — « Կ ա խ ե ց է ' ք դ աւ ա ճ ա ն ր , ի ն չ ի ' Կ ' ս պ ա -
ս է ք » : Ա մ բ ո խ ր լ ու ռ մ ն ա ց ս ա կ ա յ ն , բ ա յ ց
դ ա տ ա պ ար տ ե ա լ ր ց ն ց ու ե ց աւ , ի ր շ ր թ ու ն ք -
ն եր ր պ ր կ ու ե ց ա ն զ ք ա լ ի օր է ն , բ ա ն եր մ ր
մ ր մ ն ջ ե ց , կ ար ե լ ի է կ ' ա ղ օ թ է ր , շ ե մ գ ի տ եր ,
մ ի ա յ ն ե ր բ ա յ դ պ է ս յ ա մ ր ա շ ու ր թ ն խ օ ս ի ւ ր
վ եր ջ ա ց ու ց , դ ար ձ աւ դ ա հ ի ճ ի ն , ն չ ա ն ը ր աւ
ան որ , և դ է պ ի չ ու ա ն ը ք ա լ ե լ ո վ , առ ա ն ց
դ ա հ ի ճ ի ն օ գ ն ու թ է ա ն , մ ա հ ու ա ն օ ղ ա կ ր վ ի զ ն
ան ց ու ց և ք ա ն ի մ ր վ ա յր կ ե ա ն վ եր ջ ի ր ան շ ու ն չ
դ ի ա կ ր հ ր ա պ ար ա կ ի ն վ ր ա յ կ ր ճ օ ճ է ր :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Ա՛յդ պէս մեռաւ ուրեմն :

ԹԻԿՆԱՊԱՀ. — Այո՛, վեհափառ Տէր, ճիշդ այնպէս ինչպէս որ նկարագրեցի :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Աղէ՛կ, բայց այնպիսի շեշտով մը և եղանակով մը նկարագրեցիր եղելու թիւնը, որ, կարծես թէ, դուն, ինքդ ալ կը համակրիս դաւաճանին :

ԹԻԿ. — Ո՛չ, վեհափառ Տէր, ամենևին, բայց ինչ որ պատմեցի բացարձակ ճշմարտութիւնն էր : Եթէ ձայնս կը դողդղար, վեհափառ Տէր, պատճառն այն է որ կախողան հանուողը ծերացած մարդ մըն էր, ու ծերունիի մը հակաբնական մահը միշտ սրտայոյզ է :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Ո՛ւէ բողոք չ'ըրա՞ւ :

ԹԻԿ. — Երբ մահապարտի ճերմակ շապիկը կը

հագցնէինք իրեն՝ ընդդիմացաւ, առարկելով որ ինք ոճրագործ մը չէր, թէ՛ անմեղ էր, թէ՛ Սահմանադրական կառավարութիւնը անիրաւ տեղը, առանց դատի ու դատաստանի մահուան կը դատապարտէր զինքը : Բայց, յետոյ, հանդարտելով ըսաւ — «Այո՛, յանցաւոր եմ ես Օսմանեան Հայրենիքին շահերուն հաւատարմութեամբ ծառայած ըլլալու համար : Իմ միակ յանցանքս իմ բո՛ւ ծնած ըլլալս է, և այն գերագանց իմացականութիւնը, որ զիս յաջողութեան կը բարձրացնէ, և տնտեսապէս ու մտաւորապէս տէր կ'ընէ իմ երախտուրաց տէրերուս : Ասոնք են իմ յանցանքներս և անոնք, որ զիս կախողան կը զրկեն, քաջ գիտեն այս պարագաները : Ի՞նչու տրտնջել սակայն, ի՞նչու վշտակրիլ — իմ արիւնիս երդւեալ թշնամիները աւելի գորաւոր բնագդի մը հպատակած կ'ըլլան երբ զիս մահուան կը դատապարտեն : Այդ բնագդը աւանդութիւն մըն է, հի՛ն աւանդութիւն մը... : Թրքական պատմութեան մէջ կարմիր տառերով գրուած է այդ աւանդութիւնը, և ա՛մէն հարազատ Թուրք շատ աղէկ ծանօթ է անոր» : Այդչափ, ու ալ բողոքի ուրիշ խօսք չի լսեցինք իր բերնէն : Դահլիճէն իմացայ միայն, որ, չուանը վիզը անցուած ատենը, իբր թէ տեսիլքի մը յառեւելով աչքերը, ըսեր է — «Մահը մեզ ճակատագրով եղբայր ըրաւ իրարու, ո՛վ կիլիկեցի անմահ հերոս : Բայց ես, քեզի պէս, յուսաբեկ չեմ մեռնիր» : Չեմ հասկնար թէ ի՞նչ ըսել ուզած է իր այդ խօսքերով : Կե-

րևայ թէ ՚իւր Աստուածը օգնութեան կան-
չեր» է : Ո՛վ գիտէ :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Գրոսիւր օրօրելով) Անցեալ դէպ-
քի մը ակնարկութիւնը, հին պատմութիւն
մը, կը յիշեմ... : Ի՛նչեւիցէ, անցնինք : Քը-
րիստոնեաներ ալ կայի՞ն ամբոխին մէջ :

ԹԻԿՆԱՊԱՀ. — Շատ քիչ թուով : Փրփրած շըր-
թունքներ և կարմրած աչքեր ունէին ա-
նոնք ալ, բայց ո՛ւնէ անտեղի միջադէպը,
ո՛ւնէ անհաճոյ աղմուկ տեղի շունեցաւ :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Միւսլիւմաններու զգացում-
ներն ի՞նչ եղան. գոհ մնացի՞ն :

ԹԻԿ. — Վստահաբար գոհ մնացած ըլլալու են :
Պարագայ մը սակայն, Վեհափառ Տէր, որ
խիստ ուշագրաւ թուեցաւ ինծի, սա պարա
գան էր որ, երբ նախարարին դիակը անշունչ
կախուած մնաց օդին մէջ, երէկուան գուարթ
աղաղակները չի լսուեցան այլևս, դար-
մանալի է ըսել, ամբոխը հանդարտօրէն
և գրեթէ գլխահակ հեռացաւ հրապարա-
կէն :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Կը նկատե՞ս, ատիկա իսկապէս
չարագուշակ երևոյթ մըն է : Անմիջապէս,
գնա՛, նախարարապետին. թող չափաւոր
լեզուով մը եղելութիւնը պաշտօնապէս հրա-
պարակէ : Յաւ թող յայտնէ եղածին համար,
բայց միևնոյն ատեն խնդիրը թող այնպիսի
եղանակով մը ներկայացնէ հանրութեան, որ,
իբր թէ, կառավարութիւնը խիստ ծանրա-
կշիռ բնոյթ ունեցող դաւադրութեան մը
հանդէպ կը գտնուէր, և թէ՛ Օսմանեան
Հայրենիքը կազմող այլազան ցեղերուն շահը,
և այս երկրին մէջ ազատութեան անխախտ

պահպանումը, դաւադիրներուն պատժու իլը
անհրաժեշտ կը դարձնէին : Այդչափ : Շու-
տով գնա՛ : (Թիկնապահը դուրս կ'եղէ)

Բ. ԹԻԿՆԱՊԱՀ. — (Ներս կը մտնէ) Զօրաբանակի
երիտասարդ սպայ մը, Վեհափառ Տէր, կը
խնդրէ, անպատճառ, ձեր ներկայութեան
ընդունուիլ, կը յայտարարէ թէ կարևոր
ըսելիքներ ունի :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Ներս թող գայ :

(Հայկակ ներս կը մտնէ)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲԸ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿ

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Ա՛հ, դո՞ւն ես երիտասարդ
սպան որ դիս տեսնել կ'ուզէ :

ՀԱՅԿԱԿ. — Այո՛, Վեհափառ Տէր, ես եմ որդին
այն տարաբախդ մարդուն, որ այս առտու
արևծագին կախաղան հանուեցաւ :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Կեղծ գոռգոռանքի շնչո մը կու-
տայ ձայնիւ) Ինծի համար դառն էր արդարև
հօրդ, իմ սիրական նախարարիս, մահուան
դատապարտուիլ տեսնել՝ Սահմանադրական
կառավարութեան կողմէն : Բայց ազատ եր-
կըրի մը մէջ, որդեակ, ինչպէս է մեր Օս-
մանեան Հայրենիքը, կարելի չէ արդարու-
թեան օրէնքը ստնակոխ ընել : Իր յանցա-
պարտութեան ապացոյցներն այնքան բացո-
րոչ էին դժբախտաբար, որ կարելի չէր,
նոյնիսկ ինծի համար, բարձրագոյն շնորհով
մը ներել իրեն : Չկա՛յ ոճիր մը աւելի մեծ
քան այն ոճիրը որ մարդ ազատութեան դէմ
դաւաճանելով կը գործէ : Իր Հայրենիքին
ոճրագործը, իր ոճիրին համար, մահուան

չնորհին միայն արժանի կրնայ ըլլալ : (Հայկակ
բողոքի շարժում մը կ'ընէ, բայց երիտ. Թուրքը
ընդմիջելով կը շարունակէ) Գիտե՛մ, սիրտըդ
դառնացած ու յուզուած է : Արիւնի կապը,
բնականաբար, աշխարհի բոլոր օրէնքներէն
աւելի տիրական պէտք է ըլլայ մարդոց մէջ :
Ճշմարիտ է : Միւսնոյն ատեն սակայն, օրէնքը
յարգելով և խղճմտօրէն գործադրելով է որ
մենք պիտի յաջողինք ազատութեան ոգին
անեղծ ու վառ պահել Հայրենիքի սրտին
մէջ : Որքան ատեն հայրդ Օսմանեան Հայ-
րենիքին շահերուն համար ուղիղ հոգիով աշ-
խատեցաւ, յարգեցինք, բարձրացուցինք և
վարձատրեցինք զինքը, բայց երբ դաւաճա-
նեց՝ Սահմանադրական կառավարութիւնը
կախաղանի մակուան դատապարտեց զայն :

ՀԱՅԿԱԿ. — Օրէնքը կը յարգեմ ես, վեհափառ
Տէր, կը սիրեմ Օսմանեան Հայրենիքը, և
այս սպինները, որ, ահա՛, (Կործրը կը բռնայ)
կուրծքիս վրայ կը կրեմ, անջնջելի ապա-
ցոյցներն են իմ անշահախնդիր հայրենասի-
րութեանս : Բայց կ'ուզեմ համոզուիլ թէ՛
հօրս կախաղան հանուելովը՝ խղճի և արդա-
րութեան օրէնքն էր որ գործադրուեցաւ :
Վեհափառ Տէր, ստուգիւ, խղճի և արդա-
րութեան օրէնքն է՞ր որ գործադրուեցաւ :
ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Այո՛, Սահմանադրական Ար-
դարութիւնը :

ՀԱՅԿԱԿ. — Այն ատեն, վեհափառ Տէր, իմ հայրս,
Սահմանադրական Արդարութեան մէկ զոհն
էր :

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — (Յօնքերը կը պոստէ) Զոհ, դա-
ւաճան մը զոհ չի կրնար ըլլալ : (Յանկարծ

մեղմանարմ) Լսէ՛, տղաս, զաւակ մը, արդա-
րեւ պատասխանատու չի կրնար նկատուիլ իր
հօրը յանցանքին, ու ատոր համար, և մա-
նաւանդ բարեացակամօրէն յիշելով այն բո-
լոր թանկագին ծառայութիւնները, որ քու
նախահայրերդ՝ դարերու ընթացքին՝ մա-
տուցած են այս երկրին, կը փափաքիմ քեզ
անոնց դիրքին բարձրացնել : Վերաշինու-
թեան գործը, որ մէկուսն տխուր դաւաճա-
նութեամբը կիսատ մնաց, թող միւսին
անկաշառ հայրենասիրութեամբը ի կատար
ելլէ : Դուն նուիրական պարտականութիւն
մը ունիս, տղաս, պարտականութիւն մը, որ
այսուհետև, ճակատագրականօրէն, քու երի-
տասարդ ուսերուդ վրայ կը դրուի — պէտք
է սրբես այն սև մատնութեան անուանար-
կիչ արատը, որ, հօրդ ընթացքովը, քու
ազնուական սերունդիդ անունին կուգայ :
Ես որ ա՛յնքան խանդաղատանքով հայրդ կը
սիրէի, ահա՛, իմ անհուն բարեացակամու-
թեամբս նախորարի դիրքին կը բարձրացը-
նեմ քեզ, և պատեհութիւն կուտամ քեզի
որ, ինքզինքդ, Օսմանեան Հայրենիքին ար-
ժանաւոր ու ճշմարիտ զաւակ մը ապացու-
ցանես :

ՀԱՅԿԱԿ. — (Զարուած զայրայրով) Հայրս կախաղան
կը հանէք իբր Հայրենիքի սրբազան շահե-
րուն դաւաճան մը, և զիս ալ անոր դիրքին
բարձրացնելով կ'ուզէք յայտարարած ըլլալ
աշխարհին թէ՛ -- ահա՛, տեսէ՛ք, որդին, որ,
իր ընթացքով, իր հօրը դաւաճանութիւնը
կը փաստէ և կը դատապարտէ : Ի՞նչ, վե-
հափառ Տէր, զիս ա՛յնքան ստրուկ և ա՛յն-

քան վատ կը կարծէք, որ միամտութիւնն անգամ կ'ունենաք պահ մը ենթադրելու թէ՛ կրնամ մինչև ձեր նենգամիտ առաջարկն ընդունելու անարգութեանը իջնել: Ես հոս եկած չեմ, իմ հօրս արիւնին գնովը, շնորհ մուրալու: Եթէ ճշմարիտ է որ դուք իմ նախահայրերուս այս երկրին մատուցած անփոխարինելի ծառայութիւնները կը գնահատէիք, բնա՛ւ և բնա՛ւ, իմ հայրս կախաղանի չի պիտի դատապարտէիք: Ես ձեր խարդախ բարեացակամութեանը պէտք չունիմ, կ'արհամարհեմ ձեր կեղծ գութը. չեմ հատար ձեր ծերցած կոկորնիլոսի արցունքներուն, և գիտցած եղէք, իմ հօրս անմեղութեան թէ՛ դաւաճան մը եղած չէ, բացարձակապէս վստահ եմ:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Տիրական շարժումով մը) Հանդարտէ՛, շնորհակալ եղիր որ գթութեամբ կը նայիմ վրադ, և հայրաբար կը ներեմ քու այդ անխորհուրդ զառանցանքներուդ: Ի՞նչ խնդրելու եկած ես հոս, ա՛ն խօսէ:

ՀԱՅԿԱԿ.— Խնդրանք ընելու եկած չեմ, որովհետև, յանուն Սահմանադրական ժիծադելի արդարութեան՝ իմ հայրս, Օսմանեան Հայրենիքին հանդէպ իր ցոյց տուած անխարդախ հաւատարմութիւնը, իր սրբազան արիւնովը քաւեց: Ես վեհափառ Տէր, հաշիւ պահանջելու եկած եմ: (Քայլ մը կ'առնէ դեպի գահը)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Իստեղիկ ժիծադելով մը) Հաշիւ պահանջելու, հա՛, հա՛ — ի՞նչ հաշիւ, և ուր կէ՞:

ՀԱՅԿԱԿ.— Իմ հօրս անպարտ արիւնին հաշիւը,

քեզմէ՛՝ Սահմանադրական բռնակալութեանէն:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Դո՛ւն...

ՀԱՅԿԱԿ.— Այո՛ ես:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— (Կը շտկոյի գահին վրայ) Պապանծէ՛, որդ, բե՛ռ յորդի:

ՀԱՅԿԱԿ.— (Քայլ մըն ալ կ'առնէ դեպի գահը) Մէկու մը համար, վեհափառ Տէր, բե՛ռ ձնիլը ճակատագրական կոյր դիպուածի մը արդիւնքն է, բե՛ռ մեռնիլն է յանցանքը:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Գիտե՞ս թէ՛ որու առջև կը գտնուիս:

ՀԱՅԿԱԿ.— Բռնակալութեան Ոգիին առջև:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ.— Ձեր գանկերը, հո՛ս, սա կըրունկիս տակն են, բաւական է միայն որ կամք ընեմ ոտքս շարժելու և ահա բոլորդ ալ կը ջախջախուիք: (Պատին վրայի արխանտ դանակները ցոյց տալով) Կը տեսնե՞ս սա դանակները, ատոնք բե՛ռ յիդ արիւննով թաց են, բե՛ռ յի արիւնով կը մխան տակաւին: (Դեպի առաջ ծնկով) Ծունկի՛ եկուր, անարգ բե՛ռ, գետնամած ներողութիւն աղերսէ՛ քու այդ հայհոյալից բարբառնալիքներուդ համար, շնորհ մուրա օրուան մը կեանք աւելի ապրելու, ստրուկի այդ նեխած դիակըդ օր մը աւելի քաշկոտելու համար: Ծունկի՛ եկուր կը հրամայեմ — մինչև ոտքերուս տակ սողայ, գահիս պատուանդանին առջև, և հողաթափիս փո՛շին համբուրէ, լղէ՛ գարշապարս, խոնարհէ՛, ինչպէս մինչև հիմա քու բե՛ռ հայրերդ խոնարհեր են անարգութեան հացն ուտելու, և յետոյ, իրենց դանակովն իսկ շանսատակ ըլլալու համար:

ՀԱՅԿԱԿ. — (Փրփրած շրթունքներով դեպի գահը կը յառաջանայ) Այո՛, իմ հայրերս բռն են եղեր, բայց ես բռն չե՛մ, ծունկի չե՛մ գար, չե՛մ խոնարհիր, չե՛մ սողար, և, ահա՛, կ'ուզեմ ցցնել քեզի որ (Հօրմէն ստացած դաշոյնը հանելով) թէ՛ս այս դանակը իմ հայրերունս եղած է, բայց այս բազուկը իմ հայրերունս չէ...: (Դանիկ ևրկոս սանդուղներէն վեր կը խոյանայ. Երիտ. Թոռքը գունարափ ոտքի կը ցատկէ)

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Զօրակա՛նք...:

ՀԱՅԿԱԿ. — Մեռի՛ր, բռնակալ...:

ԵՐԻՏ. ԹՈՒՐԲ. — Ա՛հ, սիրտս... (Դեպի ետ՝ գահին վրայ կ'իջնայ, բայց Հայկակ վար քաշելով դիակը գետին կը նետէ: Դոռը կը բացուի և Օսման ևերս կը մտնէ)

ՀԱՅԿԱԿ ԵՒ ՕՍՄԱՆ

ՕՍՄԱՆ. — Ի՞նչ կայ. (Հօրը դիակը կը տեսնէ) Ա՛հ, հայրս... (Կը ծռի սիրտը կը քնկէ) Հա՛յր, ճայն տուր... Ո՛հ, ալ չի շնչեր...: (Ոտքի կ'եղի) Դո՛ւն, բռն, դուն ուրե՛մն սպաննեցիր հայրս. կեցի՛ր...: (Դեպի պատը կը խոյանայ, և արիւնոտ դանակ մը վերցնելով ետ կը վերադառնայ: Դիակին ևրկոս կողմերը, դեմ դիակը կը կենան)

ՀԱՅԿԱԿ. — Կա՛նգ առ, վայրկեան մը և մտիկ ըրէ ինձի: Ահա՛, ես իմ արիւնոտ դաշոյնս իր պատեանը կը դնեմ: Իմ և քու սերունդիդ միջև արիւնի կարմիր խրամատ մը կար, ահաւո՛ր խրամատ մը: Այդ խրամատը, որ կարծուեցաւ թէ պիտի դոցուէր Օսմանեան նորածին Սահմանադրութեամբը, տարիներ առաջ, մեծ ու եղերական ջարդով մը առաւել և՛ս լայնցաւ, առաւել և՛ս խորունկցաւ:

Մենք անուանապէս տղատ եղանք, բայց, Դուք, մի՛շտ բռնէ՛ր նկատեցիք մեզ, և մեզի հետ վարուեցաք իբր ձեր մէկ դարոււոր իրաւունքին հետ: Սահմանադրութեան անունով ջարդեցիք մեզ, Սահմանադրութեան անունով կախեցիք մեզ, և մեր ազգային վաղեմի իրաւունքները կապտեցիք մեր ձեռքերէն: Աշխատեցաք բռնութեամբ մոռցնել տալ մեզի մեր ազգային աւանդութիւնները, մեր պատմութիւնը թէ՛ մենք հնամի ազգ մը եղեր էինք, և ուզեցիք որ մեր ցեղային գոյութիւնը ուրանալու հարկադրուինք, զաւակներն ըլլալու համար խորթ և երախտուրաց հայրենիքի մը, որ մեզ զաւակ չէր ընդուներ: Եթէ ճշմարիտ էր որ անկեղծօրէն կը փափաքէինք եղբայրներ ըլլալ, և օրէնքին առջև հաւասար իրաւունքով քաղաքացիներ ճանչցուիլ, նախ՝ մեզ իրարմէ գատող արիւնի խրամատը պէտք էր լեցուեր, ու, ե՛ս, լեցուցի գայն սա դիակովը, որ բռնակալութիւնն էր, Սահմանադրական ազատութեան շար ոգին, քու հայրդ: Ես նոր Հայութիւնը կը ներկայացնեմ: Իմ տարաբախտ հայրս, այս առտու արեւծագին, անարգութեան կախաղանին վրայ խաչուած, հին Հայութեան ստորկութիւնը իր արիւնովը լուաց: Իսկ այս միւսնոյն օրուան մայրամուտին, ահա՛, բռնակալութիւնը, մեզ իրարմէ գատող խրամատին մէջ կը թաղուի: Կրնա՞ս հօրդ դիակին վրայէն ձեռքդ ինձի երկնցնել, ինչպէս ազատութեան արշալոյսին, մեր հարիւր հազարաւոր զոհերու անպարտ արիւնին վրա-

յէն, իմ հայրս քու հօրդ երկնցուց իր ձեռքը: Կրնա՞ս մոռնալ բռնակալութեան ատելի դիակը, կրնա՞ս:— Եթէ կրնաս, ահա՛ իմ ձեռքս. եկո՛ւր: Մենք, այսուհետև, այս դաշինքով միայն եղբայրներ և անխարդախ հոգիով հարազատ Օսմանցիներ կրնանք ըլլալ:

ՕՍՄԱՆ. — (Զգոռանքով մեկդի կը հրէ իրեն կրկնցուած ձեռքը) Կը մերժեմ իմ հօրս արիւննովը կարմրած այդ ձեռքը:

ՀԱՅԿԱԿ. — Կը մերժե՞ս...

ՕՍՄԱՆ. — Այո՛, կը մերժեմ:

ՀԱՅԿԱԿ. — Եւ, սակայն, իմ հայրս՝ եղբայրութեան և ազատութեան սիրոյն՝ իմ ցեղիս արիւնին դիւային ոճիրը արդարացնող ձեռքերը չի մերժեց...

ՕՍՄԱՆ. — Այս երկրին տէրերը մենք ենք և դուք մեր հայրերուն բռնիքն էք, մեր գթութեան շնորհընկալները:

ՀԱՅԿԱԿ. — Ապագայ պատմութիւնը պիտի վճռէ թէ՛ ինչպէս իմ հայրս նոյնպէս ալ ես անշահախնդիր էի: Ես իմ խղճիս ու հայրենիքիս խղճին առջև յաւիտենապէս արդարացած կ'ըզամ ինքզինքս: Հիմա կ'ուզես որ կռուի՞նք...

ՕՍՄԱՆ. — Մինչև որ քու արիւնդ կաթիլ կաթիլ չի խմեմ, իմ հօրս եղբրական մահուան վըրէժը լուծուած չի պիտի ըլլայ: Բռնու՛ր...

ՀԱՅԿԱԿ. — (Զայրոյրի կը գրգռուի) Ծառ աղէկ, ես պիտի ցցնեմ քեզի որ մենք չենք հանդուրժեր, այլևս, բռնիքն ըլլալ: Բու աւազակ ու բարբարոս հայրերդ երբ իմ ցեղակիցներս

կը ջարդէին, իրենք միայն դանակ ունէին իրենց ձեռքերուն մէջ, և կռիւը որ յաճախ տեղի կ'ունենար, անհաւասար, վայրագ և հակամարդկային էր: Իսկ այսօր, բռնակալութեան սա դիակին առջև, ահա, (Իսպոյնը կը շոյացնէ օրիս մէջ) հաւասար ենք մենք— դաշոյն մը քու ձեռքդ կայ, դաշոյն մըն ալ իմ ձեռքիս մէջ: Առա՛ջ եկուր, ճակատ ճակատի, աչք աչքի կռուինք, և մեր կորովին ու խելքին ուժը թող վճռեն մեր ճակատագիրները, մեր ապագան: Առա՛ջ եկուր: (Սրբա՛նին մէջտեղը կը նետուի):

ՕՍՄԱՆ. — (Հայկակին վրայ կը խոյանայ) Ծո՛ւն բռնու՛ր...

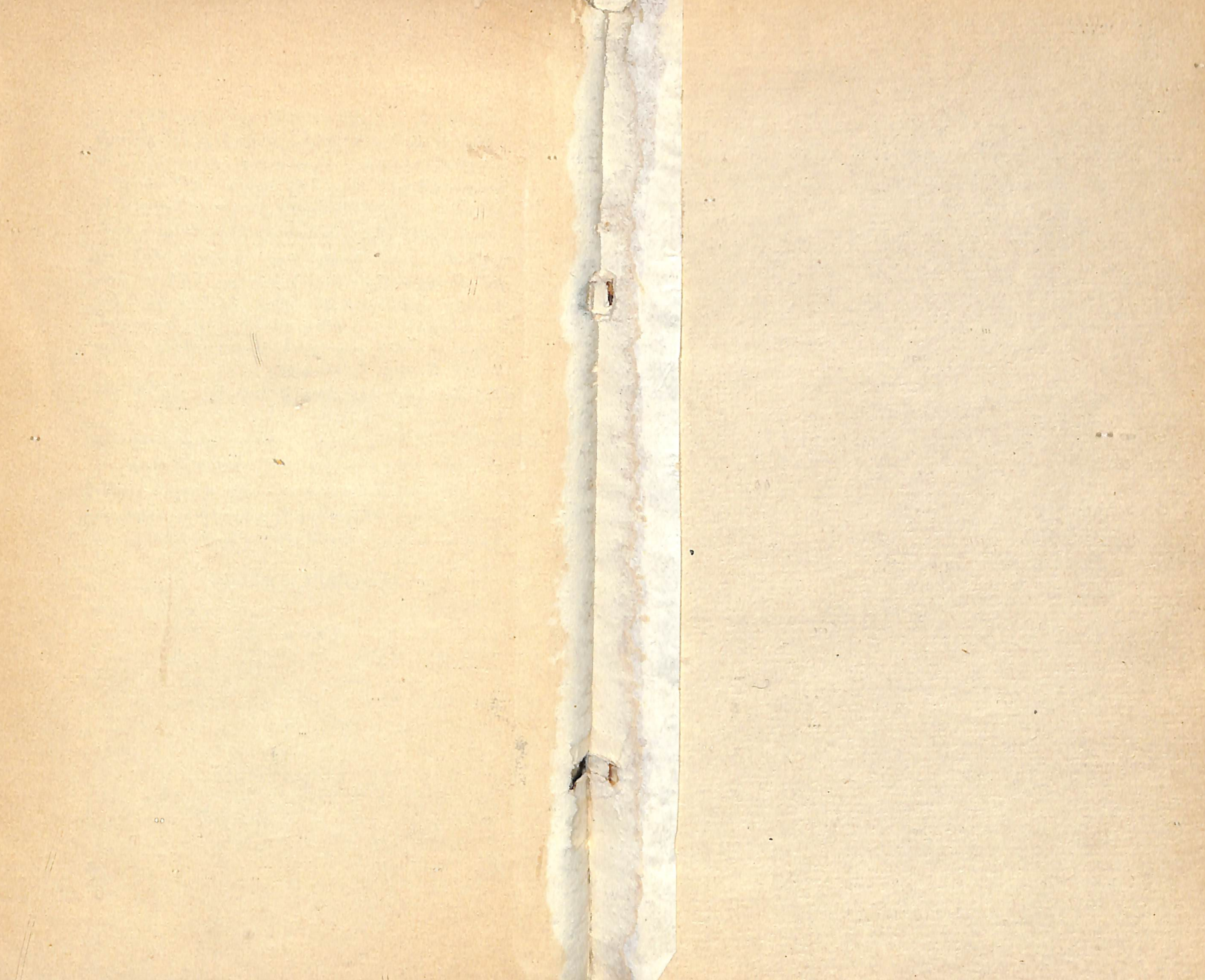
ՀԱՅԿԱԿ. — Բռնու՞, հա՛ հա՛, բռնու՞ ծնիլը յանցանք չէ, այլ բռնու՞ մեռնիլը, ո՛վ անարդ թուրք...

(Իսկական դանկի կոչում. այս միջոցին աղետի կոչում. սրտնին դանկը կը բացուի և պարտականներ ու պաշտօնականներ ներս կը խոռոկեն:)

(ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ Կ'ԻՋՆԱՅ)

Վ Ե Բ Ձ

« Ազգային գրադարան

NL0361426

54033